

MVJIR

56 / 3 / 2021
ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH
VZTAHŮ PRAHA

Mezinárodní vztahy
Czech Journal of
International Relations

Vydává Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.

Redakční rada: Ioannis Armakolas, Pavel Barša, Jozef Bátora, Dimitar Bechev, Florian Bieber, Oldřich Bureš, Ondřej Císař, Jan Drahokoupil, Petr Drulák, Rick Fawn, Simona Guerra, Tim Haughton, Ondřej Horký-Hlucháň, Jan Hřích, Jan Karlas, James Ker-Lindsay, Petr Kopecký, Vincenc Kopeček, Zuzana Lehmannová, Dan Marek, Viacheslav Morozov, Markéta Pitrová, Karolina Pomorska, Jan Růžička, Monika Sus, Ann Towns, Milada Anna Vachudova, Šárka Waisová, Tomáš Weiss, Jiří Zemánek, Štěpánka Zemanová
Předseda redakční rady: Viacheslav Morozov

Šéfredaktor: Tomáš Dopita, dopita@iir.cz
Zástupce šéfredaktora: Jan Kovář, kovar@iir.cz
Editor, koordinátor odborných akcí: Jan Daniel, daniel@iir.cz
Editorka recenzí: Míla O'Sullivan, osullivan@iir.cz
Asistentka editorského týmu: Helena Drdlová
Redakce: Vladimír Trojánek

Články uveřejněné v tomto časopise jsou abstrahovány či indexovány v následujících databázích: Web of Science (ESCI), Scopus, ERIH PLUS, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), Political Science Complete (EBSCO), CSA Worldwide Political Science Abstracts (ProQuest), International Bibliography of the Social Sciences (ProQuest), International Political Science Abstracts / Documentation Politique Internationale (SAGE), Česká národní bibliografie (Národní knihovna ČR), World Affairs Online (Fachinformationsverbund Internationale Beziehungen und Länderkunde) a Directory of Open Access Journals (DOAJ).

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte původ – Nezpracovávejte 4.0. Licenční podmínky jsou dostupné na adrese <<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>>.

Adresa redakce: Nerudova 3, 118 50 Prague 1.

Redakce
telefonní číslo: +420 251 108 140
webové stránky: www.mv.iir.cz

Předplatné a objednávky vyřizuje redakce.
Telefonní číslo na odbytové oddělení: +420 251 108 107, e-mail: eshop@iir.cz

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš.
Časopis vychází čtyřikrát ročně. Cena výtisku 95 Kč, roční předplatné 285 Kč, roční předplatné pro Slovenskou republiku 18,92 €.
Vydává Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., www.iir.cz

Výzkumné články

María Avanesova
Ruská pravoslavná církev a ochrana křesťanů
jako směr zahraniční politiky Ruské federace 7

Daniel Svoboda
Šíření salafismu v Africe: mechanismy, strategie
a nástroje zahraniční politiky Saúdské Arábie 39

Přehledový článek

Jaroslav Weinfurter
Deset let poté: Vědecký odkaz arabského jara 75

Recenze

Bayeh, Jumana – Oleinikova, Olga (eds.): *Democracy, Diaspora, Territory: Europe-Cross Border Politics*.
1. vydání. Oxon: Routledge, 2020, 280 stran, ISBN 978-0-429-29870-7.
(Veronika Andrlé) 111

Bill Gertz: *Deceiving The Sky: Inside Communist China's Drive for Global Supremacy*.
1. vydání. New York: Encounter Books, 2019, 239 stran, ISBN: 978-1-64177-054-5.
(Jan Železný) 117

Petr Sedláček: *Zapojení České republiky do mezinárodního
úsilí o posílení globální měnové a finanční stability*.
1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2020, 176 stran, ISBN 978-80-271-1737-6.
(Stanislav Šaroch) 127

Knihovna Ústavu mezinárodních vztahů 137

Výzkumné články

Ruská pravoslavná církev a ochrana křesťanů jako směr zahraniční politiky Ruské federace

MARIA AVANESOVA

University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic

E-MAIL

mariavanesov@gmail.com

ORCID

<https://orcid.org/0000-0003-2793-5570>

ABSTRACT

The Russian Orthodox Church has become a significant actor in Russia after the fall of the Soviet Union. This text is dedicated to its role in Russia's foreign policy, specifically to the topic of the Russian interest in problems and protection of Christians, which is one of the most essential parts of the cooperation between the state and the Church. Analyzing primary sources (state and Church documents), the author shows when and under what circumstances this topic became relevant to both actors, what role the Russian Orthodox Church played in this regard and how the topic of protecting Christians is used by the Russian regime today. The study shows that the interest in protection of Christians did not arise simultaneously on both sides and that it is connected mainly with situations where a threat for Christians is posed by unfriendly actors.

KEYWORDS

Russian Orthodox Church, Russian foreign policy, Russia, patriarch, Syria

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.1793>

Představitelé současné Ruské pravoslavné církve (dále RPC) považují pomoc křesťanům v nouzi a jejich ochranu za historické poslání církve i ruského státu (RPC 2018, 2020). Zájem o osudy a ochranu křesťanů je v současné verzi ruských dějin skutečně patrný. Nejlepším příkladem pro dané tvrzení by mohl sloužit multimediální historický park „Rossija – Moja istorija“ (Rusko – Moje dějiny), který vznikl v důsledku spolupráce RPC a státu a jehož pobočky jsou dnes ve 25 největších ruských městech. Návštěva parku je pro ruské školáky povinná. Při prohlídce se vytváří dojem, že ruští státní činitelé se po většinu ruských dějin zajímali o život křesťanů mimo ruské území a ochrana křesťanů byla jedním z nejdůležitějších směrů ruské zahraniční politiky. Například, Ivan IV. Hrozný je v expozici prezentován nejen jako oběť první západní informační války, ale i jako ochránce pravoslaví a pravoslavných křesťanů, kteří byli pronásledováni ze strany Livonského řádu. Tím pádem livonská válka již není jen válkou o přístup k Baltu, ale je také odplatou kacířům. Velký prostor je rovněž věnován podpisu mírové smlouvy mezi Ruským impériem a Osmanskou říší v Küçük Kaynarca. Smlouva ukončila jednu z rusko-tureckých válek a ustanovila právo Ruska chránit křesťany, žijící v Osmanské říši. Podle stejné logiky je krymská válka vnímána jako válka, způsobená mj. i tím, že Rusko nemohlo zůstat lhostejné k osudu křesťanů, k porušování jejich práv, k pronásledování a vysmívání se víře. Vstup Ruska do první světové války je také zdůvodňován povinností Ruska chránit křesťany na Balkáně.

Uvedené příklady jsou jen dílčí ukázkou dominantní interpretace ruských dějin ze strany současného režimu a RPC. S podobným názorem na roli Ruska v dějinách se lze setkat nejen mezi ruskými konzervativními intelektuály (NAXERA 2018; NAROČNICKAJA 2015; TJURENKOV 2017), představiteli RPC (TKAČEV 2017), ale i v ruských pracích (IVANOV 2013; CERPICKAJA 2011; JEFREMOV 2020) a státních médiích (KNJAZEV – LOBANOV 2020; SUROVCEV 2019). To vede k tomu, že v ruském kontextu zní celkem logicky prohlášení náměstka ruského ministra obrany, že válka v Sýrii je pro Rusko, stejně jako krymská válka v 19. století, válkou o Ježíšovy jesličky (KARTAPOLOV – FALIČEV 2018).

Vzhledem k tomu, že interpretace dějin může sloužit k naplnění politických cílů díky tomu, že vytváří specifické kulturní představy, které lze využít jako ospravedlnění kroků a rozhodnutí současného režimu (NAXERA – KRČÁL 2020: 6–7), uvedená ruská interpretace historie poskytuje Rusku možnost vysvětlovat zájem o křesťany mimo ruské území a nároky na roli „ochránce křesťanů“.

Nejvíce ruských a západních odborných prací, které se věnují analýze „ochrany křesťanů“ v politice postsovětského Ruska, je spojeno s ruským zásahem v Sýrii. Ruští i západní autoři (NAPŘ. CURANOVIĆ 2019; ADAMSKY 2020; ISSAEV – YURIEV 2017) se shodují v tom, že důležitou roli v návratu ruského zájmu o ochranu křesťanů sehrála RPC interpretující ruský zásah i jako historické poslání Ruska, což dovolovalo státním představitelům vysvětlovat ruskou vojenskou intervenci i jako válku za účelem ochrany křesťanů. To nejenže vedlo k legitimizaci nepopulárních kroků vedení státu u ruských obyvatel, ale zároveň to i pomohlo získat na svou stranu světovou konzervativní veřejnost.

Ovšem v současné době lze těžko najít text, který by se zabýval komplexním výzkumem ruského (církevního i státního) zájmu o život a ochranu křesťanů. Uvedené práce, jež se věnují Sýrii, neanalyzují, zda Sýrie, resp. Blízký východ je prvním státem, resp. regionem, kde RPC a stát vyjadřovaly obavy o životy křesťanů a poukazovaly na nutnost jejich ochrany. To znamená, že není jasné, kdy, za jakých okolností a proč se „historický“ zájem o ochranu křesťanů znovu objevil v diskurzu RPC a státu.

Předložená studie má ambice vyplnit především tuto mezeru. Text, stejně jako texty již existující, vychází z teze o důležité roli RPC. To znamená, že k tomu, aby ruský stát mohl vysvětlovat a legitimizovat své kroky ochranou křesťanů, je třeba, aby pravoslavní hrálo ve státním systému důležitou roli a většina populace vnímala pravoslavní jako součást své identity. Vzhledem k tomu, že RPC je v postsovětském Rusku institucí ztělesňující pravoslavní, obnovení „pravoslavního“ cítění ruských občanů po ateistickém sovětském období bylo možné jen díky návratu k významnému postavení RPC a její důležité roli v ruském prostředí, a proto je v textu stručně uveden vývoj postavení RPC a její spolupráce se státem. Druhým předpokladem, ze kterého vychází tento text, je to, že zájem státních nebo církevních činitelů o problémy křesťanů je neoddelitelnou součástí tématu „ochrany křesťanů“.

Prvním cílem textu je identifikovat, kdy a v souvislosti s jakými událostmi a regionem(y) se RPC znovu začala zajímat o životy křesťanů a jejich ochranu mimo své kanonické území. Druhým cílem textu je identifikovat a interpretovat, kdy a proč se téma postavení a ochrany křesťanů objevilo v rétorice ruských oficiálních představitelů. Zároveň se tato studie snaží zaznamenat, jakou roli hrála RPC v objevení se zájmu o osudy křesťanů

v oficiálním diskurzu státu. Text se věnuje období od rozpadu SSSR do začátku ruské pomoci „legitimnímu prezidentu Sýrie“ v září roku 2015.

Studie je členěna na několik kapitol. Vzhledem k tomu, že v rámci textu je sledován podíl RPC na formování zahraniční politiky ruského státu a její roli při realizaci, resp. legitimizaci této politiky, první kapitola nastíní teoretické debaty o roli náboženských institucí v nedemokratických režimech. Poté je charakterizován proces vytvoření korpusu dat, který byl v rámci této práce využíván, a postup při jejich zpracování. Následující kapitoly představí vývoj RPC, utváření jejího vztahu se státem a jejího zájmu o postavení a ochranu křesťanů. V prvních dvou případech změny nastaly s nástupem nového prezidenta (patriarcha zůstal tentýž), a proto třetí kapitola představí období Borise Jelcina, čtvrtá – první dvě období Vladimira Putina. Vzhledem k tomu, že k další důležité změně ve vztazích mezi státem a církví a pohledu na postavení a ochranu křesťanů došlo s nástupem nového patriarchy, následující kapitola představí první léta působení Kirilla v úřadu patriarchy. Další kapitola je věnována otázce vztahu státu a církve k problémům křesťanů v Egyptě, který byl nejčastěji používaným příkladem pronásledování křesťanů v období, kdy se toto téma stalo důležitou součástí diskurzu RPC. Následuje kapitola představující první důležitý důvod, proč stát začal věnovat svou pozornost postavení a ochraně křesťanů. V poslední kapitole je na příkladu situace v Sýrii před zahájením ruské vojenské operace objasňováno další významné kritérium, které musí splňovat stát, aby se státní činitelé začali zabývat postavením křesťanů v něm. V závěru jsou rekapitulovány hlavní výsledky práce.

NEDEMOKRATICKÉ REŽIMY A NÁBOŽENSKÉ ORGANIZACE

Náboženství je důležitým prvkem identity. Hoffman ⁽²⁰²¹⁾ uvádí, že náboženská identita se nemusí odvíjet od skutečné religiozity člověka. Například v Rusku, o kterém je tento text, se za pravoslavné považuje kolem 70 % obyvatelstva, ale pravidelně chodí do chrámů jen kolem 20 % věřících a církevních obřadů se nikdy nezúčastnilo více než 50 % „pravoslavných“ ^(FOM 2018). Není sice pravděpodobné, že by většina obyvatel Ruska vnímala vystoupení náboženských vůdců jako apel na vlastní politickou a společenskou angažovanost, což ale v zásadě neruší úctu a důvěru k vyjádřením pravoslavných činitelů a uznání jejich autority jak v oblasti morálky, tak i v politické oblasti ^(AVANESOVA – NAXERA 2016A: 65). To znamená, že RPC, ale i náboženské organizace všeobecně mají docela velký legitimizující potenciál,

který může být využíván představiteli státu. Ovšem náboženské organizace mohou činnost politických činitelů, hnutí nebo režimů i delegitimizovat, a to jak v demokratických, tak i v nedemokratických státech (PHILPOTT 2007; MCCALLUM 2012: 110–112; FOX 2018: 59–71).

Vzhledem k tomu, že většina prací zařazuje Rusko do skupiny „nedemokratických států“ (GELMAN 2015), soustředíme se na postavení náboženských organizací v rámci nedemokratických režimů. Koesel (2017: 677–679) uvádí, že v nedemokratických režimech se nejčastěji rozlišují tři modely vztahů mezi státem a církvemi. Prvním je model, ve kterém jsou církve a jejich představitelé v konfliktu s existujícím režimem, zpochybňují jeho legitimitu. Odpor vůči režimu může mít podobu prohlášení, podpory opozičních stran, hnutí, občanské společnosti, mobilizace společnosti proti režimu, pořádání protestních akcí apod. (PHILPOTT 2007: 510). V rámci konfliktního modelu mohou církve nejen ovlivňovat názor obyvatel uvnitř státu, ale mohou mít vliv také na mezinárodní veřejnost a prosazovat svůj názor i přes různé mezinárodní organizace. Z výzkumů vyplývá, že katolická církev je více nakloněná ke konfliktním vztahům s nedemokratickými režimy (PHILPOTT 2004, 2007; VLAS – GHERGHINA 2012). Nejčastěji uváděným příkladem tohoto modelu vztahů je vztah katolické církve a komunistického režimu v Polsku, kde katolická církev výrazně přispěla k delegitimizaci komunistického režimu a sehrála důležitou roli v jeho pádu. Ovšem i v Jižní Koreji nebo v Jižní Americe se katolické církve skrz podporu různých opozičních hnutí snažily odporovat nedemokratickým režimům. V Africe se prostřednictvím biskupských prohlášení, podpory vzdělávání, různých akcí v osmdesátých a devadesátých letech katolické církve postavily proti postkoloniálním režimům (NAPŘ. PHILPOTT 2004).

Druhým modelem vztahů je takový model, v jehož rámci mohou autoritářští vůdci pronásledovat náboženské organizace, výrazně se vměšují do jejich fungování, snaží se totálně kontrolovat jejich činnost. Náboženské organizace mohou klást jen slabý odpor, který vede pouze k většímu pronásledování, jehož důsledkem je, že se náboženské organizace a jejich činnost ocitnou zcela pod státní kontrolou. Za příklad může sloužit vztah mezi církví a státem v Rusku po většinu období existence SSSR.

Třetím modelem je spolupráce. Ovšem, i když je spolupráce výhodná pro oba aktéry, připomíná takový model spíše párový tanec, ve kterém má vedoucí roli stát. Náboženské instituce a církevní činitelé prostřednictvím

různých prohlášení, výzev, kázání a jiných podobných akcí mohou legitimizovat činnost státu před vlastní a světovou veřejností. Kromě toho náboženští představitelé mohou ve svých projevech na různých světových akcích, přes světová média, v rozhovorech s různými zahraničními politiky a náboženskými činiteli vysvětlovat státní kroky. Vzhledem k tomu, že církev podporující režim není pro stát hrozbou, ale je další možností legitimizace režimu, političtí činitelé se přímo nevměšují do fungování náboženských organizací, a mají zájem o upevnění jejich pozice ve společnosti. Proto mohou náboženským organizacím udělit možnosti odepřené jiným náboženským skupinám a institucím, jako např. finanční výhody, přístup k systému vzdělávání nebo masmédiím.

Motivace církví k souhlasu s takovou spoluprací mohou být různé. Například křesťanské církve na Blízkém východě mají opatrný přístup k různým politickým změnám a jsou nakloněné preferovat nedemokratický režim, protože ho považují za záruku své stability (MCCALLUM 2012: 113–115).

Autorčin předchozí výzkum (AVANESOVA – NAXERA 2016A, 2016B, 2018; AVANESOVA 2019) a hodnocení, která lze najít v různých studiích (NAPŘ. SOLODOVNIK 2013; STOECKL 2016; KOESEL 2017), ukazují, že do tohoto modelu patří i vztah mezi současnou RPC a ruským státem. Motivace RPC při podpoře ruského režimu se v různých pracích liší, nejčastěji jsou zmiňovány podobnost názorů představitelů RPC a ruského režimu (NAPŘ. PAPKOVA 2011; STEPANOVA 2015; AGADJANIAN 2017), snaha RPC získat významný vliv na společnost a různé výhody (NAPŘ. MITROCHIN 2004; KNOX 2005; LUNKIN 2017).

I když je zřejmé, že v rámci tohoto modelu vztahů hraje hlavní roli stát, jsou patrné určité diskuse ohledně toho, jestli církev může aspoň částečně ovlivňovat vnitřní a zahraniční politiku státu. Podíváme-li se na činnost RPC a její vliv na domácí politiku Ruska, vidíme, že v domácí politice jsou státem podporované spíše takové iniciativy církve, které buď nejsou v rozporu s názorem státu, nebo se týkají otázek, které nemají potenciál vyvolat pobouření ve společnosti (RPC znemožnila zavedení kurzu sexuální výchova do školních programů, snaží se prostřednictvím zákona o hanobení pocitů věřících ovlivňovat ruskou kulturu, ovšem nemůže již delší dobu prosadit zákaz potratu). Kromě toho je církev schopná prosadit pro sebe větší preference (týká se to např. restitucí církevního majetku).

Ovšem možnosti RPC jako aktéra, jenž je schopen ovlivňovat ruskou zahraniční politiku, jsou předmětem dlouhodobých debat. Nicolai N. Petro (2018: 217) uvádí, že se můžeme setkat především se dvěma druhy názorů. Podle prvního církev reálný vliv na ruskou zahraniční politiku nemá a je využívána státem jako legitimizační nástroj, nástroj vlivu nebo zdroj *soft power*. Dle druhého se RPC může omezeně podílet na různých ruských zahraničněpolitických aktivitách a v určitých otázkách může ovlivňovat politiku státu. Předložená studie by měla přispět k této debatě a na příkladu otázky „ochrany křesťanů“, která je dnes důležitá pro oba aktéry, ukázat možnosti vlivu církve na tvorbu ruské zahraniční politiky.

KORPUS DAT A METODOLOGIE

Předložený text vychází zejména z analýzy primárních zdrojů, především veřejných vystoupení (v případě RPC i kázání), prohlášení, dokumentů, proslovů, které jsou zveřejněny na webových stránkách RPC (<http://www.patriarchia.ru/>, <https://mospat.ru/>), úřadu ruského prezidenta (<http://www.kremlin.ru/>) a ruského ministerstva zahraničních věcí (<https://www.mid.ru/ru/home>).¹

Tvorba korpusu dat probíhala v několika etapách. V rámci první etapy autorka v souladu s tématem předloženého textu na uvedených webech hledala spolu se slovy *christiane* (křesťané), *pravoslavnyje* (pravoslavní), *verujuščije* (věřící) lemmata ruských ekvivalentů slov, spojených s ochranou a záchranou: -zaščišč- pro *zaščiščat* (ochraňovat), *zaščiščajuščij* (ochraňující); -zaščit- pro např. *zaščita* (ochrana), *zaščitnik* (ochránce), *zaščitit* (ochránit); slova s kořenem -spas-, pro např. *spasat* (zachraňovat), *spasti* (zachránit), *spasenije* (záchrana). Proběhlo také třídění získaných dat a do korpusu nebyly zařazeny texty, které buď popisovaly události, jež se odehrávaly v období před rozpadem SSSR, nebo neodpovídaly logice hledaného výrazu. Do korpusu dat bylo zařazeno 608 textů.

Vzhledem k cílům článku v průběhu hloubkového čtení textů zařazených do datasetu, autorka zjišťovala, v souvislosti s jakými regiony RPC a stát opakovaně mluvily o ochraně křesťanů.² Vznikly kódy označující státy/regiony, v nichž světští a církevní představitelé vidí potřebu chránit křesťany – „Sýrie“, „Ukrajina“, „Irák“, „Blízký východ“, „Egypt“, a ty, které by měly křesťany chránit – „Rusko“, „Západ“ (zahrnuje Evropu a USA).

V rámci druhé etapy v souvislosti s předpokladem, že zájem svět-
 ských nebo církevních činitelů o problémy křesťanů je neoddělitelnou
 součástí tématu „ochrany křesťanů“, autorka hledala slova, která význa-
 mově souvisí s označením hrozeb pro křesťany (část klíčových výrazů se
 objevila v důsledku hloubkového čtení textů spojených s ochranou křes-
 ťanů a představují slova, která se v souvislosti s ochranou křesťanů často
 opakují): *christianofobija* (křesťanofobie), *agressivnyj sekuljarizm* (agresivní
 sekularismus), *voinstvujuščij sekuljarizm* (bojovný sekularismus), *religiozna-
 ja neterpimost'* (náboženská nesnášenlivost). Stejně jako v případě ochrany
 křesťanů spolu se slovy *christiane* (křesťané), *pravoslavnyje* (pravoslavní),
verujuščije (věřící) jsme hledali slova *položeniye* (postavení), *gonenija* (pro-
 následování), *presledovanije* (pronásledování), *presledovat'* (pronásledovat),
pritesnenije (utlačování), *pritesnajat'* (utlačovat), *genocid* (genocida), *diskri-
 minacija* (diskriminace), *diskriminirovat'* (diskriminovat), *prava* (práva).³
 Znovu byla provedena selekce dat a do jejich korpusu byly zařazeny jen
 dokumenty, proslovy nebo kázání, veřejná vystoupení, prohlášení, které
 odpovídaly smyslu hledaného výrazu a souvisely s událostmi po rozpadu
 SSSR. Do korpusu dat tak byl zařazen ještě 321 text. Stejně jako v prů-
 běhu první etapy autorka zjišťovala, s jakými státy/regiony jsou spojeny
 vyhledané texty. Kromě již existujících kódů vznikly kódy „Severní Kypr“,
 „Kosovo“. V průběhu kódování zdrojů zařazených do korpusu dat se stal
 zřejmým nesoulad mezi postojem RPC a státu k osudu a ochraně křesťan-
 ňů v Egyptě, a proto, aby se předešlo chybě, autorka dodatečně na státních
 webech hledala texty, obsahující slovní spojení *Jegypet Kopty* (Egypt
 Koptové), *Jegypet christiane* (Egypt křesťané).

Kromě toho v sekundárních zdrojích, které byly použity v rámci
 předloženého textu (CVRANOVIC 2012: 157; 2013), byly uvedeny případy ochrany
 křesťanů nezaznamenané během tvorby korpusu dat. Jednalo se o postoj
 RPC a státu k válce v Bosně a k západní intervenci do Iráku v roce 2003.
 Stejně jako v případě Egypta, ve snaze vyvarovat se chyby, autorka doda-
 tečně hledala na webech informace i pro tyto případy. V případě války
 v Bosně, archivy, dostupné na státních a církevních webech, neumožňují
 vyhledat data za toto období. Vzhledem k tomuto omezení autorka pra-
 covala s archivy ruských periodik – *Rossijskaja gazeta* (od 1. 1. 1994 do
 31. 12. 1995) a *Kommersant* (od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1995). Tato periodika
 byla zvolena jako zdroje, v nichž jsou dostupné digitální archivy, a vzhle-
 dem k jejich majitelům mohlo být zveřejněno srovnatelně nejvíce projevů,

obsahujících postoje Kremlu, ruského MZV (v obou zdrojích) a RPC (především v *Kommersantu*). Protože autorku zajímaly určité státy, klíčovými slovy pro vyhledávání byly – *Jugoslavija* (Jugoslávie), *Bosnija* (Bosna). V případě RPC byly použity ještě noviny *Pravoslavnaja Moskva* (od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1995) a časopis *Žurnal Moskovskoj Patriarchii* (od 1. 1. 1992 do 31. 12. 1995), které nemají digitální archivy a jsou dostupné v archivu časopisů v Ruské národní knihovně.

V případě války v Iráku, archivy státních webových stránek již umožňovaly najít informace z tohoto období (obdobím pro vyhledávání byl rok 2003). V případě RPC do ledna roku 2021 byl archiv také dostupný, ovšem vzhledem k tomu, že obsahoval jen nejdůležitější informace, byla použita také periodika *Pravoslavnaja Moskva* a *Žurnal Moskovskoj Patriarchii*. Stejně jako v případě Jugoslávie, autorka hledala název státu, tedy *Irák*, spolu se slovy *christiane*, *verujuščije*, *pravoslavnyje*.

V rámci předložené stati autorka na příkladu Sýrie vysvětluje nejen, proč se Rusko, dle jejího názoru, zajímá o křesťany selektivně, ale také jak téma „ochrany křesťanů“ umožňuje Rusku legitimizovat vlastní činnost. Hloubkové čtení textů označených kódem „Sýrie“ umožnilo zjistit, že Rusko pomocí tématu „ochrany křesťanů“ vytváří svůj obraz postavení křesťanů v Sýrii, hrozeb pro ně a jejich nadějí, a proto v rámci textů označených kódem „Sýrie“ proběhlo další kolo ručního kódování. Naděje pro křesťany, zajištění jejich bezpečného života představují kódy: „Rusko1“ – zahrnuje postoj Ruska vůči křesťanům a jeho činnost za účelem ochrany křesťanů; „Asad“ – zahrnuje postoj režimu Bašára Asada a jeho postoj vůči křesťanům. Poslední také částečně zachycuje i otázku postavení křesťanů. Další kód, který odráží postavení křesťanů, je „opozice“. Stejný kód spolu s kódem „Západ1“ odráží i hrozby a představuje ruský pohled na činnost a postoj syrské opozice a Západu v souvislosti s otázkou křesťanů v Sýrii. Posledním kódem je kód „dění“, který zahrnuje ruský pohled na dění v Sýrii, se kterým se lze setkat v projevech, proslovech, prohlášeních ruských světských a církevních činitelů v souvislosti s otázkou „postavení a ochrany křesťanů“. Tento kód prezentuje i postavení křesťanů a hrozby pro ně.

Předložený text také vychází ze sekundární literatury a informací, které byly získány v rámci předchozího výzkumu.

RUSKÁ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV, STÁT A OCHRANA KŘEŠŤANŮ V OBDOBÍ BORISE JELCINA

Obnova pravoslaví v postsovětském Rusku byla spojená s církevní renesancí, kterou Alexij II. během voleb na patriarchův stolec označil za jeden z cílů své činnosti (LOMAGIN 2012: 503). Po rozpadu SSSR se ovšem stalo zjevným, že pro církev bude dost těžké obnovit a upevnit svou pozici v Rusku nebo řešit své problémy na svém kanonickém území⁴ bez pomoci ruského státu. Církev se proto snažila navázat kontakty s různými politickými silami v zemi. S návratem RPC jako tradiční instituce do ruského politického systému souhlasila většina ruských politických sil. Jelcinův tým, který hrál v systému rozhodující roli, byl také ochoten s církví spolupracovat, ale pouze do té míry, dokud mu to vyhovovalo⁵ (TACHTA 2001).

Ruská pravoslavná církev historicky hrála určitou roli v ruské zahraniční politice,⁶ a proto by zahraniční politika mohla být směrem spolupráce mezi Kremlem a RPC. Na první pohled se zdálo, že Kreml a RPC mají stejný názor na místo Ruska v mezinárodním systému – oba aktéři chtěli, aby Rusko hrálo důležitou roli v mezinárodních vztazích. Ovšem první polovina devadesátých let ukázala, že mají odlišnou představu o tom, v čem by tato důležitost měla spočívat. Kreml usiloval nejen o širší spolupráci, ale i o začlenění Ruska do skupiny západních zemí, chtěl být tedy důležitým hráčem po boku Západu (LEICHTOVA 2014: 115). Již od rozpadu SSSR se RPC vymezovala vůči Západu, považovala za potřebné, aby Rusko navazovalo užší spolupráci s pravoslavnými státy (LOMAGIN 2012: 505).

Odlišnost zájmů v zahraniční politice se nejvíce projevila v první polovině devadesátých let v souvislosti s děním na území Jugoslávie. Boje tam vypukly v době vzniku Ruské federace a budování její pozice v mezinárodních vztazích (LEICHTOVA 2014: 113). Válka v Bosně by se bývala mohla stát, vzhledem k ruské „historické zkušenosti“ patrona křesťanů na Balkáně, prvním krokem návratu Ruska k roli ochránce křesťanů, ale kvůli nezájmu Kremlu o tuto roli se jí nestala (SROV. CURANOVIĆ 2012: 157). Z dat je patrné, že Jelcinův tým se vyhýbal upomínkám ohledně příslušnosti Srbů k pravoslaví a jeho pozice během těchto událostí se měnila v závislosti na stavu momentální spolupráce se Západem.⁷ RPC se naopak již od začátku jednoznačně postavila na stranu „srbského lidu“ a vystupovala kriticky vůči OSN, USA a NATO, které zaujaly tvrdý postoj ve vztahu

k Srbsku a Miloševićovi.⁸ Ovšem Kreml RPC přímo nekritizovala, i když patriarcha se snažil upozorňovat Jelcina na diskriminaci Srbů (PRAVMIR 2010).

Krise v Bosně, během které Západ začal vnímat Rusko jako „konzultanta“, jehož názor nemusí být zohledněn při rozhodování, a nespokojenost Ruska s rozšiřováním NATO na východ vedly k rozčarování Kremlu v „rovnocenném“ partnerství se Západem (LEICHTOVA 2014: 114). Pokusy simulovat západní demokratický model v ruských podmínkách selhávaly, ruská společnost po neúspěšných reformách přestávala být nakloněná různým západním vlivům. Ve společnosti byl patrný proces sociální dezintegrace a lidé, i když uznávali autoritu RPC, stejně hledali uspokojení u různých sekt, které zaplavily Rusko během první poloviny devadesátých let nebo u představitelů jiných, pro Rusko netradičních náboženství (ZUBOV 1996). To ovšem nevyhovovalo státu, který se začal více zajímat o duchovní oživení Ruska a uchování duchovních národních hodnot. V roli „svědomí národa“ a „léčitelky duší“ významní hráči druhého Jelcinova funkčního období viděli RPC. Ovšem jestliže chtěli, aby RPC tuto roli skutečně hrála, museli jí pomoci a omezit činnost zahraničních misionářů (FILATOV 2003). A proto vznikl zákon „o svobodě svědomí a náboženských sdruženích“, který Jelcin ovšem nepodepsal hned. Zákon byl prezidentem podepsán až po tlaku *semibankirščiny*,⁹ která v značné míře ovlivňovala politiku prezidenta Jelcina, a díky němu RPC získala výjimečnou roli (REISINGER – HESLI – ERDEM 1999: 44).

Během války v Kosovu se názory Kremlu a církve již shodovaly.¹⁰ Ruská pravoslavná církev nejenže začala koordinovat svou činnost s ruským vedením, ale také vysvětlovala dalším pravoslavným církvím pozici Ruska (RJABYCH 2004: 145). Nelze říci, že by se během daného konfliktu Rusko snažilo hrát roli ochránce křesťanů nebo zdůvodňovalo podporu Jugoslávie její příslušností k pravoslaví. Projevy církevních a státních představitelů neobsahovaly výzvy k „ochraně pravoslavných/křesťanů“, i když aktéři vyjadřovali obavy nad osudem obyvatel a svatýň (MOSPAT 1999, 2000, 2001; MID 2000, 2001). Navíc, církevní hodnostáři nepovažovali za možné vstoupit, kvůli pomoci Srbům, do války na straně Miloševiče (VERCHOVSKIJ 2003: 179–180).

RUSKÁ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV, STÁT A OCHRANA KŘESŤANŮ V PRVNÍM A DRUHÉM FUNKČNÍM OBDOBÍ VLADIMIRA PUTINA

Vztahy mezi státem a církví nabývají nového rozměru po nástupu Vladimira Putina. Již jeho nedlouhé premiéřské období naznačilo, že postavení církve

se bude upevňovat, že pravoslavná církev se stává jednou z nejdůležitějších opor státu (ČAPNIN 2000). Ihned po inauguraci začal Putin zdůrazňovat svou religiozitu. Poprosil patriarchu o požehnání pro výkon svých funkcí (KREMLIN 2000) a svou první dovolenou strávil na ostrově Valaam, kde je jeden z největších monastýrů RPC. Na Valaamu prohlásil, že „[n]eexistuje Rusko bez pravoslaví a není pravoslaví bez Ruska“ (ROSSIJSKAJA GAZETA 2009). Lze se setkat i s jeho názorem, že pravoslaví a jaderný štít Ruska jsou těmi složkami, které posilují ruskou státnost a tvoří nezbytné předpoklady pro zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti státu (KREMLIN 2007).

Církevní představitelé se snažili oplácet mu stejnou mincí. Ve svých projevech pochvalně mluvili o jeho vládnutí, podporovali Putina a prokremelské Jednotné Rusko během voleb a vytvořili několik dokumentů, které měly legitimizovat v očích veřejnosti koncepci „suverénní demokracie“ a ruský pohled na lidská práva. Spolupráce mezi státem a církví se ale neomezila jen na to. Celkově, počínaje nástupem Putina, začala církev se státem spolupracovat v mnoha různých oblastech, např. ve vzdělávání, kultuře, sociální sféře nebo *penitenciárním systému* (AVANESOVA – NAXERA 2016B).

Užší spolupráce začala být patrná i v zahraniční politice. Základem spolupráce mezi státem a církví se stalo společné „pochopení“ důležitosti obnovy pozice Ruska jako silného státu, který pevně stojí na nohou a odpovídá představám Rusů o sobě a o svém státu (MID 2008). Státní představitelé čím dál tím víc hovořili o důležité roli RPC jako instituce, která ruskému MZV poskytuje rozsáhlejší vizi národních zájmů země (MOSPAT 2003A). Představitelům církve bylo umožněno informovat ruské MZV o vlastní vizi v oblasti strategických cílů ruské diplomacie a, dle názoru RPC, podílet se na zahraničněpolitických procesech státu a celého mezinárodního společenství (MOSPAT 2003A). V důsledku toho byla v roce 2003 založena společná pracovní skupina RPC a ruského MZV. Pravoslavná církev začala spolupracovat s OSN, OBSE, Radou Evropy a dalšími mezinárodními organizacemi, kde představovala ruskou pozici (ČURANOVIĆ 2013).

Právě v období, kdy RPC a ruské MZV navazovaly užší spolupráci, probíhaly přípravy a samotná západní intervence do Iráku. Curanović (2013) uvádí, že během této intervence byl patrný tlak RPC na stát, aby hrál větší roli v otázce ochrany křesťanů na Blízkém východě. Je pravdou, že v posledních deseti letech po západní intervenci v roce 2003 je postavení křesťanů v Iráku jedním z nejméně uváděných příkladů utrpení křesťanů

v rétorice světských a církevních představitelů. Nicméně z dostupných dat z roku 2003 nelze odvodit, že v souvislosti s událostmi v Iráku kladly RPC nebo Kreml ve své rétorice důraz na problémy křesťanské menšiny v Iráku nebo uvažovaly o ruské povinnosti ji chránit. V prohlášeních je vidět obdobnou pozici aktérů jako v případě války v Kosovu – lze najít několik projevů, ve kterých jsou vyjádřeny obavy z ohrožení životů a bezpečnosti občanů Iráku nebo znepokojení nad ničením náboženských památek

(MOSPAT 2003B, 2003C; MID 2003).

V roce 2004 se ovšem na webu RPC objevil projev, který obsahoval zmínky o tom, že Rusko by mělo křesťany chránit. Projev byl spojen s ochranou náboženských práv ruských krajanů a týkal se registrace „pobočky“ RPC v Estonsku, kterou umožnila především podpora Kremlu (RPC 2004). Problémy v Estonsku začala mít RPC již na začátku devadesátých let, ovšem během Jelcinova období Kreml na rozdíl od Dumy této otázky příliš nevěnoval pozornost. S nástupem Putina se stát začal více zajímat o otázku krajanů,¹¹ a proto ani postavení RPC v Estonsku, které bylo mj. prezentováno jako diskriminace práv Rusů, nezůstalo bez povšimnutí. Společným úsilím státu a církve se podařilo dosáhnout v zemi registrace Estonské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu (BELJAKOVA 2012: 359) a částečně vyřešit i problémy s majetkem, které RPC v Estonsku měla (MITROCHIN 2004: 554). Kreml tak nejenže potvrdil svůj deklarovaný zájem o krajany, ale obhájil i práva RPC jako svého dalšího možného nástroje vlivu. Úspěch v otázce registrace RPC v Estonsku vedl k tomu, že druhý muž v tehdejší RPC – metropolita Smolenský a Kaliningradský, dnešní patriarcha Kirill – v pomoci státu spatřoval nejen obhajobu náboženských práv obyvatel Ruska, ale vnímal ji i v širším kontextu jako důležitý krok po návratu k ruskému historickému poslání, k „ochraně křesťanů“. Kromě Evropy by Rusko, dle Kirilla, mohlo chránit křesťany také na Blízkém východě a „možná ještě i na jiných kontinentech“ (RPC 2004).

Nicméně ani po výše uvedeném Kirillově projevu, dle analýzy oficiálního webu, téma „ochrany křesťanů“ do církevního diskurzu neproniklo.¹² Ovšem RPC se začala více zajímat o postavení křesťanů i mimo kanonické území. Na webu RPC lze najít zmínky o diskriminaci křesťanů a ničení náboženských budov v Kosovu (RPC 2005A, 2005B, 2008A, 2008B, 2008C) a na Severním Kypru (RPC 2007A, 2008A, 2008B). Paralelně s vlnou vrůstajících protizápadních nálad po invazi do Iráku a řadě barevných revolucí na území postsovětského prostoru, ve kterých Rusko vidělo západní stopy (SERGUNIN – KARABESHKIN 2015:

349), se RPC začala zajímat i o postavení křesťanů na Západě. Představitelé církve dokonce mluvili o christianofobii na Západě, což znamenalo různé druhy diskriminace křesťanů: od odstraňování křesťanských symbolů z veřejné sféry, urážky křesťanství až po pronásledování křesťanů a odmítnutí křesťanského dědictví Evropy ze strany evropských politiků (RPC 2007B, 2008A, 2008D, 2008E).

Stát ovšem, bez ohledu na protizápadní postoje, neprojevoval zájem ani o postavení křesťanů na Západě, ani obecně o téma ochrany křesťanů. V oficiálním diskurzu lze najít až do roku 2009 pouze jeden projev, ve kterém se mluví o vztahu Ruska k tématu ochrany křesťanů. Byl jím rozhovor Sergeje Lavrova, ministra zahraničních věcí, poskytnutý pravoslavnému časopisu, kde na otázku, zda se Rusko vrací k roli ochránce křesťanů, odpověděl, že Rusko nedělí svět podle náboženského klíče a že je proti pokusům dělení světa na základě ideologických a civilizačních motivů (MID 2008).

I přesto, že téma „ochrany křesťanů“ v té době nevzbuzovalo u nejvyšších ruských představitelů velký zájem, nelze říci, že by stát vůbec nechtěl argument „ochrany“ využívat. Například, Putinovo Rusko se snažilo legitimizovat vlastní diskutabilní kroky během války v Jižní Osetii „ochranou krajanů“ (KREMLIN 2008).

RUSKÁ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV, STÁT A OCHRANA KŘEŠŤANŮ S NÁSTUPEM PATRIARCHY KIRILLA

Nová etapa vztahů mezi státem a církví je spojená s nástupem metropolitů Smolenského a Kaliningradského Kirilla na stolec patriarchy.¹³ Je třeba zmínit, že jeho touha plně kontrolovat situaci uvnitř církve a posilovat mocenské vertikály v RPC vedly k pocitu ohrožení u řadových duchovních (SOLODOVNIK 2013: 14–17) a přeměně RPC v instituci, kde jsou správné jen ty názory, jež jsou v souladu s názory patriarchy.

Ještě jako nejvyšší představitel Oddělení vnějších církevních vztahů Kirill prohlašoval, že je pro něj nejlepším principem „symfonie“ mezi státem a církví. V jeho interpretaci to znamenalo aktivnější začlenění RPC do společenského a politického života. Stát nebyl proti, protože názory nového patriarchy na omezování lidských práv a demokracie spolu s jeho podporou ekumenismu se Kremlu velice hodily. Umožňovaly na jedné straně legitimizovat v očích veřejnosti nastolený politický systém, na druhé

straně posílit prostřednictvím církve jako zdroje soft power zahraniční politický vliv Ruska na kanonickém území RPC. Kromě toho stát umožnil církvi ovlivňovat veřejné mínění proniknutím do školského vzdělávání na celostátní úrovni. Podpořil také vytvoření institutu vojenských duchovních a vrátil RPC majetek, i ten, který jí nikdy nepatřil (AVANESOVA – NAXERA 2016A).

Důležitým zdrojem vlivu na veřejné mínění byla i masmédiá. V nich začala být patriarchovi věnována výrazná pozornost. Informace o jeho cestách, setkáních a jednotlivých rozhovorech k různým tématům se od té doby zpravidla objevovaly v hlavních elektronických i tiskových médiích (stejně jako v případě prezidenta, premiéra nebo ministra zahraničních věcí).¹⁴ Základem projevů hlavy RPC byla jednoduchá kázání o potřebě dobré práce, vybudování rodiny, vzájemného chování apod. Dalšími prvky bylo „uklidňování“ problémů v sociálních a ekonomických oblastech a podpora kurzu ruského vedení. Například, v letech 2009–2010 přesvědčoval Kirill ruské občany o možnosti překonání hospodářské krize na základě mravních principů a morálky. Místo kritiky sociální politiky státu vyzýval učitele ve školách k sebeobětování a nezištné službě (LUNKIN 2012: 205–206).

Co se týče zahraniční politiky, postoj k oblasti postsovětského prostoru a otázce krajanů měli aktéři dost podobný. Ovšem názor na Západ, který měl Kirill již od devadesátých let, velmocenské a mesiášské vize, např. Fidel Castro ho považoval za spojence v boji proti imperialismu (RPC MP 2008F), byl mnohem radikálnější a protizápadnější než veřejná pozice ruského politického vedení (VERCHOVSKIJ 2012). To znamenalo, že i když pro většinu prezidentského období Dmitrije Medveděva byly charakteristické známky zlepšení vztahů mezi Ruskem a Západem, RPC naopak ještě posílila kritiku Západu za christianofobii, která se v tomto období, dle názoru církevních představitelů, projevovala v „odmítnutí tradičního křesťanského kulturně-historického kontextu a jeho záměně za bezbožný a sekulární“ (RPC 2010A). Kritizovala také lhostejnost k porušování práv křesťanů a sekularismus, jenž se z agresivního stal bojovným (RPC 2009A, 2009B, 2010B, 2010C).

Téma christianofobie získalo v diskurzu církve nový rozměr během arabského jara, kdy se „*boj za zlepšení postavení křesťanů ve světě*“ stal „... *jedním z prioritních úkolů vnější činnosti Ruské pravoslavné církve*“ (RPC 2011A). Představitelé RPC se v souvislosti s christianofobií začali zajímat i o osud a budoucnost křesťanů na Blízkém východě a v Severní Africe. Církev dokonce přijala v souvislosti s růstem christianofobie ve světě prohlášení

(RPC 2011B) a uspořádala konferenci, která byla věnována problémům diskriminace a pronásledování křesťanů v různých světových regionech (RPC 2011C). Církevní činitelé začali, na rozdíl od případů bývalé Jugoslávie nebo Iráku, varovat mezinárodní veřejnost a politické činitele, že probíhající politické změny ohrožují existenci křesťanství v regionu¹⁵ a vyzývali k „aktivní činnosti“ a vytvoření „systému na ochranu křesťanů před pronásledováním“, který by mj. zahrnoval „informační struktury, jež se budou zabývat monitorováním trestných činů, spáchaných na základě náboženské nenávisti“ (RPC 2011H). Z dalších projevů je jasné, že uvedený systém by se měl vztahovat především k oblasti Blízkého východu a do jeho vytvoření chtěli představitelé RPC zapojit Západ (RPC 2011D, 2011I, 2011J).

Ovšem zmínky o christianofobii na Západě z diskurzu RPC nejenže nezmizely, ale začaly se objevovat častěji.¹⁶ Názor RPC výrazně nezměnilo ani přijetí usnesení Evropského parlamentu a doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy, týkající se odsouzení případů christianofobie. Z církevních projevů z roku 2011 je zřejmé, že christianofobie v diskurzu RPC se rozdělila do dvou dimenzí: první byla spojená s diskriminací křesťanů na Západě, druhá byla mimozápadní, úzce spojená s tématem „ochrany křesťanů“ a zapojením Západu do této činnosti.

Fakticky šlo o docela paradoxní situaci: na jedné straně, dle RPC, probíhající sociokulturní procesy na Západě vedly k zahájení sekularizace, v důsledku čehož „většina Evropanů přestala vztahovat svůj život k evangeliu, začala žít podle sekulárních standardů, konzumní společnosti“ (RPC 2011G) a došlo také k nevhodné toleranci různých „nemravných jevů“ vládami západních států. Na druhé straně RPC, která ve svých prohlášeních o postavení křesťanů a christianofobii uvádí Rusko jako vzor mírového soužití mezi různými náboženskými skupinami (RPC 2011H, 2011K, 2011L), většinu roku 2011 hovořila nikoliv o ruské, ale především o západní odpovědnosti za ochranu křesťanů. To znamená, že právě západní představitelé přehlížející (nebo dokonce podporující) projevy domácí christianofobie by měli bojovat proti christianofobii a ochraňovat křesťany mimo Západ, především v prostoru Blízkého východu.

Revoluční změny režimů ve státech Blízkého východu a Severní Afriky vyvolávaly určité napětí i mezi státními představiteli, mj. i kvůli tomu, že po sesazení politických vůdců se k moci mohli dostat radikální islamisté nebo jiné síly, které by využívaly náboženské rozdíly v politickém

soupeření ^(MID 2011C; MID 2011D). Ovšem až do konce roku 2011 nepanovala v ruském vedení příliš velká obava o osud křesťanů, o jejich postavení, nebyla patrna snaha o jejich ochranu, což je možné nejlépe vidět v souvislosti se situací Koptů v Egyptě, o jejichž diskriminaci se hovoří nejvíce a k jejichž ochraně představitelé RPC vyzývali v letech 2011–2012.

EGYPT, RUSKO A OCHRANA KŘESŤANŮ

Od začátku arabského jara byl Egypt státem poutajícím značnou pozornost ruského státního i církevního vedení. I když změny probíhající v Egyptě vyvolaly v Moskvě určité obavy ohledně stability klíčového státu regionu a strategického partnera Ruska, ruští státní činitelé vyjadřovali naději na demokratické změny ^(MID 2011E, 2011F; KREMLIN 2011), protože byly vnímány jako důsledek sociálně-ekonomických problémů v zemi ^(MID 2011G, 2011H). Ruští představitelé trvali na tom, že pouze politické síly uvnitř samotného Egypta musí bez „*vnější pomoci*“ rozhodovat o budoucnosti země ^(MID 2011E, 2011F, 2011I). Po Mubarakově rezignaci Moskva podporovala Nejvyšší vojenskou radu v její reformní linii ^(MID 2011J), usoudila totiž, že má širokou podporu mezi různými skupinami obyvatelstva ^(MID 2011K).

Ruské vedení se také snažilo navázat kontakty s Muslimským bratrstvem ^(MID 2012A), které se angažovalo v Egyptě během politických změn v roce 2011. Ruským představitelům nevadila ani skutečnost, že by mělo spolupracovat s hnutím, jež bylo Ruskem označeno za teroristickou organizaci a na ruském území bylo zakázáno již v roce 2003. Naopak, dle Lavrova ^(MID 2012B) taková situace nebyla v protikladu s ruskými zákony, protože rozhodnutí ruského Nejvyššího soudu „*nezavedlo formální omezení kontaktů s jejich* [Muslimského bratrstva – pozn. autorky] *zástupci*“. A proto ruská strana s optimismem vnímala činnost Muslimského bratrstva a jeho ochotu pokračovat ve strategické spolupráci s Ruskem ^(MID 2011L).

V projevech představitelů RPC naopak nejsou patrné stopy nadšení ze změn v Egyptě. Jestliže představitelé státu hovořili o pozitivních, demokratických změnách probíhajících v zemi, představitelé RPC v těchto změnách opakovaně spatřovali problémy pro křesťany: připomínali porušování práv, pronásledování a zabíjení Koptů¹⁷ a kritizovali neochotu vedení a silových složek Egypta vytvořit účinný mechanismus ochrany Koptů¹⁸ ^(NAPŘ. RPC 2011B, 2011H, 2011M, 2011P, 2011Q).

Jestliže představitelé církve stále upozorňovali na postavení Koptů, vyzývali různé aktéry k jejich ochraně, ve stejném období lze na webu ruského MZV najít jen tři zmínky, spojené s Kopty (žádné zmínky nejsou na kremelském webu). Zatímco RPC mluvila o dlouhodobém záměrném pronásledování a násilí páchaném na Koptech, ruské MZV uvádělo, že ke konfliktům mezi muslimy a Kopty dochází, ale zpravidla jsou jejich zdrojem běžné každodenní neshody ^(MID 2011M), a také bylo konstatováno znepokojení Ruska nad případy projevů antikřesťanství v Egyptě ^(MID 2011N). Třetí zmínka zazněla v komentáři ruského MZV k událostem z 9. 11. 2011. Šlo o masové demonstrace Koptů, které vyústily ve střety se silovými složkami a vyžádaly si oběti. Ruský stát tuto událost hodnotil jako „*incident*“ bez jakéhokoliv důrazu na opakující se porušování práv Koptů nebo zmínky o jejich problémech. Ze zprávy není ani jasné, kdo byl viníkem tohoto „*incidentu*“ ^(MID 2011O). Naopak, představitelé RPC tuto událost hodnotili jako „*tragické utrpení*“ a „...*další projev rostoucí nesnášenlivosti vůči křesťanům v egyptské společnosti, projev jejich právní a fyzické zranitelnosti*“ ^(RPC 2011P). Bez ohledu na patrný, z dostupných dokumentů převládající nezájem ruského vedení o osud Koptů v roce 2011 a slabou reakci na říjnové události, církevní představitelé v souvislosti s problémy v Egyptě mluví jen o selhání a nečinnosti západních států¹⁹ ^(RPC 2011R).

PROTIZÁPADNÍ STÁT-CIVILIZACE A OCHRANA KŘEŠŤANŮ

Z projevů státních představitelů je od roku 2012 patrný vzrůstající zájem státu o postavení a ochranu křesťanů. Vladimír Putin na setkání s představiteli RPC dokonce slíbil, že ochrana křesťanů bude jednou z priorit zahraniční politiky Ruska ^(RPC 2012A) a církevní činitelé začali mluvit o spolupráci s ruským státem při pomoci křesťanům a při jejich ochraně ^(RPC 2012B, 2013A).

Nabízí se otázka, proč se Rusko, které se o křesťany nezajímalo v roce 2011, rozhodlo věnovat jim svou pozornost od roku 2012? Curanović ^(2019: 206–261) uvádí, že tlak RPC na státní orgány v neposlední řadě přispěl k tomu, že se představitelé Ruska začali více věnovat otázce postavení křesťanů. K roku 2012 byla RPC v Rusku bezesporu již docela respektovanou a významnou silou, mohla vyslovovat svůj názor na různé politické a společenské otázky, čímž často současně umožňovala legitimizaci kremelské politiky. Události v roce 2011 sice, dle názoru autorky, ukázaly, že silná pozice církve ve společnosti a v ruském systému, její spolupráce se státem, její obavy

spjaté s ohrožením životů křesťanů jsou sice důležité a umožňují, aby se téma „postavení a ochrany křesťanů“ objevilo v diskurzu, ovšem nejsou dostačující k tomu, aby se ruské vedení začalo zajímat o životy křesťanů.

Autorka předpokládá, že důležitou roli v procesu rostoucího zájmu státu o postavení a ochranu křesťanů, probíhajícího mezi lety 2012–2013, sehrál proces přetváření Ruska ve stát–civilizaci,²⁰ který se brání „falešné“ západní civilizaci.²¹ Byl výsledkem ruských obav z „nebezpečné činnosti“ Západu a jeho „ideologické agrese“ (ENGSTRÖM 2014: 375–376; RJABOVA – RJABOV 2013; STEPANOVA 2015: 120–121). Jejich projevy ruští státní představitelé spatřovali v rozsáhlých povolebních protestech, ve financování ruské občanské společnosti Západem, ve vnučování západních hodnot, v západních aktivitách v Libyi, ve vystoupení Pussy Riot, dokonce i ve skandálech spojených s patriarchy (GALEOTTI 2019: 49–50; ENGSTRÖM 2014: 357). Ruským občanům stát a prokremelská média začaly velice aktivně vysvětlovat, proč je „západní“ civilizace špatná a její hodnoty jsou nejen cizí a nežádoucí, ale i nebezpečné (RJABOVA – RJABOV 2013; EDENBORG 2019: 113–115; ØSTBØ 2017: 206–207). Vzhledem k tomu, že RPC měla již od devadesátých let podobnou rétoriku, stát v této činnosti nejen podporovala,²² ale byla i zřejmým zdrojem inspirace ruských médií a „světských“ představitelů. Tak Putin v roce 2013 prohlásil, že Západ jde fakticky cestou odmítnutí svých kořenů a křesťanských hodnot, což vede k politice, která na jednu úroveň staví víru v Boha a víru v satana, a to způsobuje, že se lidé v evropských státech obávají mluvit o své náboženské příslušnosti (KREMLIN 2013). Lavrov mluvil o tom, že se „potomci evropských křesťanů“ (MID 2012C) stydí za své náboženské kořeny, dopouštějí se nebezpečné svobody a šíří bojovný sekularismus (MID 2013A) s mesiášskou neústupností, což vede k velmi nebezpečným následkům (MID 2013B). Ve státních médiích se např. několik dnů řešila událost, kdy bylo zakázáno stevardce a zdravotní sestře ve Velké Británii nošení křížku (NAPŘ. Pervyj kanal 2012). Pojmy „zahnívající Západ“, ale i „Gejropa“ (vzniklo spojením slov gay a Evropa) pronikají do blogů ruských pravoslavných a prokremelských aktivistů a postupně i do všední komunikace v Rusku (RJABOVA – RJABOV 2013: 32; AVANESOVA – NAXERA 2018: 29).

Stát jako garant bezpečnosti začal ochraňovat obyvatelstvo před nesprávnými a nežádoucími vlivy „falešné“ západní civilizace novými zákony (o ochraně pocitů věřících a o zákazu homosexuální propagandy) a vytvořením Mezifrakční státní parlamentní komise pro ochranu křesťanských hodnot. Tak ochrana Rusů před „ideologickou agresi“ umožňovala sjednotit ruské obyvatelstvo kolem politických a náboženských činitelů

jako garantů bezpečnosti a stability a představovat kritiku státu a RPC jako útok na ty, kdo se snaží zachovat tradiční hodnoty (STEPANOVA 2015: 130; RJABOVA – RJABOV 2013: 36; ENGSTRÖM 2014: 371). Kromě toho, ruské kroky ve směru ochrany tradičních hodnot získaly velkou podporu různých konzervativních sil (STEPANOVA 2015: 130) a umožňovaly vysvětlit ruské (a také i části světové) veřejnosti, proč by Rusko, které je nyní fakticky posledním ostrůvkem mravnosti, nemělo zůstat lhostejným k osudu křesťanů. Právě v tomto období se začalo častěji mluvit o historickém poslání Ruska jako ochránce křesťanů, a to nejen na oficiální úrovni, ale také prostřednictvím různých prokremelských médií, interaktivního parku „Rusko – Moje dějiny“, nových verzí učebnic dějepisu atd.

SÝRIE, RUSKO A OCHRANA KŘEŠŤANŮ

Z korpusu dat je nicméně patrné, že Rusko i jako stát-civilizace se zajímá o křesťany, ale velice selektivně. Věnuje svou pozornost pronásledování křesťanů v Sýrii, zajímá se o zákaz nošení křížků na Západě, ovšem nevšímá si dlouhodobého pronásledování křesťanů např. v Severní Koreji nebo Saúdské Arábii. Státní představitelé opakovaně hovoří o tom, že je znepokojuje osud křesťanů v Sýrii (MID 2012C, 2012D), ovšem nemění svůj pohled na postavení Koptů v Egyptě. Zatímco ruské vedení v roce 2012 sympatizovalo s procesem formování egyptského demokratického systému (MID 2012E, 2012F), s realizací rozsáhlých sociálně-ekonomických reforem (MID 2012B) ze strany Muslimského bratrstva, hrajícího „podle pravidel demokracie“ (MID 2012A), a s výjimkou článku S. Lavrova v *Huffington Post* (MID 2012G) nekomentovalo postavení Koptů a jejich problémy, zástupci RPC opakovaně kritizovali Muslimské bratrstvo za jeho vztah ke Koptům, upozorňovali na pronásledování a násilí na nich páchané v Egyptě (RPC 2012C, 2012D, 2012E) a vyzývali k jejich ochraně (RPC 2012D, 2012E). Stejná tendence pokračovala i v roce 2013.

Lze tak usoudit, že transformace Ruska v „baštu správných hodnot“ se sice stala důležitým zázemím státního zájmu o otázku postavení a ochrany křesťanů a díky ní bylo jednodušší pochopit, proč se Rusko touto otázkou zabývá, ovšem nevysvětluje, proč Rusko věnuje svou pozornost jedněm a je zcela lhostejné k osudům jiných. Dle názoru autorky, dalším důležitým důvodem vzniku zájmu ruského vedení o postavení a ochranu křesťanů v určité zemi nebo regionu světa je skutečnost, že hrozbu, včetně omezení práv křesťanů, by měla představovat pro Rusko „nepřátelská“ organizace, entita, režim, civilizace.²³ To dává prostor k využití tématu

diskriminace křesťanů nejen k legitimizaci vlastních ruských kroků, ale také i ke kritice těch, koho ruské vedení zrovna nepovažuje za přátele.

Ruský zájem o život křesťanů v Sýrii (do září roku 2015) je příkladem, který tuto domněnku potvrzuje. Sýrie, jako příklad, nebyla zvolena náhodně. Především v souvislosti s děním v zemi ještě před ruskou invazí začal být ve státním ruském diskurzu patrný zájem o osudy křesťanů, včetně výzev ke světové veřejnosti o potřebě je chránit. Za další, právě v souvislosti se Sýrií se před zářím roku 2015 nejčastěji hovořilo o obavách ohledně osudu křesťanů a o potřebě jejich ochrany. Kromě toho, tento příklad je zajímavý i z toho důvodu, že na rozdíl od Ukrajiny, o které se také od roku 2014 ruští státní a církevní představitelé vyjadřovali v souvislosti s postavením křesťanů, Sýrie není součástí kanonického území RPC, a jedná se tedy nikoliv o vnitřní, ale o vnější činnost RPC. Tím pádem již není možné mluvit o tom, že ruský stát pomáhal církvi hájit zájmy a postavení křesťanů na kanonickém území RPC.

Situace v Sýrii upoutala pozornost ruských státních a církevních představitelů již v roce 2011, v jehož průběhu se stalo zřejmým, že stát a RPC mají podobný názor na situaci v zemi a na syrský režim. Stát a RPC s obavami sledovaly dění a vyslovovaly se pro mírové řešení všech sporů bez vměšování „z vnějšku“, čímž mínily nátlak západních států na syrský režim (MID 2011A, 2011P; RPC 2011S, 2011T, 2011U). Oba aktéři se shodovali i v tom, že neuvážené změny v zemi v důsledku vnějšího vměšování by mohly vést k ještě větším problémům. Kreml se obával, že takové změny by v Sýrii, která je klíčovým státem regionu, mohly vést ke katastrofálním následkům pro celou oblast a k ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti (MID 2011Q). Církev se obávala, že neuvážené změny povedou k utrpení křesťanů, podobně jako tomu bylo v Iráku (RPC 2011V, 2011T).

I když ani RPC, ani stát zatím „neviděly“ skutečnou hrozbu pro křesťany a ani nemluvily o jejich diskriminaci, Kirill v listopadu roku 2011 odjel do Sýrie a Libanonu.²⁴ Církevní představitelé hovořili tom, že Kirill do Sýrie jel proto, aby vyjádřil podporu křesťanům nebo antiochijskému patriarchovi Ignáci IV (RPC 2011T). Samotný patriarcha během své cesty zdůrazňoval, že není možné jeho návštěvu vnímat jako politickou nebo diplomatickou (RPC 2011W). Ovšem během své „nepolitické“ cesty, o které informovala nejen ruská média, ale i web Jednotného Ruska, se setkával nejen s veřejností a náboženskými představiteli Sýrie, ale také se syrskými prorežimními

politiky a s Bašárem Asadem. S nimi (stejně jako ruští politici) jednal o počatých reformách, jednostrannosti vnímání dění v Sýrii ze strany Západu a nutnosti dialogu mezi syrským vedením a představiteli opozice (RPC 2011S, 2011X). A právě Kirillovi děkovali syrští náboženští i světští představitelé za ruskou pozici vůči Sýrii (RPC 2011X, 2011Y).

Problémům křesťanů v Sýrii Rusko a RPC začalo věnovat svou pozornost od roku 2012, obě strany ve svých prohlášeních potvrzují, že v otázce osudu křesťanů v Sýrii a jejich ochrany úzce spolupracovaly (MID 2012C; RPC 2012F, 2013B, 2014A; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2015). Vzhledem k tomu, že ruská státní i církevní rétorika se často v této otázce prolínaly, z dat je možné vytvořit obraz situace, který státní i církevní představitelé používali v souvislosti s otázkou postavení křesťanů v Sýrii.

V Sýrii, kolébce křesťanství, ve které režim umožňoval vzorové soužití různých náboženských směrů, se odehrává humanitární katastrofa (od roku 2013 mluvili i genocidě), velké utrpení, rozsáhlá válka proti křesťanství. V důsledku vnějšího vojenského vměšování a chybné politiky Západu na Blízkém východě jsou patrné snahy o dobytí politické moci a syrského bohatství nelítostnými zločinci, bojovníky za tzv. západní demokracii, mezi kterými jsou především bojovníci islamisté. Tito lidé jsou teroristé a porušují mír, činí bezpráví. Jejich cílem je mj. vraždění, pronásledování a vyhánění křesťanů z Blízkého východu, ze Sýrie.²⁵ Západ od začátku krize tyto zločince aktivně podporuje, protože sleduje své geopolitické, vojensko-politické zájmy a je ochoten ve jménu tzv. demokracie odstraňovat legitimní představitele států. Zároveň ovšem zavírá oči nad prosbami syrských křesťanů, nevšímá si jejich problémů, protože zavrhl své křesťanské kořeny a existence křesťanů v regionu pro něj nehraje žádnou roli. Stejně tak se chovají i západní média, která jsou rovněž lhostejná k pronásledování křesťanů, představují hlavní zločince jako hrdiny bojující s tyranem. V případě svržení prezidenta Asada může Sýrii potkat osud Iráku, ve kterém po svržení Saddáma Husajna začalo sílit pronásledování křesťanů. Pro ruské představitele i pravoslavné kruhy, jimž není osud křesťanů lhostejný, je taková situace nežádoucí. A proto je Rusko jediným státem, který na křesťany myslí, snaží se je ochránit, pomoci jim a dělat vše pro vyřešení jejich problémů.

Z dat je patrné, že aktéři tento obraz doplňovali nebo měnili dle svých potřeb (ruské MZV ho činilo méně emočním v porovnání se

speciálními prohlášeními ruské Dumy a projevy představitelů RPC), ovšem významově zůstával stejný i po intervenci USA a spojenců v roce 2014 nebo po ukrajinské krizi.²⁶ Tento obraz byl i základním pohledem, který používal Kreml i církevní představitelé na počátku, kdy „vojenská pomoc legitimnímu syrskému prezidentovi“ byla vysvětlována jako jediná zbývající možnost ochrany křesťanů. Obsahově podobný obraz poskytoval i interaktivní park „Rusko – Moje dějiny“.

Státní a církevní představitelé se ho snažili prosazovat na různých světových setkáních, na půdě mezinárodních organizací, v rozhovorech pro zahraniční média a během jednání s představiteli různých států a organizací.²⁷ Podobný obraz byl šířen i uvnitř Ruska prostřednictvím prokremelských médií, která začala častěji informovat o pronásledování křesťanů, uvádět filmy a pořádat diskuse o utrpení křesťanů v Sýrii. I PRC využívala své mediální možnosti k tomu, aby prezentovala uvedený obraz. Metropolita Ilarion se často vyslovoval k tomuto tématu ve svém programu „Cerkov' i mir“ a patriarcha věnoval tématu pozornost v kázáních, která byla vysílána v jeho programu „Slovo pastýře“. Pravoslavná církev také uspořádala i několik akcí spojených s tímto tématem – výstavu „Křesťanské svatyně v Sýrii“ nebo řadu tiskových konferencí, jež byly věnovány problémům syrských křesťanů.

Lze říci, že vytvoření podobného obrazu poskytovalo Rusku možnost vysvětlit a legitimizovat hned několik pro něj důležitých otázek. Umožňovalo pohlížet na prezidenta Asada a na činnost syrské armády jako na ochránce křesťanů, zdroj jejich bezpečí (RPC 2012G, 2012H, 2013A, 2013C, 2014B, 2014C, 2015A; MOSPAT 2013; MID 2012G, 2012I, 2013D, 2013E, 2014A; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014). Opozici bylo možné prezentovat jen jako ozbrojené bandity, teroristy, kteří páchají genocidu na křesťanech, a vzhledem ke zdůrazňování, že dostávají finanční i vojenskou pomoc a zbraně ze zahraničí, lze je také prezentovat jako problém, který byl vytvořen vnějšími silami (RPC 2012I, 2012J, 2013D, 2013E, 2013F, 2013G, 2014D, 2015B; MID 2012G, 2012J, 2012K, 2013F; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015). Konflikt v Sýrii tím pádem již lze představovat nejen jako válku proti teroristům, ale i jako válku syrského národa za svoji svobodu a nezávislost (RPC 2014D, 2014E; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015). Zločincem ovšem v takovém případě nejsou pouze teroristé, ale je jím i Západ, který syrskou opozici, na rozdíl od Ruska, podporoval. To znamená, že vytvořený obraz umožňuje nahlížet na Západ nejen jako na aktéra omezujícího práva křesťanů doma, ale i jako na aktéra nerespektujícího normy mezinárodního práva, vnucujícího

suverénním státům vlastní hodnoty, způsoby rozvoje a „demokracii“, což nakonec vede k velkým problémům ve světě, k tragédiím a genocidě

(RPC 2012E, 2012K, 2013H, 2014F, 2014G, 2015B; MID 2013G, 2014B, 2015A; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015).

I když ruští státní a církevní představitelé i před angažmá Ruska v roce 2015 vyzývali Západ k jednání a vytvoření jednotného postoje k situaci v Sýrii, rétorika ohledně klíčové role Západu při utrpení syrských křesťanů se nezměnila (MOSPAT 2013; RPC 2014H, 2014I, 2014J, 2015C; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015). Ruský stát ani RPC si výroky představitelů Západu ohledně nutnosti čelit pronásledování křesťanů nevyšimají (GOVERNMENT UK 2014).

V takové „realitě“ je právě Rusko (RPC, stát, Putin) vykreslováno jako hrdina, zodpovědný aktér v systému mezinárodních vztahů, který představuje naději pro syrské křesťany a který vykazuje aktivní pozici při ochraně křesťanské přítomnosti nejen na úrovni prohlášení, ale také na úrovni praktických akcí. Jako příklady praktické činnosti Ruska, které ochránily křesťany před ještě větším utrpením, jsou uváděny aktivity V. Putina a prohlášení RPC, jež přesvědčily Západ a odvrátily jeho vojenskou operaci proti Sýrii v roce 2013 (RPC 2013A, 2013J, 2013K, 2013L, 2014M, 2014N). Nebo také přijetí dokumentu na podporu lidských práv křesťanů a dalších komunit zejména na Blízkém východě, schváleného na 28. zasedání Rady OSN pro lidská práva. I když bylo iniciováno Ruskem, Vatikánem a Libanonem, stalo se, dle názoru RPC, důležitým výsledkem spolupráce mezi RPC a ruským státem (RPC 2015A, 2015D; MID 2015B). Kromě toho RPC a stát posílaly do Sýrie humanitární pomoc (RPC 2013B, 2014O, 2015E). Je důležité poznamenat, že ruští představitelé nejenže sami hovoří o tom, jak se angažují v ochraně křesťanů, jak upozorňují svět na genocidu křesťanů v Sýrii (RPC 2013I, 2014F, 2014K, 2014L; MID 2013H; GOSUDARSTVENNAJA DUMA 2014, 2015), ale často odkazují i na různé náboženské i světské představitele Sýrie, kteří děkují RPC, Rusku nebo Putinovi za to, že dělají vše možné pro zachování křesťanské přítomnosti na Blízkém východě (RPC 2013M, 2013N, 2014N, 2014O, 2014P, 2014Q, 2015E, 2015F; MID 2012H, 2012I, 2012L, 2013I, 2015A).

ZÁVĚR

Po rozpadu SSSR se vztahy mezi RPC a ruským státem výrazně proměňovaly a postupem času RPC a stát navázaly užší spolupráci v celé řadě oblastí: od vzdělávání po vojenství. V neposlední řadě právě díky tomu byla RPC schopna obnovit svou významnou roli v ruském prostředí. Její

silná pozice byla pro stát výhodná, protože umožňovala v očích veřejnosti legitimizovat kontroverzní kremelské kroky.

Podobná spolupráce se týkala nejen vnitřní, ale i zahraniční politiky. V rámci předložené studie se autorka snažila identifikovat, kdy a v souvislosti s jakými událostmi se státní a církevní představitelé začali zajímat o postavení a ochranu křesťanů. Výzkum ukázal, že první zmínky o ochraně křesťanů se objevují v rétorice představitelů RPC v roce 2004 v souvislosti s registrací RPC v Estonsku, která byla výsledkem nejen úzké spolupráce mezi státem a RPC, ale i zvýšení zájmu Ruska o postavení ruských krajanů v zahraničí. I když tato událost nebyla impulsem k proniknutí tématu „ochrany křesťanů“ do církevního diskurzu, RPC se od té doby začala více zajímat o postavení křesťanů nejen v rámci svého kanonického území, ale i mimo něj, obzvláště na Západě (stát v tomto období zájem o postavení a ochranu křesťanů neprojevoval).

Zájem RPC o postavení a ochranu křesťanů získal nový rozměr v diskurzu církve v průběhu arabského jara, kdy se stal jedním z nejdůležitějších směrů činnosti RPC. Pravoslavná církev bezesporu soucítila s křesťany Blízkého východu, ovšem lze se domnívat, že po nástupu patriarchy Kirilla, který byl znám, že je připravený vytvořit z RPC důležitého mezinárodního aktéra, se církev, díky danému tématu, snažila upevnit svou pozici v roli významné síly v mezinárodním systému. „Ochrana křesťanů“ a obavy o jejich životy a budoucnost mohly také zvýšit autoritu RPC mezi pravoslavnými církvemi, což by mohlo přispět k převaze v utajovaném soupeření s Konstantinopolským patriarchátem. Představitelé RPC začali hovořit o hrozbách pro křesťany na Blízkém východě a na různých světových setkáních se obraceli na mezinárodní veřejnost a politické činitele s varováním, že probíhající politické změny ohrožují existenci křesťanství v regionu. Ruská pravoslavná církev dokonce navrhla vytvoření systému pro ochranu křesťanů před pronásledováním, do jehož formování chtěla zapojit i Západ, který ovšem současně stále kritizovala kvůli porušování práv křesťanů a vzdalování se od vlastních křesťanských kořenů. I když se zájem o postavení křesťanů a jejich ochranu stal v roce 2011 jedním z nejdůležitějších směrů činnosti RPC, Rusko o křesťany na Blízkém východě zájem téměř neprojevovalo, což bylo dokladováno na příkladu Egypta.

Ruský zájem o osudy křesťanů na Blízkém východě je patrný až od roku 2012, kdy se stát začal postupně přetvářet ve stát-civilizaci a „baštu

tradičních hodnot“. Tato transformace, k níž vedly především politické příčiny, činila růst zájmu o osud křesťanů docela logickým. Ovšem tento výzkum ukazuje, že státní zájem o osudy křesťanů je velice selektivní a v rétorice státních představitelů se objevuje převážně v případech, kdy je to pro stát výhodné. To znamená, že hrozbu pro křesťany, včetně omezení práv, by měla představovat Rusku „nepřátelská“ organizace, entita, režim, civilizace. Rusko tím získává prostor k využití tématu diskriminace křesťanů k legitimizaci vlastních kroků a ke kritice těch, koho vedení Ruska zrovna nepovažuje za přátele.

Výzkum provedený v rámci této studie celkově umožňuje resumovat, že vliv církve na tvorbu zahraniční politiky Ruska je do značné míry omezený, resp. že RPC v rámci ruské zahraniční politiky vystupuje především jako důležitý legitimizační aktér státní politiky.

POZNÁMKY

- 1 Vzhledem k rozsahu korpusu dat je v rámci předloženého textu pro potvrzení uvedených vyjádření odkazováno jen na část dat z původního korpusu. Data, na které je odkazováno v rámci této studie, jsou k dispozici na <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.14626197>.
- 2 Výjimku tvoří případ Estonska (viz dále).
- 3 Vyhledávání slovních spojení *prava christian*, *prava pravoslavnych*, *prava verujuščich* umožňovalo vyhledat veškerá slovní spojení, která se vztahují k různým druhům omezení práv.
- 4 Kanonické území RPC zahrnuje území bývalých svazových republik SSSR s výjimkou Gruzie a Arménie a ještě ČLR, Mongolsko, Japonsko a také dobrovolně připojené ortodoxní křesťany, žijící v jiných zemích (RPC 2000).
- 5 Do října roku 1993 byly mezi ruským parlamentem a Kremlem patrně určité rozpory i ve vztahu k církvi. Parlament připravil zákon, který měl poskytovat preferenci ruským „tradičním náboženstvím“ a omezit činnost zahraničních misionářů. Jelcin tento zákon odmítl podepsat (Meľnikov 2013), protože mezi představiteli Jelcinova týmu bylo mnoho příznivců „volného trhu náboženství“ (Ťachta 2001). Zároveň během války v Čečensku stát navázal spolupráci s RPC, což umožnilo legitimizovat a nábožensky opodstatnit práva a povinnosti státu na vojenskou ochranu státních zájmů (Patriarch nedat).
- 6 Ruská pravoslavná církev byla již dlouho před rozpadem SSSR využívána jako nástroj zahraniční politiky Ruska nebo se snažila na zahraniční politice Ruska podílet. Například v předrevoluční době byla jednou z tradičních rolí RPC role politického agenta státu. Chrám se otevíraly tam, kde mělo Rusko územní nebo strategické zájmy. Církev byla dodatečnou zárukou mezistátních vztahů a pomáhala státu získávat důležité informace o vnitřních záležitostech jiných států, zejména ve státech možných spojenců a potenciálních nepřátel. V té době byla podřízena nejen Svatému synodu, ale i Ministerstvu zahraničních věcí SSSR (Cerpickaja 2011: 142–144). I během sovětského ateistického období se sovětsí vůdci snažili využívat církev jako nástroj zahraniční politiky. Stalin chtěl z Moskvy udělat pravoslavný Vatikán. Díky jeho úsilí byla v roce 1948 uspořádána Celoppravoslavná konference, jejímž cílem bylo prohlásit RPC za hlavní pravoslavnou církev na světě. Ovšem k očekávaným výsledkům nevedla, neboť pravoslavné církve, které se nacházely ve státech mimo sovětskou sféru vlivu, odmítly na poradě participovat

- a uznat roli RPC jako první mezi rovnými. Stalin si uvědomil, že v globální politice nebude schopen církev využít. Výrazně ztratil zájem o církevní záležitosti a začala nová etapa pronásledování církve (Kurajev 2005).
- 7 Na začátku konfliktu byla činnost ruských diplomatů omezená kvůli očekávaným 24 mld. USD ze Západu na první etapu Cajdarových reform. A proto Rusko ani nevyužilo své právo veta, ani se nezdrželo hlasování. Hlasovalo pro všechny sankce OSN proti Jugoslávii (Ekzarcho 1993). Ale v situaci, kdy, dle ruského vedení, Západ nesplnil své sliby dané Rusku, ruské vedení Západ kritizovalo a vyjadřovalo svou podporu srbské straně (Kommersant 1992).
- 8 Podobnou pozici zaujal i ruský parlament, ale vzhledem k zvláštnostem ruského systému měl rozhodující hlas Jelcin a jeho tým.
- 9 Termín označuje sedm bankéřů, kteří kontrolovali více než 50 % ruské ekonomiky.
- 10 Oba aktéři považovali intervenci NATO za nelegitimní, postavili se na stranu jugoslávského vedení a snažili se hrát roli mediátora.
- 11 Vztah Ruska ke krajanům byl selektivní. Rusko se výrazně zajímalo o Rusy, žijící v Pobaltí, ale ve stejné době např. zavíralo oči nad diskriminací Rusů v Turkmenistánu.
- 12 V projevech církevních činitelů lze najít jen jednu relevantní zmínku z roku 2008 o potřebě ochrany křesťanů, která představuje výzvu k evropským lídrům, aby věnovali větší pozornost otázce „ochrany křesťanů“ (RPC 2008a).
- 13 Patriarcha Alexij II. zemřel 5. 12. 2008.
- 14 Na televizním kanálu Rossija 24 začal být vysílán nový program „Cerkov' i mir“ (Církev a svět), kde metropolita Ilarion komentuje politické dění nejen v Rusku, ale i ve světě.
- 15 Jako nejuživanější příklad takových změn představitelé RPC začali uvádět příklad Iráku po roce 2003 (RPC 2011d, 2011e, 2011f, 2011g).
- 16 Představitelé státu také začínají mluvit o oslabování mravních základů ve světě (MID 2011a, 2011b).
- 17 Právě případ Koptů v Egyptě byl uveden jako impuls k přijetí prohlášení RPC v souvislosti s růstem christianofobie ve světě (RPC 2011b).
- 18 Situace s hodnocením postavení Koptů v Egyptě ze strany RPC v roce 2011 byla zvláštní. V projevech na webových stránkách RPC je uvedeno, že „[a]ž donedávna byl Egypt považován za jeden z příkladů mírového soužití muslimské většiny a křesťanské menšiny“ (RPC 2011m), které bylo porušeno v důsledku svržení starého režimu (RPC 2011m, 2011n, 2011o, 2011p). Ovšem lze najít informaci i o tom, že „[p]olitika útlaku a vytláčování koptských křesťanů z Egypta byla prováděna i za předchozí vlády v této zemi“ (RPC 2011g, 2011q). Poslední hodnocení však není téměř patrné v letech 2012–2013.
- 19 Západní státy ovšem zájem o postavení Koptů projevovaly, viz např. Usnesení Evropského parlamentu RC-B7–0542/2011.
- 20 Po rozpadu SSSR se úvahy o ruské civilizaci objevovaly v církevních kruzích a mezi ruskými intelektuály již od devadesátých let. Koncepce ruské civilizace umožňovala vysvětlit ruskou výjimečnost a odlišnost Ruska od Západu (Cerpickaja 2011:7, 33). Na vládní úrovni byl největší zájem o ruskou civilizaci patrný po Mnichovském projevu Putina, po kterém se rozvoj Ruska jako unikátní civilizace dokonce stal jedním z úkolů, který stanovilo Jednotné Rusko ve svém předvolebním programu. S nástupem Medveděva úvahy o Rusku jako samostatné civilizaci ustupují do pozadí a rétorika státu se soustřeďuje na všelidskou civilizaci (více o ruské civilizaci a geopolitické tradici civilizacionismu viz Kurfürst 2018: 312–374).
- 21 Západní civilizace pro Rusko ovšem není jednotná. Existuje složitější rozlišení mezi „falesnou“ západní civilizací, tedy liberální, multikulturní, přátelskou k homosexuálům, a „skutečnou“, tedy konzervativní, nacionalistickou, heterosexuální. Jestliže tu první Rusko kritizuje, druhá je pro ruský stát-civilizaci přátelská (Neumann cit. dle Edenborg 2019: 114).
- 22 V průběhu let 2012–2013 RPC uspořádala mnoho akcí, které v názvu obsahovaly zmínky o státu-civilizaci, o tradičních hodnotách a potřebě je chránit.

- 23 Nemusi to být jen protirežimní aktér jako v případě Sýrie, protože v případě Ukrajiny, o které se mluvilo od roku 2014, nebo v případě Západu, hrozbu pro křesťany, dle Ruska, představují režimy samotných zemí nebo jimi podporované síly.
- 24 Již v roce 2010 patriarcha Kirill informoval o svém plánu navštívit Antiochijský patriarchát, nebylo ovšem zveřejněno, proč se cesta konala až za rok (RPC 2011j).
- 25 Je třeba poznamenat, že představitelé RPC pro popis vraždění křesťanů v Sýrii nepoužívají slovo „vražda“, ale převážně používají slova s výraznou negativní konotací jako poprava stětím, fyzická likvidace a vyhubení.
- 26 Tento obraz byl i základním pohledem, který používalo ruské státní a církevní vedení na začátku, kdy „vojenská pomoc legitimnímu syrskému prezidentovi“ byla vysvětlována i jako jediná zbývající možnost ochrany křesťanů. Obsahově podobný obraz je poskytnut i v interaktivním parku „Rusko – Moje dějiny“.
- 27 Je patrné rozšíření spolupráce mezi RPC a katolickou církví ohledně otázky postavení křesťanů.
-

ZDROJE

- A Adamsky, Dmitry (Dima) (2020): Christ-Loving Warriors: Ecclesiastical Dimension of the Russian Military Campaign in Syria. *Problems of Post-Communism*, Vol. 67, No. 6, s. 433–445, <<https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1684827>>.
- Agadjanian, Alexander (2017): Tradition, morality and community: elaborating Orthodox identity in Putin's Russia. *Religion, State and Society*, Vol. 45, No. 1, s. 3960, <<https://doi.org/10.1080/09637494.2016.1272893>>.
- Avanesova, Maria (2019): Činnost Ruské pravoslavné církve v Abcházii a Jižní Osetii: v souladu s pozicí ruského státu nebo v rozporu s ní? *Acta Fakultaty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, Vol. 11, No. 2, s. 40–56, <<https://doi.org/10.24132/actaff.2019.11.2.3>>.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016a): Ruská pravoslavná církev a její vztahy se státem v době patriarchátu patriarchy Alexije II. *Politické vědy*, Vol. 19, No. 3, s. 8–30.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016b): Proměny vztahů ruské pravoslavné církve v době patriarchy Kirilla. *Central European Political Studies Review*, Vol. 18, No. 1, s. 84–100.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2018): „Za ochranu křesťanství“: postoje ruské pravoslavné církve vůči Západu a její místo v zahraniční politice Ruské federace. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 53, No. 2, s. 20–42, <<https://doi.org/10.32422/mv.1554>>.
- B Beljakova, Nadežda (2012): Pravoslavnaja cerkov' v obščestvenno-političeskoj žizni pribaltijskich gosudarstv. In: Malašenko, Alexej – Filatov, Sergej (ed.): *Pravoslavnaja cerkov' pri novom patriarche*. Moskva: ROSSPEN, s. 341–400.
- C Cerpickaja, Olga (2011): *Pravoslavnaja duchovnaja missija i globalnyje modernizacionnyje processy*. Sankt-Peterburg: Izdatelskij dom Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Curanović, Alicja (2012): *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*. London: Routledge.
- Curanović, Alicja (2013): Religion in Russia's Foreign Policy. *New Eastern Europe*, 4. 8. 2013, <<http://www.neweasterneurope.eu/interviews/812-religion-in-russia-s-foreign-policy>>.
- Curanović, Alicja (2019): Russia's Mission in the World. *Problems of Post-Communism*, Vol. 66, No. 4, s. 253–267, <<https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1530940>>.
- Č Čapnin, Sergej (2000): Epocha Putina. *NGReligiji*, Vol. 48, No. 1, s. 2–4.

- E
Edenborg, Emil (2020): Russia's spectacle of „traditional values“: rethinking the politics of visibility. *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 22, No. 1, s. 106–126, <<https://doi.org/10.1080/14616742.2018.1560227>>.
- Ekzarcho, Elena (1993): Rossija vystupajet protiv otmeny sankcij OON. *Kommersant*, 14. 7. 1993, <<http://www.kommersant.ru/doc/53555>>.
- Engström, Maria (2014): Contemporary Russian Messianism and New Russian Foreign Policy. *Contemporary Security Policy*, Vol. 35, No. 3, s. 356–379, <<https://doi.org/10.1080/13523260.2014.965888>>.
- F
Filatov, Sergej (2003): Osoznajet li Tretij Rim svoje rodstvo s Rimom pervym? *Žurnalnyj zal*, <<http://magazines.russ.ru/nz/2003/4/filat.html>>.
- FOM (2018): Raskol v pravoslavnoj cerkvi. *FOM*, 15. 11. 2018 <<https://fom.ru/Tsennosti/14128>>.
- Fox, Jonathan (2018): *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice*. London: Routledge.
- G
Galeotti, Mark (2019): *Musíme si promluvit o Putinovi: Jak se Západ mýlí v nebezpečném vládcí Ruska*. Praha: Paseka.
- Gel'man, Vladimir (2015). *Authoritarian Russia: analyzing post-Soviet regime changes*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Government UK (2014): Easter reception at Downing Street 2014. *Government UK*, 9. 4. 2014 <<https://www.gov.uk/government/speeches/easter-reception-at-downing-street-2014>>.
- H
Hoffman, Mike (2021): Mike Hoffman on How Religious Identities Influence Support for or Opposition to Democracy. *Democracy Paradox*, 20. 4. 2021, <<https://democracyparadox.com/2021/04/20/mike-hoffman-on-how-religious-identities-influence-support-for-or-opposition-to-democracy/>>.
- I
Issaev, Leonid – Yuriev, Serafim (2017): The Christian Dimension of Russia's Middle East Policy. *Alsharq Forum Expert Brief*, <<https://www.hse.ru/mirror/pubs/share/217045866>>.
- Ivanov, Andrej (2013): Bitva za jasli Gospodni. *Russkaja narodnaja linija*, 17. 10. 2013, <https://ruskline.ru/news_rl/2013/10/17/bitva_za_yasli_gospodni>.
- J
Jefremov, Oleg (2020): *Istorija Otečestva: učebnik dlja vojennyh vuzov*. Sankt-Peterburg: Piter.
- K
Kartapolov, Andrej – Faličev, Oleg (2018): Pravo pervym podnjatsja v ataku. *Vojenno-promyslennyj kurjer*, 11. 9. 2018, <<https://vpk-news.ru/articles/44913>>.
- Knjazev, Svjatoslav – Lobanov, Maxim (2020): Reformator ili tiran: počemu Ivan Groznyj sčitajetsja odnoj iz samych protivorečivych figur v istorii Rossii. *RT*, 25. 8. 2020, <<https://russian.rt.com/science/article/775410-490-let-so-dnya-rozhdeniya-ivana-iv>>.
- Knox, Zoe (2005): *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after Communism*. London: Routledge.
- Koesel, Karrie (2017): Religion and the Regime: Cooperation and Conflict in Contemporary Russia and China. *World Politics*, Vol. 69, No. 4, s. 676–712, <<https://doi.org/10.1017/S004388711700017X>>.
- Kommersant (1992): V centre vnimanija – bezopasnost' i prava čeloveka. *Kommersant*, 18. 11. 1992, <<http://www.kommersant.ru/doc/30309>>.
- Kremlin (2000): Toržestvennyj moleben. *Prezident Rossii*, 7. 5. 2000, <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/38090>>.
- Kremlin (2007): Stenografičeskij otčet o press-konferencii dlja rossijskich i inostrannyh žurnalistov. *Prezident Rossii*, 1. 2. 2007, <<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24026>>.

- Kremlin (2008): Zajavlenije v svjazi s situacijej v Južnoj Osetii. *Prezident Rossii*, 8. 8. 2008, <<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/1042>>.
- Kurajev, Andrej (2005): Vojna: Čudo i skazki. *Russkaja linija*, 26. 12. 2005, <http://ruskline.ru/monitoring_smi/2005/12/26/vojna_chudo_i_skazki/>.
- Kurfürst, Jaroslav (2018): *Příběh ruské geopolitiky*. Praha: Karolinum.
- L
- Leichtova, Magda (2014): *Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West*. London: Ashgate.
- Lomagin, Nikita (2012): Interest groups in Russian foreign policy: The invisible hand of the Russian Orthodox Church. *International Politics*, Vol. 49, No. 4, s. 498–516, <<https://doi.org/10.1057/ip.2012.13>>.
- Lunkin, Roman (2012): Obraz RPC v svetskich massmedia: meždu mifom o gosudarstvennoj cerkvi i folklorno-okkultnym pravoslavijem. In: Malašenko, Aleksej – Filatov, Sergej: *Pravoslavnaja cerkov' pri novom patriarche*. Moskva: ROSSPEN, s. 171–223.
- M
- McCallum, Fiona (2012): Religious Institutions and Authoritarian States: church–state relations in the Middle East. *Third World Quarterly*, Vol. 33, No. 1, s. 109–124, <<https://doi.org/10.1080/01436597.2012.627238>>.
- Mefnikov, Andrej (2013): Devjanosto tretij god. *NGReligii*, 2. 10. 2013, <https://www.ng.ru/ng_religii/2013-10-02/1_1993.html>.
- Mitrochin, Nikolaj (2004): *Russkaja pravoslavnaja cerkov': sovremennoje sostojanije i aktualnyje problemy*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Mospat (2003a): Sostojalos zasedanije rabočej grupy po vzajimodejstviju Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi i Ministerstva Inostrannyh del Rossijskoj Federacii. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 8. 5. 2003, <<https://mospat.ru/archive/2003/05/nr305134/>>.
- N
- Naročnickaja, Natalija (2015): *Sosredotočenie Rossii: bitva za ruskij mir*. Moskva: Knižnyj mir.
- Naxera, Vladimír (2018): The West, Globalisation and Pussy Riot: Portrayals of Russia and Eurasia's enemies in the work of Aleksandr G. Dugin. *Central European Journal of International and Security Studies*, Vol. 12, No. 1, s. 119–141.
- Naxera, Vladimír – Krčál, Petr (2020): Oslavy výročí Slovenského národného povstání jako platforma pro vytváření obrazů nepřátel Slovenska. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 55, No. 1, s. 5–20, <<https://doi.org/10.32422/mv.1640>>.
- Ø
- Østbø, Jardar (2017): Securitizing „spiritual-moral values“ in Russia. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 33, No. 3, s. 200–216, <<https://doi.org/10.1080/1060586X.2016.1251023>>.
- P
- Papkova, Irina (2011): *The Orthodox Church and Russian Politics*. New York: Oxford University Press.
- Patriarch (nedat.): Vzaimodejstvije s vooružennymi silami. Čečenskaja kampanija. *Patriarch*, nedat., <<https://patriarch.patriarchia.ru/vzaimodejstvie-s-vooruzhennymi-silami-chechenskaya-kampaniya/>>.
- Pervyj kanal (2012): Zapret na nošenije kresta v Britanii vozmutil christian Jevropy. *Pervyj kanal*, 18. 3. 2012, <https://www.itv.ru/news/2012-03-18/97208-zapret_na_noshenie_kresta_v_britanii_vozmutil_hristian_evropy>.
- Petro, Nicolai N. (2018): The Russian Orthodox Church. In: Tsygankov, Andrei P. (ed.): *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*. London: Routledge, s. 217–232.
- Philpott, Daniel (2004): Christianity and Democracy: The Catholic Wave. *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 2, s. 32–46, <<https://doi.org/10.1353/jod.2004.0034>>.
- Philpott, Daniel (2007): Explaining the Political Ambivalence of Religion. *The American Political Science Review*, Vol. 101, No. 3, s. 505–525.
- Pravmir (2010): Serbskije patriarxi – ot Srednevekovja v XX vek. *Pravmir*, 20. 1. 2010, <<https://www.pravmir.ru/serbskie-patriarxi-ot-srednevekovja-v-xx-vek/>>.

- R Reisinger, William M. – Hesli, Vicki L. – Ebru, Erdem (1999): The Patriarch and the President: Religion and Political Choice in Russia. *Demokratizacija*, Vol. 7, No. 1, s. 42–72.
- Rjabova, Tatjana – Rjabov, Oleg (2013): „Gejropa“: gendernoje izmerenje obraza Jevropy v praktikach političeskoj mobilizacii. *Ženščina v rossijskom obščestve*, No. 3, s. 31–39.
- Rjabych, Jurij (2004): Političeskije partii Rossii i Russkaja Pravoslavnaja Cerkov'. *Politeia*, No. 1, s. 124–148.
- Rossijskaja gazeta (2009): Patriarch Alexij II: „Molitsja možno vseгда!“. *Rossijskaja gazeta*, 4. 12. 2009, <<https://rg.ru/2009/12/04/alexij-poln.html>>.
- RPC (2000): Ustav. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 16. 8. 2000, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/419782.html>>.
- RPC (2018): Vystuplenije mitropolita Volokolamskogo Ilariona v Lissabone na temu „Russkaja Pravoslavnaja Cerkov' i pomošč christianam Blišnego Vostoka“. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 20. 9. 2018, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5271038.html>>.
- RPC (2020): Mitropolit Volokolamskij Ilarion: Russkaja Cerkov' prizvala k sozdaniju aljansa v zaščitu christian Afriku. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 23. 12. 2020, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5739519.html>>.
- RPC MP (2008f): Fidel Kastro sčitajet mitropolita Kirilla svoim sojuznikom v protivostojanii amerikanskomu imperializmu. *Russkaja pravoslavnaja cerkov'*, 23. 10. 2008, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/477986.html>>.
- S Sergunin, Alexander – Karabeshkin, Leonid (2015): Understanding Russia's Soft Power Strategy. *Politics*, Vol. 35, No. 3–4, s. 347–363.
- Solodovnik, Světlana (2013): Rossija: oficialnaja cerkov' vybiraet vlast. *Pro et Contra*, Vol. 59, No. 3–4, s. 6–26.
- Stepanova, Elena (2015): „The Spiritual and Moral Foundation of Civilization in Every Nation for Thousands of Years“: The Traditional Values Discourse in Russia. *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 16, No. 2–3, s. 119–136, <<https://doi.org/10.1080/21567689.2015.1068167>>.
- Stoeckl, Kristina (2016): The Russian Orthodox Church as Moral Norm Entrepreneur. *Religion, State and Society*, Vol. 44, No. 2, s. 132–151.
- Surovcev, Alexandr (2019): Pod znamenem very. *Krasnaja zvezda*, 19. 7. 2019, <<http://redstar.ru/pod-znamenem-very/>>.
- T Tjurenkov, Michail (2017): Rossija na zaščite christianstva. *Tcargrad*, 29. 8. 2017, <https://tsargrad.tv/articles/rossija-na-zashhite-hristianstva_82677>.
- Tkačev, Andrej (2017): Svjataja Pravda: Tretij Rim na zaščite christian. *Tcargrad*, 27. 4. 2017, <https://yandex.ru/efir?stream_id=4e47cbfad76250aa4e198e61d921835>.
- † Ťachta, Alexandr (2001): Političeskoje pozicionirovanije Cerkvi pri Putine. *Otečestvennyje zapiski*, No. 1, s. 155–175.
- U Usneseni Evropského parlamentu RC-B7–0542/2011, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/1661550.html>>.
- V Verchovskij, Alexandr (2003): *Političeskoje pravoslavije: Russkije pravoslavnyje nacionalisty i fundamentalisty, 1995–2001 gg.* Moskva: Centr „Sova“.
- Verchovskij, Alexandr (2012): Ideologija patriarchy Kirilla. *Sova*, 17. 10. 2012, <<https://www.сова-center.ru/religion/publications/2012/10/d25570/>>.
- Vlas, Natalia – Gherghina, Sergiu (2012): Where Does Religion Meet Democracy? A Comparative Analysis of Attitudes in Europe. *International Political Science Review*, Vol. 33, No. 3, s. 336–351, <<https://doi.org/10.1177/0192512111415983>>.
- Z Zubov, Nikolaj (1996): Prišestvije sekt v Rossiju. *Kommersant*, 2. 4. 1996, <<https://www.kommersant.ru/doc/12298>>.

NOTE

The author would like to sincerely thank Tomáš Dopita and the two anonymous reviewers for their valuable comments. The author also would like to thank Vladimír Naxera for his support, constructive comments and ideas that helped to improve earlier versions of this manuscript.

AUTHOR BIOGRAPHY

Maria Avanesova graduated from the International Relations program of the Department of Politics and International Relations of the University of West Bohemia in Pilsen. Currently she is a PhD student at the same department. Her main field of research is Russian foreign policy with special attention to religious and cultural factors.

Šíření salafismu v Africe: mechanismy, strategie a nástroje zahraniční politiky Saúdské Arábie

DANIEL SVOBODA

University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic

E-MAIL

svobodad@kap.zcu.cz

ABSTRACT

The role and importance of religion in many countries' foreign policy seem to be rising again. Many scholars have shown that Saudi Arabia uses the spread of religion, specifically Salafi Islam, as a tool for its foreign policy and to strengthen its influence. Saudi Arabia is a crucial player in the MENA region and the entire Islamic world, and its regional and international importance is constantly increasing. The author considers understanding Saudi Arabia's activities and its foreign policy strategies, mechanisms, and tools in Africa as very important, as Africa is becoming an arena for new powers once again. The article aims to identify how Saudi Arabia penetrates African states and spreads Salafism. It focuses on analyzing Saudi foreign policy, emphasizing the role of religion and its export. The author analyzes Saudi Arabia's relations with five selected African states, where Salafism is spreading, in the period from 2015 to the present.

KEYWORDS

Saudi Arabia, Africa, Salafism, religion in foreign policy, religious diplomacy, foreign policy tools, foreign policy strategies, foreign relations

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.1798>

Zahra niční politika každého státu se řídí různými principy a kritérii a je ovlivňována různými faktory. Roli mohou hrát historické vazby, kulturní a jazyková příbuznost, ekonomické, vojenské či bezpečnostní zájmy nebo dokonce svazky, geografická poloha nebo společná, či naopak rozdílná ideologie. Partnerství mezi státy a dobré zahra ničněpolitické vztahy však může ovlivňovat i náboženství, ať už náboženská blízkost, nebo naopak výrazná náboženská odlišnost či konkurence. I když se v západním světě úloha náboženství v politice zdánlivě snižuje, v mnoha dalších částech světa představuje náboženství významnou hybnou sílu. Mnohé kroky, které podnikají vlády řady zemí, jsou více či méně řízeny náboženskými motivy.

Politika Saúdské Arábie, domácí i zahra niční, je podle mnohých odborníků (GOLD 2003; COMMINS 2006; AROSOAIE 2015; DARWICH 2016) významně ovlivňována oficiální náboženskou doktrínou, kterou je salafistická verze islámu, ve spojení s pouštním královstvím známá jako wahhábismus.¹ Mnozí autoři (GOLD 2003; HUSSAIN 2004; KEPEL 2006; PANDITH 2019) mají za to, že Saúdové šíří a posilují svůj mezinárodní vliv prostřednictvím šíření wahhábismu již řadu let. Činí tak i v případě afrických zemí, které jsou významným cílem saúdské zahra niční politiky od získání nezávislosti² v šedesátých letech (LEV TZION – POUWELS 1999; ØSTEBØ 2008; LOIMEIER 2013; SKINNER 2013). Tehdy započaly kulturní výměny a trend, kdy mohli (především) mladí Afričané studovat islám v Saúdské Arábii, nebo byli saúdstí islámští učenci posíláni do Afriky, aby šířili wahhábistický směr islámu (IHLE 2008; ØSTEBØ 2014; KOBO 2015; MADORE 2016).

Tento text vychází ze zjištění badatelů, že Saúdská Arábie (nejenom) v Africe šíří salafismus, a cílem výzkumu je analýza saúdské zahra niční politiky, konkrétně nástrojů a strategií, za účelem zjištění, jakými způsoby dochází k pronikání do vybraných afrických zemí na pozadí šíření salafismu. Záměrem tedy není prokázání či vyvrácení samotného saúdského šíření salafismu, ale odhalení a identifikování mechanismů, jež vysvětlují šíření salafismu a náboženské angažmá Saúdské Arábie ve vybraných afrických zemích. Ty jsou zvoleny podle regionálního klíče – vybrán je jeden zástupce z každého z pěti afrických regionů – Demokratická republika Kongo (MCGREGOR 2007; SCORGIE-PORTER 2015), Egypt (EL-SHERIF 2015; LACROIX 2016), Etiopie (ERLICH 2006; ØSTEBØ 2008; ØSTEBØ 2014), Mosambik (BONATE 2018; DEMBELE 2020; MUTASA – MUCHEMWA 2021) a Nigérie (THURSTON 2011; THURSTON 2016) –, kde autoři prokázali výrazné šíření salafismu. Zkoumané období je od roku 2015 do současnosti, jelikož došlo k významné změně ve vedení saúdského království, což má zásadní vliv na domácí i zahra niční politiku země (DEMME LHUBER 2019).

Vzhledem k dynamicky se vyvíjejícím záležitostem v oblasti MENA,³ které rapidně nabraly spád po teroristických útocích z 11. září, považuje autor toto téma za velice důležité a aktuální, mající výrazný vliv na řadu regionálních i mezinárodních otázek – Saúdská Arábie je klíčovým aktérem v oblasti MENA i v celém arabském a islámském světě a expanduje i mimo něj. Její význam navíc neustále roste. Pochopení saúdských aktivit v Africe považuje autor za klíčové, jelikož se Afrika stává kolbištěm nových mocností. Po evropských koloniálních mocnostech a studenoválečném soupeření Spojených států a Sovětského svazu se dnes nejčastěji skloňují Čína a Indie, rozhodně by se ale nemělo zapomínat a upozadovat islámské mocnosti jako Saúdská Arábie, Írán a Turecko, jež v Africe soupeří o rozsah svého vlivu.

Šíření salafismu neprovádí Saúdové přímo, ale na pozadí mnoha jiných aktivit a prostřednictvím řady různých nástrojů i aktérů. Zmapování těchto mechanismů a strategií saúdské zahraniční politiky je podstatné pro rozkrytí pronikání saúdského vlivu do vybraných afrických zemí. Šíření saúdského vlivu a šíření salafismu jde často ruku v ruce, na čemž se shoduje řada autorů. Šíření saúdského vlivu v ostatních oblastech tak může mít vliv na šíření salafismu v zemi. Každá mocnost vyvážá spolu se svým vlivem také svou kulturu a hodnoty, proto nemůže být pochyb o tom, že Saúdové šíří svůj vliv spolu, nebo dokonce prostřednictvím šíření své oficiální náboženské doktríny. Některé saúdské aktivity v Africe dokonce mohou být přímo podmíněny šířením salafismu v tamních zemích. Řada již zmiňovaných autorů prokázala, že saúdské aktivity bývají propojené s šířením salafismu mezi tamní muslimskou komunitou, ať už se jedná o majoritu, nebo minoritu. Kulturně-náboženské, vzdělávací, rozvojové a charitativní projekty bývají nejčastějším nástrojem, skrze který probíhá radikalizace afrických muslimů (GOLD 2003; JOHNSTON 2003; KEPEL 2006; PARTRICK 2016; RIEGER 2016; WILSON 2017; FEUER 2019; MOULINE 2020).

Článek je rozdělen na tři hlavní části – po úvodu následuje první část zaměřující se na přehled dosavadní literatury o úloze náboženství v zahraniční politice. Druhá část se věnuje metodologickému rámci. Třetí, analytická část, se skládá z představení africké zahraniční politiky Saúdské Arábie s důrazem na roli náboženství a z pěti případových studií afrických států, které se zabývají jejich vztahy se Saúdskou Arábií. Vybrán je vždy jeden signifikantní příklad z každého regionu podle rozdělení Africké

unie (AFRICAN UNION 2021). Každá případová studie obsahuje analýzu saúdské angažovanosti – nejprve šíření salafismu v dané zemi, a následně zmapování vzájemných vztahů za účelem odhalení mechanismů a strategií pro tamější šíření salafismu. Závěr každé případové studie obsahuje shrnutí zjištěných poznatků o vybraných saúdsko-afrických vztazích a jejich vyhodnocení. V samotném závěru textu je provedena reflexe a interpretace identifikovaných mechanismů a jejich zasazení do hlubšího kontextu saúdské zahraniční politiky a šíření náboženství jako jednoho z jejich nástrojů.

ROSTOUCÍ VLIV NÁBOŽENSTVÍ A NÁBOŽENSKÉ DIPLOMACIE V ZAHRANIČNÍ POLITICE

Tento text je zaměřen na analýzu saúdské zahraniční politiky, konkrétně na roli náboženství v zahraniční politice. Jelikož náboženství hraje v domácí i zahraniční politice Saúdské Arábie významnou roli (WARNER – WALKER 2011), může být také důležitým či přímo určujícím kritériem pro vztahy s africkými státy a pro míru angažovanosti v nich. Autoři zmínění v úvodu, ale i další badatelé (BOUBEKEUR – ROY 2012; CHOKSY – CHOKSY 2015; MANDAVILLE – HAMID 2018) – a nepopírají to ani sami Saúdové – prokázali, že pouštní monarchie prostřednictvím své zahraniční politiky šíří salafismus.

O vlivu náboženství na zahraniční politiku se mezi badateli začalo opětovně čile hovořit po teroristických útocích z 11. září 2001. Podle některých autorů představuje vliv náboženství na zahraniční politiku jednu z velkých, a zároveň nejméně pochopených bezpečnostních výzev 21. století (WARNER – WALKER 2011: 113). V některých analýzách mezinárodních vztahů se hrálo náboženství podstatnou roli a bylo významným faktorem (HUNTINGTON 1993; MEAD 2006; MEARSHEIMER – WALT 2006; SHAFFER 2006; HAYNES 2008; HURD 2008). Jiné studie se zabývaly názory stoupců různých náboženství na mezinárodní politiku a zkoumaly, zdali mohou hrát rozdílná náboženství odlišné role (JELEN 1994; RUSSETT – ONEAL – COX 2000; HENDERSON – TUCKER 2001; CHIOZZA 2002; ROEDER 2003; ZUNES 2005; FURIA – LUCAS 2006; GRIM – FINKE 2007; BARKER – HURWITZ – NELSON 2008). Oba soubory studií ovšem neřeší podstatný problém, a sice, zdali má náboženství nějaký výraznější vliv na zahraniční politiku, a pokud ano, jak tyto mechanismy fungují (WARNER – WALKER 2011: 114). Klíčovou publikací zabývající se vztahem náboženství a zahraniční politiky z mnoha různých úhlů je „veledílo“ *Religion and Foreign Affairs: Essential Readings* (2012), editované Dennisem Hooverem a Douglasem Johnstonem, které obsahuje jednotlivé

studie řady odborníků zabývajících se touto problematikou, a sjednocuje je v jednom obsáhlém svazku. Podle editorů v posledních letech již ze strany vědců i politiků dochází k reflexi úlohy náboženství v zahraniční politice.

Úlohou náboženství v zahraniční politice konkrétních států se zabývali např. Inboden (2008), Haynes (2008) nebo Carty (2011), kteří zkoumali roli náboženství v zahraniční politice Spojených států (evangelikální křesťanství), Indie (hinduismus), Íránu (šíitský islám) či Turecka (sunnitský islám). Podle některých autorů (LINCOLN 2003; WARNER – WALKER 2011: 114–115) je podstatné, jak chápeme, definujeme a operacionalizujeme samo náboženství – jako něco spirituálního, kulturního, či jako zdroj hodnot a postojů? Vědci zabývající se úlohou náboženství v zahraniční politice na náboženství nejčastěji nahlížejí jako na soubor přesvědčení a teologie, jeden z atributů kultury a zdroj hodnot (HUNTINGTON 1993; NORRIS – INGLEHART 2004; PHILPOTT 2007).

Úlohu náboženství v zahraniční politice lze zkoumat také optikou teorií mezinárodních vztahů. Stephen Krasner uvádí (1993: 21), že v rámci realismu na náboženství nezáleží, protože státy budou bojovat o své přežití bez ohledu na jejich kulturní či náboženský původ. Jiní experti naopak tvrdí, že některé vlivy pomáhají státům přežít, ochránit se či zvýšit jejich sílu – jedním z takovýchto vlivů jsou hodnoty, např. náboženské. Předpokládají, že státy se společnými kulturními hodnotami, jako je náboženství, budou méně válčit se sobě podobnými státy (KANT 1939; DOYLE 1986; RUSSETT 1993). To je i základní myšlenkou známého díla Samuela Huntingtona (1993), podle něž náboženství vystupuje jako definující vlastnost kulturního konceptu; kultura je součástí většího konstruktů „civilizace“; bezpečnostní hrozby mohou být ovlivňovány kulturními rozdíly, zahrnujícími i ty náboženské. Náboženství determinuje státní kulturu a identitu a určuje mezinárodní spojence a nepřátele. Společná kultura a náboženství mohou vést k rétorice *my proti nim*, která může mít na svědomí dva následky. Hypotéza říká, že společné náboženství a společné normy mohou vést buď k mírové a kooperační zahraniční politice mezi kulturně-nábožensky blízkými zeměmi, nebo naopak k agresí vůči státům kulturně-nábožensky odlišným (WARNER – WALKER 2011: 119–120).

Konstruktivisté vidí jako klíčovou esenci identitu, odvozenou od kultury, a podle nich můžeme předpokládat, že pokud je náboženství vepsané do národní identity, a tudíž určuje a formuje její instituce, bude mít

vliv na zahraniční politiku států (WENDT 1992; FINNEMORE 1996). Podle liberálů jde o šíření *idejí*. Ty jsou šířeny v rámci institucí, a to nějakými specifickými zájmovými skupinami. Náboženství představuje soubor (teologických) idejí, proto podle nich úloha náboženství v zahraniční politice představuje roli idejí v rámci institucí (GOLDSTEIN – KEOHANE 1993; YEE 1996; LEGRO 2005).

Saúdská Arábie usiluje o hegemonii v muslimském světě, a proto podporuje šíření a vývoz vlastní náboženské doktríny a kulturně-náboženských hodnot do okolních zemí. Náboženství v tomto případě slouží jako nástroj mocenské politiky vhodný k šíření saúdského vlivu. Společné náboženské vazby mohou Saúdům sloužit k ospravedlnění jejich akcí ve spřízněných nebo znesvářených státech. V oficiálně islámském státě, řízeném právem šaría a náboženskou doktrínou, lze navíc tvrdit, že náboženství je součástí národní identity a formuje instituce, jež mají vliv na domácí i zahraniční politiku země.

Někteří badatelé ve spojení s náboženskými iniciativami majícími vliv na zahraniční politiku používají termín *náboženská diplomacie*,⁴ kterou označují jako *track two*, tedy diplomacii praktikovanou nestátními aktéry, představiteli NGOs, náboženskými lídry a soukromými osobami, jejichž hlavním hnacím motorem v politice a diplomacii je víra (COX – PHILPOTT 2003: 31–32; JOHNSTON 2003; TROY 2008; KEISWETTER – CHANE 2013; SEIB 2013; FAHY 2018; BLAKEMORE 2019). Propagace islámských hodnot prostřednictvím kulturní diplomacie je využívána mnohými muslimskými vládami jako náboženská *soft power* v jejich zahraniční politice – usilují o využití náboženské symboliky a autority pro své geopolitické cíle. Chtějí u lidí změnit jejich náboženské normy, hodnoty a představy z jednoho souboru myšlení na jiný – v saúdském případě je patrná snaha obrátit muslimské obyvatelstvo na salafistickou verzi islámu (v rámci sblížení) či jej radikalizovat (obrátit proti stávajícímu režimu) (MANDAVILLE – HAMID 2018: 2). Saúdové se snaží politikou panislamismu a odkazováním na solidaritu *ummy*⁵ získávat spojence (nebo vazaly) mezi muslimskými státy i diasporami napříč islámským světem. Proto bývají saúdské kulturně-náboženské organizace často zaměřené na charitativní a rozvojové programy (GALLAROTTI – AL-FILALI 2012).

METODOLOGICKÝ RÁMEC

Tento článek zkoumá strategie a mechanismy saúdského pronikání do vybraných afrických států. Zkoumané časové období je od začátku roku 2015 do současnosti, což odpovídá výměně na královském trůnu – 23. ledna 2015 vystřídal zesnulého krále Abdullaha jeho bratr Salman a ve stejný den byl dnes již korunní princ Mohammed bin Salman (MbS) jmenován ministrem obrany, čímž započal svou kariéru ve vysoké politice. V první polovině roku 2016 navíc představil *Saúdskou vizi 2030*, rozvojový plán, který má pomoci zredukovat saúdskou závislost na těžbě ropy, diverzifikovat ekonomiku a rozvinout různá odvětví veřejného sektoru jako infrastrukturu, zdravotnictví, vzdělávání či turismus (GOVERNMENT OF SAUDI ARABIA 2016). V souvislosti s nástupem mladého prince, který bývá označován za faktického vládce země (MANDAVILLE – HAMID 2018: 8; HEIBACH 2020: 72), se často hovoří o liberalizaci saúdské společnosti, domácí politiky a o změnách v zahraniční politice (průlomové jsou např. změny ve vzájemných vztazích s Izraelem).

Výzkum je koncipován jako sada pěti případových studií. Výběr zemí reflektuje již prokázanou evidenci výrazného saúdského šíření salafismu v těchto státech, vycházející z dostupných zdrojů – dokumentů, odborných textů, mediálních zpráv, komentářů a analýz. O šíření salafismu v dané zemi svědčí výrazné zapojení do financování náboženského života v zemi a jeho ovlivňování prostřednictvím nejenom finančních, ale také lidských (imámové) a materiálních (hmotných) zdrojů (literatura). Šíření salafismu bylo ve vybraných zemích prokázáno saúdským financováním činnosti stávajících mešit, madrás, náboženských škol a vzdělávacích institucí a financováním výstavby nových; vysíláním saúdských salafistických duchovních do afrických zemí, a naopak možností studia (např. prostřednictvím stipendijních programů) Afričanů v Saúdské Arábii; distribucí salafistické náboženské literatury; přítomností pobočky nebo aktivitou některé z kvazistátních neziskových organizací napojených na saúdskou vládu (MWL, WAMY nebo IIRO⁶); a přítomností salafistické politické strany napojené na Saúdy.

Autor připouští, že výběr může působit lehce arbitrárně a intuitivně a závisí na jeho posouzení rozsahu šíření salafismu v konkrétních zemích. Svou roli hrají dostupnost, četnost a relevance zjištěných dat. V rámci každé

případové studie je provedena hloubková analýza vzájemných saúdsko-afričských vztahů. Nejprve je nastíněno, jak dochází k šíření salafismu v dané zemi (což zároveň reflektuje ideologicko-náboženské nástroje), a následně jsou zmapovány vzájemné vztahy s cílem odhalit, jakými způsoby dochází k pronikání do těchto zemí a šíření saúdského vlivu na pozadí šíření salafismu – jaké zde Saúdové volí strategie, mechanismy a nástroje. Pro vyhodnocení zjištěných dat je zapotřebí operacionalizovat a typologizovat zahraničněpolitické nástroje, se kterými autor pracuje. Nástroje (nebo prostředky) zahraniční politiky vycházejí z cílů zahraniční politiky, a zatímco cíle bývají stabilní a příliš často se nemění, nástroje jsou proměnlivé a používají se flexibilně k dosažení cílů. Nástroje se dělí na 1) diplomatické, 2) vojenské, 3) ekonomické a 4) ideové (DRULÁKOVÁ – DRULÁK 2007: 33–39).

Pro účely tohoto textu je nastíněna vlastní typologie nástrojů, která je revizí a doplněním výše uvedené typologie. Rozlišuje nástroje 1) politicko-diplomatické, 2) ekonomické, 3) bezpečnostní, 4) kulturní a ideologicko-náboženské, 5) rozvojové a 6) geografické. Politickými nástroji autor rozumí saúdské aktivity, které mají vliv na domácí a/nebo zahraniční politiku daných států – různé smlouvy, zahraniční partnerství, přítomnost spřízněných politicky aktivních osob či stran, návštěvy státních představitelů apod., diplomatickými nástroji se myslí vzájemné diplomatické styky, přítomnost saúdských zastupitelských úřadů v afrických státech a naopak, nebo výrazné diplomatické angažování Saúdů v otázkách týkajících se vybraných afrických zemí. Za ekonomické nástroje autor považuje všechny finanční toky a obchodní výměny mezi Saúdy a africkými zeměmi vyjma těch, které považuje za nástroje rozvojové, přímo směřující na rozvojovou pomoc a sociální či charitativní programy. Bezpečnostní nástroje se týkají všech oblastí obrany a bezpečnosti, a to vnitřní i vnější. Kulturní nástroje označují společné kulturní programy a aktivity, které směřují ke kooperaci v oblastech vzdělávání, umění či sportu, a ideologicko-náboženskými nástroji se myslí aktivity spojené se společnou politickou ideologií či náboženskou doktrínou a hodnotami, v tomto případě salafismem. Geografické nástroje slouží jako kontrolní proměnná a zaměřují se na geografickou blízkost či vzdálenost dané země od Saúdské Arábie. Uvedené indikátory jsou vyhodnocovány na základě intenzity a úrovně daných saúdsko-afričských vztahů. Intenzita vztahů poukazuje na jejich rozsah, četnost a častost, zatímco úroveň odráží jejich hloubku – jinými slovy, pro vyhodnocení je třeba vzít v úvahu kvalitu i kvantitu vztahů. Posouzení intenzity a hloubky

vztahů následuje na konci každé případové studie. Reflexe a interpretace vyhodnocení saúdsko-afričských vztahů na základě jejich intenzity a úrovně je provedena v závěru textu.

NÁBOŽENSTVÍ V AFRICKÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE SAÚDSKÉ ARÁBIE

Klíčovou změnu pro zahraniční politiku Saúdské Arábie znamenal ropný boom. Prostřednictvím *petrodolarů*, tedy příjmů z těžby ropy, si mohli Saúdové dovolit financovat náboženské aktivity v zahraničí (CREED – MENKHAUS 1986; KEPPEL 2006). Podle některých odhadů utratili Saúdové celosvětově od roku 1982 do současnosti okolo 100 mld. USD jen na šíření wahhábismu ve světě, a to včetně nemuslimských zemí. Peníze nejčastěji směřují na výstavbu a činnost mešit, náboženských center a madrás a na distribuci náboženské literatury (PANDITH 2019). Podle jiných odhadů je číslo více než dvakrát vyšší a počítá s tím, že Saúdové utráceli v posledních desetiletích 6–7 mld. USD ročně za *náboženskou diplomacii*, což prý zhruba stejně odpovídá množství peněz, které utratili za nákup zahraničních zbraní (CONESA 2016). Podobných odhadů existuje spousta a byť se celkové částky mnohdy výrazně liší, vždy se jedná o desítky, ne-li stovky mld. USD (WILSON 2017; FEUER 2019). Ač ve většině případů existuje oprávněné podezření, že peníze na výstavbu mešit či islámských center pocházejí ze Saúdské Arábie, prokázat to není vůbec snadné, jelikož systém financování využívá velké množství bankovních účtů a převodů mezi soukromníky (kteří bývají nějakým způsobem napojeni přímo na saúdskou vládu nebo jí řízené kvazivládní organizace typu MWL). Petrodolary slouží i k jiným účelům než k financování náboženských záležitostí – Saúdové je také využívají ke kupování přízně jiných států na mezinárodní politické a diplomatické scéně. Tato *rijálová diplomacie* umožňuje Saúdům získat diplomatickou podporu k dosahování strategických cílů a zájmů či obecně k získávání nových spojenců (MASON 2014; DUROVRAJ 2018).

Motivace Saúdské Arábie pro export náboženství se v průběhu času měnily. Zpočátku šlo o reakci na sekulární panarabský nacionalismus a socialismus egyptského prezidenta Gamála Násira. Později šlo o kombinaci řady faktorů. Saúdská královská rodina a wahhábistické elity jednak považovaly šíření islámu za svatou povinnost, související s výsadní rolí Saúdské Arábie jakožto ochránce dvou svatých měst islámu, Mekky a Mediny.

Tvrdili, že se hlavní saúdská síla neskrývá v ropném bohatství, ale v náboženství. Kvóty pro vykonání posvátné poutě *hadždž* mají v saúdské zahraniční politice podstatný vliv (AUGÉ 2020: 4). Dále, v rámci studenoválečného spojení se Spojenými státy šlo o podporu islámu jako protiváhy vůči sovětskému vlivu (např. v Afghánistánu), a samozřejmě nelze opomenout podstatný zlom – islámskou revoluci v Íránu v roce 1979 a počátek geopolitického a „geonáboženského“ soupeření o vliv v muslimském světě mezi těmito regionálními mocnostmi. Saúdové se navíc obávají vlivu Íránu na vlastní významnou šíitskou komunitu, jejíž příslušníci jsou vnímáni jako občané druhé kategorie a zároveň pátá kolona Íránu (MANDAVILLE – HAMID 2018: 8–9). Soupeření s Íránem zůstává jednou z priorit v saúdské zahraniční politice dodnes a probíhá v několika dimenzích – náboženské/sektářské (sunnité vs. šíité), národnostní/etnolingvistické (Arabové vs. Peršané) a ideologické (proamerikanismus vs. antiamerikanismus) (BAHI 2018: 26).

Saúdská Arábie měla původně ambice být lídrem veškerého muslimského obyvatelstva (DARWICH 2016: 477). První trhliny těmto plánům přinesla islámská revoluce v Íránu, kdy ajatolláhové začali prosazovat vlastní politické cíle. V reakci na proměny v Íránu se Saúdové začali orientovat pouze na sunnitský směr islámu (DARWICH 2016: 477–480). Soupeření Saúdské Arábie s Íránem stále častěji nabývá vojenského charakteru, což dokazuje zapojení do řady konfliktů na Středním východě v posledních letech. Tento posun k častějšímu využití síly namísto diplomacie analytici označují jako *Salmanovu doktrínu* (NURUZZAMAN 2019: 41). Série revolucí z let 2010–2011, známá jako arabské jaro, spjatá s islamistickou organizací Muslimské bratrstvo⁷ a jejími odnožemi a spojenci v mnoha zemích oblasti MENA, ovšem znamenala pro Saúdy další přehodnocení priorit v rámci muslimského světa. Vize Muslimského bratrstva, byť se jedná o sunnity, se neslučovaly s vizemi salafistické/wahhábistické Saúdské Arábie⁸ (DARWICH 2016: 480–483). V roce 2014 dokonce Saúdové po vzoru Egypta označili Muslimské bratrstvo za teroristickou organizaci a ohrožení pro stabilitu země. Počátky navazování diplomatických vztahů mezi Saúdskou Arábií a nezávislými africkými státy započaly ve druhé polovině šedesátých let. Od samého začátku se Afrika stala terčem náboženského proselytismu Saúdů, kteří vynaložili obrovské částky na vybudování náboženské infrastruktury či školení afrických učenců v saúdském království (HEIBACH 2020: 71). Saúdská Arábie byla jednou z prvních zemí, které v sedmdesátých letech přijaly egyptskou

iniciativu arabsko-afriické spolupráce a také podporovaly islamistické skupiny v boji proti komunismu (BAHI 2018: 33; TODMAN 2018: 3).

Kvůli soupeření s Íránem o vliv v Africe začali v posledních letech Saúdové masivně investovat nejenom do náboženských a ekonomických projektů, ale také do bezpečnostních a vojenských operací – Saúdové se snaží být v čele boje proti globálnímu terorismu, což dokazuje vytvoření Islámské vojenské protiteroristické koalice (IMCTC), které inicioval MbS v prosinci 2015. Koalice čítá 41 afrických a asijských muslimských zemí – Írán a jeho spojenci členy samozřejmě nejsou (BAHI 2018: 33; TODMAN 2018: 4). Afrika se tak stala kolbištěm pro mocenské soupeření Saúdské Arábie a Íránu (FEIERSTEIN – GREATHEAD 2017). Dalším významným sektorem, kam směřují saúdské investice v Africe, je zemědělství. Saúdové investovali značné prostředky do nákupu půdy pro zemědělskou výrobu v Africkém rohu, kde je nutná dodávka potravin a potravinová bezpečnost. Pro tyto účely byla v roce 2008 zřízena Saúdská iniciativa pro zemědělské investice v zahraničí (SIAIA) (COOK 2016; BAHI 2018: 34; HEIBACH 2020: 71). Od svého založení v roce 1975 do současnosti přispěl Saúdský rozvojový fond (SFD) na různé projekty v Africe 7 mld. USD, což činí 52 % z celkově vynaložených prostředků. Další objem peněz pro Afriku míří prostřednictvím Islámské rozvojové banky (IsDB), sídlící v Saúdské Arábii, nebo přes různé charity (Nadace krále Faisala – KFF) či soukromé donory (AUGÉ 2020: 2–5).

SAÚDSKÉ VZTAHY S VYBRANÝMI AFRICKÝMI STÁTY

Tato část obsahuje analýzu vztahů Saúdské Arábie s pěti vybranými africkými státy. Pořadí analyzovaných států je určeno abecedně.

Demokratická republika kongo (DRK)

V druhé největší africké zemi, v Demokratické republice Kongo, operuje od druhé poloviny devadesátých let skupina Allied Democratic Forces (ADF), která představuje výrazné bezpečnostní riziko pro celý region střední Afriky (THE DEFENSE POST 2021). Skupinu založil v roce 1995 prominentní ugandský salafista Jamil Mukulu, který toho času působil na východě DRK a spojil dohromady mnoho odlišných militantních skupin. Cílem bylo svržnutí ugandského režimu a jeho nahrazení islámským státem. Mukuluův případ víceméně kopíruje tradiční scénář – ač tedy rodilý

křesťan, konvertoval k islámu a díky stipendiu od saúdských kleriků studoval v Saúdské Arábii, kde se radikalizoval a do Afriky se vrátil jako odaný salafista (SCORGIE-PORTER 2015; CONGO RESEARCH GROUP 2018; NSOBYA 2018; BEEVOR 2019; NANTULYA 2019). Materiální podpora pro ADF navíc směřovala jak přímo z řady muslimských států včetně Saúdské Arábie, tak nepřímo skrze různé charitativní muslimské organizace, mj. přes saúdskou IIRO, napojenou na MWL (MCGREGOR 2007; SCORGIE-PORTER 2015).

Politicko-diplomatické vztahy mezi oběma zeměmi prozatím příliš rozvinuté nejsou, DRK je totiž jedinou ze zkoumaných zemí, kde Saúdové nemají diplomatické zastoupení a není tomu ani naopak. Zvýšení úrovně a intenzity politicko-diplomatických vztahů mezi oběma zeměmi má zajistit podepsání obecné dohody o spolupráci v únoru 2021 v hlavním městě Kinshase, zahrnující celou řadu oblastí – obchod, investice, vzdělávání, kulturu, umění, sport, cestovní ruch či média (ARAB NEWS 2021). Ekonomické vztahy jsou důležitým nástrojem, jelikož Saúdská Arábie představuje pro DRK významné exportní odbytiště, jedná se o třetího největšího importéra, naprostou většinu (99,8 %) konžského exportu do Saúdské Arábie tvoří rafinovaná měď (OEC 2019). Rozvojové vztahy detekovány jsou, jedná se ovšem o dva menší (z hlediska poměru k ostatním projektům v jiných zemích) rozvojové projekty, které v DRK financoval SFD (SFD 2019).

V případě DRK bylo odhaleno velmi málo nástrojů pro šíření salafismu. Mezi oběma zeměmi doposud neexistují téměř žádné politicko-diplomatické vztahy, což se může změnit po podepsání bilaterální dohody, představující pomyslnou první vlaštovku. Země není geograficky blízká, ani v ní nežije významnější muslimská menšina, reprezentující motivaci kulturní. Slabý nábožensko-ideologický nástroj může představovat podpora milici ADF, jež ale i přes operování v DRK cílí spíše na sousední Ugandu, kde je muslimská menšina významnější a s níž mají Saúdové rozvinutější vztahy. Saúdská pomoc v boji proti ADF se zatím nedá potvrdit a ani jiné bezpečnostní vztahy mezi oběma zeměmi neexistují. Prostřednictvím SFD směřovaly do DRK dva (relativně) menší rozvojové projekty a jediným výrazným nástrojem je ekonomika, protože Saúdská Arábie představuje klíčového konžského importéra.

Egypt

Jako tradiční centrum islamismu je Egypt terčem šíření salafismu, a to jak ideologicky, tak materiálně. Šíření salafismu v Egyptě probíhalo zejména díky činnosti velkého množství salafistických televizních stanic, které měly na Egyptany větší vliv než lokální mešity a organizace, a také díky aktivitě salafistických charit poskytujících milionům Egyptanů sociální služby jako stravu, zdravotní péči či základní vzdělání. Tyto aktivity byly financovány ze zahraničí, nejčastěji ze Saúdské Arábie. Ta také zdarma distribuovala salafistickou literaturu a poskytovala ideologická školení pro učence (NATO STRATCOM COE 2018). V Egyptě navíc došlo k politizaci salafistického hnutí, což představuje významný politický nástroj – po revoluci známé jako arabské jaro se uskutečnily svobodné volby, kde po vítězné Straně svobody a spravedlnosti (FJP), politické odnoži Muslimského bratrstva, skončila druhá strana al-Nour, politické křídlo organizace Salafi Da'wa⁹ – obojí financované Saúdy (EL-SHERIF 2015). Salafistická strana al-Nour nicméně nikdy nepodporovala islamistickou stranu FJP tehdejšího prezidenta Mohameda Morsiho, a to kvůli rozepřím mezi Saúdy a Muslimským bratrstvem (SHALATA 2016). Dokonce se proti Morsimu postavila během armádního puče vedeného generálem Abdelem Fattahem el-Sisim, kterého od té doby z pragmatických důvodů strana al-Nour podporuje, stejně jako její saúdský donátor (LACROIX 2016). I přes výrazné ztráty je dnes strana al-Nour jedinou náboženskou stranou zastoupenou v egyptském parlamentu, a to i díky podpoře prezidenta Sisiho a odmítání Muslimského bratrstva (STEUER 2017).

Salafistické země Perského zálivu jako Saúdská Arábie a Spojené arabské emiráty (SAE) patří mezi pět nejvýznamnějších investorů v Egyptě, což představuje nástroje ekonomické. V Saúdské Arábii žijí miliony Egyptanů jako hostující pracovníci, jejichž remitence jsou zásadní pro egyptskou ekonomiku – znamenají roční přínos až 25 mld. USD (BUTTER 2020: 1) a Saúdská Arábie patří mezi nejvýznamnější egyptské dovozce i vývozce (OEC 2019). Saúdové zde využívají i rozvojové nástroje – Egypt patří mezi největší příjemce saúdské rozvojové pomoci. V roce 2019 podepsal SFD dohodu na 7 mil. USD na rozvojové projekty v Egyptě, zaměřené především na oblasti obnovitelné energie, zemědělství a chov hospodářských zvířat (ARAB NEWS 2019; SAUDI GAZETTE 2019). Egypt je suverénně největším příjemcem financí z SFD – od svého vzniku poskytl SFD Egyptu

přes 8,5 mld. saúdských rijálů ^(SFD 2019). Přímé zahraniční investice výrazně vzrostly za Sisiho éry ^(BUTTER 2020: 11).

Z (geo)politického hlediska platí dlouhotrvající spojení mezi oběma zeměmi, které bylo nakrátko narušeno za vlády prezidenta Morsiho. S vládou prezidenta Sisiho ale Saúdové opět udržují víceméně korektní diplomatické vztahy. Za zmínku stojí událost z roku 2017, kdy egyptská vláda uzavřela se Saúdy dohodu o námořní hranici, obsahující předání dvou neobydlených ostrovů nacházejících se v Rudém moři mezi Sinajským a Arabským poloostrovem, Tiranu a Sanfiru, Saúdské Arábii, výměnou za ekonomickou pomoc a investice ve výši až 25 mld. USD ^(BRAND – STACHER 2016; BUTTER 2020: 15). Tento incident rozpoutal vlnu nevole mezi egyptskou veřejností, ale získal podporu strany al-Nour. Oba státy se také shodují na významu námořní svobody v Perském zálivu, úžině Bab-el-Mandeb a Rudém moři. V minulém roce to bylo jedním z hlavních témat schůzek ministrů zahraničí obou zemí v Rijádu i Káhiře v rámci společné komise. Mimo to jednali o dalším posílení vzájemných vztahů, o regionálních, rozvojových, obchodních, bezpečnostních či environmentálních tématech, i o vývoji boje s pandemií covid-19 ^(ARAB WEEKLY 2020).

Obě země úzce spolupracují v rovině bezpečnostní a vojenské. Egypt patří mezi zakládající členy IMCTC, a kromě společného boje proti terorismu se angažuje také v Saúdy vedené intervenci proti Íránem podporovaným Hútiům v Jemenu. Spojenství mezi Egyptem a Saúdy vystihuje termín „strategické partnerství“. Partnerství je pro Egypt výhodné zejména z ekonomických důvodů, Saúdové zase využívají vojenskou sílu Egypta. Pod povrchem strategického partnerství se ovšem skrývá řada drobných, zejména politických antagonismů ^(AFTANDILIAN 2021). Egypt spolu se Saúdy a SAE vystupuje proti Muslimskému bratrstvu, což se odráží v zahraniční a bezpečnostní politice – např. v Libyi všechny tři země podporují Libyjskou národní armádu (LNA) pod vedením samozvaného polního maršála Khalify Haftara v Tobruku (podporovanou Ruskem), zatímco Turecko s Katarom podporují Vládu národní jednoty (GNA) vedenou premiérem Fayezeem al-Sarrajem se sídlem v Tripolisu, podporovanou OSN a Západem ^(BUTTER 2020: 17–18). Egypt se přidal na stranu států Zálivu i v případě bojkotu Kataru během diplomatické krize, zejména kvůli katarské podpoře Muslimského bratrstva a přijímání jeho prominentních členů ^(AFTANDILIAN 2021).

Egypt ale zároveň nesdílí saúdské obavy z Íránu jakožto největší hrozby – kvůli tomu, že s Íránem nesousedí, i proto, že nedisponuje výraznou šíitskou menšinou jako Saúdská Arábie (ve Východní provincii). Pro Egypt představuje největší hrozbu Turecko a jeho politika nakloněná Muslimskému bratrstvu. Saúdské obavy z Íránu a jeho podpory šíitských frakcí v regionu navíc nezřídka vedou k pragmatické podpoře sunnitských extremistických skupin napojených na Muslimské bratrstvo (např. v Sýrii či Jemenu), což vyvolává nesouhlas a obavy Egypta (AFTANDILIAN 2017).

V egyptském případě lze s jistotou identifikovat nástroje politicko-diplomatické. Z hlediska mezinárodní politiky patří obě země k blízkým spojencům a úzce spolupracují v řadě oblastí. Po krátkém intermezzu nejistoty za vlády prezidenta Morsiho se vztahy obou zemí opět upevnily s nástupem sekulární vlády generála Sisiho. Jistý vliv má Saúdská Arábie také na domácí politiku, jelikož představuje zázemí pro egyptskou salafistickou stranu al-Nour, která díky podpoře prezidenta Sisiho nečelí represím. Identifikovány byly také ekonomické a rozvojové nástroje, jelikož Egypt patří k nejvýznamnějším saúdským obchodním partnerům a příjemcům saúdské rozvojové pomoci. Výměnou za to Saúdské těží z vojenské síly Egypta, což odhaluje nástroje bezpečnostní. Šíření salafismu prostřednictvím salafistické literatury, televizních stanic či charitativních organizací a společný boj proti Muslimskému bratrstvu poukazují také na nástroje kulturní a nábožensko-ideologické. Vše doplňuje geografická blízkost.

Etiopie

V Etiopii došlo k výraznému šíření salafismu po porážce marxistického režimu Dergu v roce 1991. Od té doby se uvolnily možnosti pro rozvoj etnické a náboženské identity, které se multietnická vládnoucí strana EPRDF¹⁰ zavázala ochraňovat. Salafismus se začal v Etiopii šířit se zrušením zákazu *hadždž*, dovozu náboženské literatury a výstavby nových mešit (ERLICH 2006; ØSTEBØ 2008; ØSTEBØ 2014). Islám je v multietnické a tradičně křesťanské Etiopii spojen především s etnikem Oromů, kteří si dlouhodobě stěžují na marginalizaci a diskriminaci ze strany federální vlády. Protesty a střety s vládou z posledních let jsou zapříčiněny sílící náboženskou radikalizací Oromů, kteří často studují v Saúdské Arábii nebo jsou na tamní salafisty napojeni. Saúdské patří k nejdůležitějším ekonomickým partnerům Etiopie (OEC 2019) a se zahraničními investicemi dochází i k šíření salafismu, zejména

mezi Oromy – právě do regionu Oromia směřují obrovské saúdské investice (MEESTER – VAN DEN BERG – VERHOEVEN 2018). Ke střetům dochází také se súfisty (mystickými islámskými řády), kteří mají v Africe hlubokou tradici. Oromští salafisté jsou dnes zastoupeni různými organizacemi finančně podporovanými Saúdy¹¹ a mají vazby na salafisty v sousedním Somálsku. Salafismus má úspěch především mezi mladými Oromy, pro které se jedná o jednu z mála alternativ, jak se dostat k vyššímu vzdělání, důvody proto mívají zároveň socioekonomický charakter (ERLICH 2006; ØSTEBØ 2008; ØSTEBØ 2014).

Oblast Afrického rohu má pro Saúdy obrovský strategický význam, a proto se diplomatickými nástroji zapojili do zprostředkovávání mírových dohod mezi Etiopií a Eritreou (THE ECONOMIST 2019). Tyto dvě země uzavřely v červenci 2018 mírovou dohodu, která ukončila dvacet let trvající vzájemný konflikt. Etiopský premiér Abiy Ahmed za to byl dokonce oceněn Nobelovou cenou míru. Druhá mírová dohoda byla podepsána Abiyem a eritrejským prezidentem Isaiasem Afwerkim v září téhož roku v saúdské Džiddě za přítomnosti saúdského krále Salmana, korunního prince MbS a tajemníka OSN Antónia Guterrese. Tehdejší saúdský ministr zahraničí Adel al-Jubeir uvedl, že tato dohoda přispěje k posílení bezpečnosti a stability v celém regionu (ADDIS STANDARD 2018; AL DEFAIYA 2018; REUTERS 2018). Bezpečnostní rovina hraje v saúdsko-etioopských vztazích obzvláště významnou roli. Saúďové uzavřeli dohodu o vybudování vojenské základny v sousedním Džibutsku, řadu vojenských dohod ale uzavřeli také s Etiopií, jejíž armáda je považována za nejsilnější v celé Africe. Obdobné dohody uzavřel také jejich blízký spojenec, SAE, čímž se Saúdům podařilo rozšířit svůj bezpečnostní pás v bezprostředním okolí, což je podstatné zejména kvůli regionálním soupeřením, především s Íránem, ale také s Tureckem a Katarem (DUROVRAY 2018; NORBROOK 2018; BENAÏM 2019; THE ECONOMIST 2019).

Pro hospodářské a obchodní vztahy mezi oběma zeměmi byl dlouho důležitý Mohammed Al Amoudí, saúdsko-etioopský byznysmen a miliardář, svého času druhý nejbohatší saúdský občan a nejbohatší Etiopan.¹² Vyjma státního sektoru se jednalo o největšího zaměstnavatele v Etiopii. V listopadu 2017 byl nicméně Al Amoudi spolu s dalšími téměř čtyřmi stovkami prominentních Saúdů včetně jiných byznysmenů, ministrů i členů královské rodiny zatčen a odsouzen za korupci v rámci protikorupčních čistek. V čele antikorupční komise stál korunní princ MbS (AKKAD 2017; AL JAZEERA CENTER FOR STUDIES 2017). Magnát byl nakonec po čtrnácti měsících v lednu 2019

propuštěn na svobodu, nejspíš díky intervenci premiéra Abiye během návštěvy Saúdské Arábie v květnu 2018, načež došlo k propuštění tisícovky dalších etiopských vězňů držených v Saúdské Arábii (ARABIAN BUSINESS 2018; AFRICA NEWS 2019; ETHIOPIA OBSERVER 2019). Saúdové v Etiopii investují ve velkém zejména do oblasti zemědělství. Nejenom Saúdská Arábie, ale také SAE a další země Perského zálivu mohutně investují do států Afrického rohu a nejbližšího okolí – mezi lety 2000 a 2017 jen do Etiopie a sousedního Súdánu směřovalo 13 mld. USD (THE ECONOMIST 2019). Již zmiňovaný SIAIA je pro Saúdy důležitý také z hlediska domácí spotřeby – vzhledem k neschopnosti produkovat potřebné množství potravin pro domácí trh a strategickému oslabení vyplývajícímu ze závislosti na vzdálených dodavatelích skoupili Saúdové zemědělské pozemky pro vlastní produkci po celém světě, mj. v blízké Etiopii (COOK 2016; BAHI 2018: 34).

Diplomatické vztahy existující mezi oběma státy od konce čtyřicátých let, kdy Saúdská Arábie jako jedna z prvních arabských zemí otevřela v Etiopii svou ambasádu, jsou na vysoké úrovni, o čemž často hovoří diplomaté i politici obou států, a prohlubují se častými návštěvami státníků (ENA 2019). Vyzdvihují společné zájmy ohledně regionální bezpečnosti a stability a také četné saúdské investice, rozvojové programy a vzájemný obchod (DERSO 2019). Podobně jako v případě Egypta, také statisíce Etiopanů pracují v Saúdské Arábii, nicméně obrovské množství jich v zemi žije i pracuje ilegálně. Saúdové proti ilegálním imigrantům razantně zakročují a podle lidskoprávních organizací je jednání saúdských úřadů velice brutální. Mezi lety 2017 a 2020 mělo být ze Saúdské Arábie deportováno až 300 tisíc etiopských imigrantů a deportace neustaly ani po vypuknutí pandemie covid-19 (KIRUGA 2020; MESERET 2020). Vzhledem k výrazným saúdským investicím a půjčkám, kterým se těší vláda premiéra Abiye (REUTERS 2019), jsou ovšem oficiální etiopské intervence proti deportacím vlastních občanů ze Saúdské Arábie minimální.

Etiopie patří mezi nejvýznamnější saúdské zahraniční partnery a spojence. Obě země udržují nadstandardní politicko-diplomatické i bezpečnostní vztahy, přičemž zejména bezpečnostní úroveň je pro Saúdy klíčová. V diplomatické rovině se Saúdové významně angažovali při mírových jednáních Etiopie se sousední Eritreou. Ekonomické nástroje hrají podstatnou roli, a to zejména v oblasti zemědělství, a strategický význam a geografická blízkost představují velmi důležité aspekty pro saúdskou

angažovanost v Etiopii. Charitativní činnost a podpora místních salafistických organizací ztělesňují nástroje kulturní a ideologicko-náboženské a nechybí ani řada rozvojových projektů.

Mosambik

V převážně křesťanském Mosambiku tvoří muslimové zhruba pětinu populace a žijí zejména na severu země při hranicích s Tanzanií. Salafismus se začal více objevovat v šedesátých letech, kdy se do Mosambiku začali vracet islámští učenci studující islám v Saúdské Arábii. Podobně jako jinde v Africe, také v Mosambiku se nově importovaný salafismus dostal do střetu se súfismem (BONATE 2010; BONATE 2018). V posledních desetiletích navíc v Mosambiku dochází k výraznému šíření salafismu podporovanému zeměmi Perského zálivu, především Saúdy. Ti financují mešity, madrásy, vzdělávací instituce, humanitární a sociální programy a možnost studia v zahraničí pro mladé muslimy, kde se radikalizují (DEMBELE 2020: 9–10; HOLT 2020). V posledních letech pak sever Mosambiku, obzvláště provincii Cabo Delgado, sužuje salafistická džihádistická organizace Ansar al-Sunna, jejíž lídři mají podle mosambických autorit vazby na Saúdy a další země, kde studovali, (vojensky) trénovali, nebo jim zde byla poskytnuta salafistická literatura (BUKARTI – MUNASINGHE 2020; MUTASA – MUCHEMWA 2021: 7). V roce 1981 vznikla Islámská rada Mosambiku CISLAMO,¹³ která má blízko k mosambické vládě, zároveň se však jedná o salafistickou organizaci a spekuluje se i o vazbách na státy Perského zálivu (BARNETT 2020; CASOLA – IOCCHI 2020; MORIER-GENOUD 2020).

Navázání vzájemných politicko-diplomatických vztahů se datuje teprve do roku 1996, výrazné prohloubení ovšem nastalo s nástupem prezidenta Filipe Nyusiho z vládnoucí strany FRELIMO v roce 2014 (znovuzvolen 2019). Před jeho nástupem do úřadu se mosambická diplomacie vyjádřila, že hodlá posílit vztahy se Saúdskou Arábií v mnoha oblastech, ať už se jedná o turismus, obchod, investice, kulturu či zemědělství. Mosambik prý také se Saúdy sdílí pohled na řadu mezinárodních otázek, např. týkajících se Palestiny (ARAB NEWS 2014). V roce 2016 zástupci obou vlád podepsali v Rijádu obecnou dohodu o spolupráci, která má být výrazným krokem vpřed ve vzájemných vztazích (CLUB OF MOZAMBIQUE 2016). V Mosambiku se viditelně angažuje MWL, která v roce 2019 poskytla pomoc více než 13 tisícům obyvatel zasažených povodněmi, jednalo se především o potravinové

balíčky a zemědělské vybavení, již dříve pak v nejchudších oblastech pomáhala se zprostředkováváním zdravotní péče (ARAB NEWS 2018; MWL 2020). Také v Mosambiku bylo realizováno několik rozvojových projektů za peníze SFD (SFD 2019).

I přes převažující podezření z financování Ansar al-Sunna skupinami ze Saúdské Arábie poskytlo saúdské království provincii Cabo Delgado finanční pomoc pro boj s nimi (AFRICA INTELLIGENCE 2020) a slíbilo Mosambiku pomoc s vnitřně vysídlenými osobami, kterých je kvůli ozbrojenému násilí v Cabo Delgado již půl milionu (CLUB OF MOZAMBIQUE 2020). Na severu země se nachází řeka Rovuma, tvořící hranici s Tanzánií, a v jejím povodí a u mosambického pobřeží se nachází obrovská naleziště zemního plynu, poprvé objevená v roce 2010 – podle odhadů se jedná o 5,3 bln. metrů krychlových, tedy o jedno z největších nových nalezišť zemního plynu na světě. Saúdové, kteří z důvodu energetické diverzifikace ve velkém dováží zejména zkapalněný zemní plyn (LNG), by podle některých scénářů (SHABANEH – SCHENCKERY 2020) měli do budoucna dovážet LNG kromě Egypta právě z Mosambiku a Tanzanie, a to kvůli jejich relativní blízkosti, jelikož geopolitické napětí mezi Saúdy a dvěma zeměmi s největšími zásobami zemního plynu na světě – Íránem a Katarom – importu zemního plynu příliš nenahrává. Proto se očekávají mohutné saúdské investice do oblasti těžby zemního plynu a následný dovoz LNG z Mosambiku. Koncem března 2021 došlo k napadení, obsazení a vyplenění města Palma v provincii Cabo Delgado džihádisty z Ansar al-Sunna. Město, které je centrem velkého plynárenského projektu francouzského energetického koncernu Total, jenž se zatím v těžbě offshorového zemního plynu na mosambickém pobřeží angažuje nejvíc (AL JAZEERA 2021). Bezpečnostní problémy v oblasti způsobené aktivitami džihádistů jsou pro těžbu zemního plynu v oblasti velkou překážkou. Kvůli ochraně strategických a energetických zájmů se proto očekává stále častější saúdské zapojení do snah o stabilitu a bezpečnost regionu (AFRICA INTELLIGENCE 2020).

Především s nástupem Nyusiho vlády se jedná o spojence Saúdské Arábie v regionu jižní Afriky spolupracujícího v řadě oblastí. Mosambik těží ze saúdské bezpečnostní, humanitární a charitativní pomoci, navíc došlo i k realizaci několika rozvojových projektů. Nyusiho vláda také slibuje Saúdům podporu v některých mezinárodních otázkách. Jako klíčové nástroje se ovšem jeví relativní geografická blízkost a s ní spojená těžba zemního plynu z nově objeveného obrovského naleziště a následný vývoz

LNG do Saúdské Arábie, která jej potřebuje kvůli diverzifikaci energetiky a snížení závislosti na ropě. Podpoře se těší také největší mosambická muslimská organizace CISLAMO, napojená na mosambickou vládu, čímž může vznikat přesah do domácích záležitostí země, a která reprezentuje ideologicko-náboženské nástroje.

Nigérie

Hlavní postavou pro šíření salafismu v Nigérii byl kazatel Abubakar Gumi, díky kterému vznikla v roce 1978 společnost Izala, první nigerijská salafistická organizace s masovým členstvím. Gumi těžil z úzkých vazeb na Saúdy, později byl reprezentantem v MWL za severní Nigérii, vyučoval na Islámské univerzitě v Medině a pro své aktivity a pro společnost Izala získával od svých saúdských donátorů finanční podporu¹⁴ (THURSTON 2011). Další významný nigerijský salafista, Ja'afar Adam, byl také spjatý se společností Izala, studoval na univerzitě v Medině a mešita v nigerijském městě Kano, kde kázal, byla postavena za peníze londýnské muslimské charity s vazbami na Saúdy (THURSTON 2016).

Vzájemné ekonomické vztahy upevňuje spolupráce v oblasti energetiky, obě země jsou členy OPEC, jejímž předsedou je dokonce od roku 2016 Nigerijec Mohammed Barkindo. Stabilita ropných trhů je pro Saúdy i Nigérii prioritou a obě země jsou ohledně této záležitosti v častém kontaktu (ARAB NEWS 2020). Naposledy řešili toto téma přímo korunní princ MbS s nigerijským prezidentem Muhammadem Buharim během telefonického rozhovoru v červnu 2020. Protože OPEC usiluje o snížení produkce ropy s cílem posílit globální trhy, spolu se svými partnery se zavázali omezit těžbu ropy o 9,7 mil. barelů denně – tedy zhruba o 10 % celosvětové dodávky – k vyrovnání ztrát poptávky způsobených koronavirovou krizí. Nigérie se v posledních letech odchylovala od svých závazků vůči OPEC, jelikož potřebovala podpořit ekonomiku. Země ovšem tvrdila, že některé stupně těžby jsou spíše *light oil*, známý jako kondenzát, nikoli surová ropa, a nepodléhají tedy cílům OPEC (SMITH – SABAH 2020). Prostřednictvím mezinárodních organizací vedených Saúdy (nebo ve kterých mají značný vliv) – a jedná se i o energetický sektor –, je vytvářen nátlak na nigerijské představitele v pro ně důležitých otázkách. K podpoře investic a posílení ekonomických vztahů má dopomoci Nigerijsko-saúdská rada, na jejímž založení se v roce 2019 v Rijádu domluvili prezident Buhari s korunním princem MbS, a to

na pozadí konference Future Investment Initiative, každoročně pořádané saúdským Veřejným investičním fondem (PREMIUM TIMES 2019).

Saúdská Arábie byla jednou z prvních zemí, se kterou nezávislá Nigérie navázala diplomatické styky. Kromě diplomatických návštěv jsou časté telefonáty mezi čelnými představiteli obou zemí, ve kterých řeší rozvoj bilaterálních vztahů v různých oblastech. Naposledy v listopadu roku 2020 spolu hovořili přímo saúdský král Salman a nigerijský prezident Buhari (SAUDI GAZETTE 2020). Vřelost vzájemných vztahů dokazují každoroční společné oslavy Národního dne Království Saúdské Arábie, které probíhají v nigerijském hlavním městě Abuji. Při oslavě 89. výročí v roce 2019 diplomaté a politici z obou zemí hovořili o excelentních vztazích založených na přátelství a vzájemných zájmech. Nigérie ocenila vzrůstající sociální a ekonomické styky v mnoha odvětvích jako obchod, investice, zemědělství, vzdělávání, ale také v náboženských otázkách. Promluvil rovněž guvernér nigerijského státu Kano, Abdullahi Umar Ganduje, který vyzdvihl spolupráci se Saúdy na kontroverzním systému islámského vzdělávání *Almajiri* (SOBOWALE 2019). Zřejmý je i význam posvátné pouti *hadždž*, kterou mají v Nigérii na starosti oddělení ministerstva zahraničí i samostatné instituce, a jedná se o důležitý nástroj pro vzájemné diplomatické, ekonomické a ideologicko-náboženské vztahy (IMAM – BAMALLI – TIJJANI 2017).

Významné vztahy lze zpozorovat také na úrovni bezpečnostní a vojenské. I Nigérie patří k zakládajícím členům IMCTC, a to i přes pochyby a kritiku, jež přicházela ze strany nigerijských křesťanů, kterých v zemi žije téměř stejně jako muslimů (USMAN-JANGUZA 2016). Spojenectví se Saúdy leckdy přesahuje i do vnitřních záležitostí Nigérie. Příkladem je společný nátlak Saúdské Arábie, Spojených států a Izraele na zamítnutí propuštění nigerijského šíitského vůdce Sheikha Ibrahima Zakzakyho, lídra šíitské organizace Islamic Movement of Nigeria, který byl uvězněn v roce 2018 (FATEMIZADEH 2019; IQNA 2019; RAJAB 2019; THOMAS-JOHNSON 2019).

Nigérie představuje pro Saúdskou Arábii významného mezinárodního partnera, a to v řadě mezinárodních organizací i z hlediska ekonomiky (zejména energetiky) a bezpečnosti. Kromě zahraniční politiky Saúdové ovlivňují také domácí záležitosti, např. vměšováním se do případu Ibrahima Zakzakyho. Časté a na vysoké úrovni jsou i diplomatické styky. Podpora společnosti Izala poukazuje na nástroje nábožensko-ideologické a společné

oslavy národních dnů a zavádění vzdělávacího systému Almajiri na nástroje kulturní. Identifikovány nebyly pouze nástroje rozvojové, jelikož nebyly zjištěny žádné rozvojové projekty, a geografické, jelikož se Nigérie nachází v západní Africe.

TABULKA 1: VYUŽÍVÁNÍ POLITICKÝCH NÁSTROJŮ V SAÚDSKO-AFRICKÝCH VZTAZÍCH
(NA ZÁKLADĚ ANALÝZ PROVEDENÝCH V PŘÍPADOVÝCH STUDIÍCH)

stát/nástroje	DRK	Egypt	Etiopie	Mosambik	Nigérie
politicko-diplomatické	ano/ne	ano	ano	ano	ano
ekonomické	ano	ano	ano	ano	ano
bezpečnostní	ne	ano	ano	ano	ano
kulturní a ideologicko-náboženské	ano/ne	ano	ano	ano	ano
rozvojové	ano/ne	ano	ano	ano/ne	ne
geografické	ne	ano	ano	ano/ne	ne

Zdroj: autor na základě případových studií.

ZÁVĚR

Řada výzkumů ^(GOLD 2003; COMMINS 2006; DARWICH 2016; HELFONT 2019) prokázala saúdské šíření salafismu v různých částech světa, přičemž každý region má svá specifika. Tato analýza zkoumala mechanismy saúdského pronikání do vybraných afrických zemí na pozadí šíření salafismu. Shodnost či odlišnost saúdských zahraničněpolitických strategií a nástrojů závisí na unikátnosti každého zkoumaného případu. Analýza potvrdila teze řady autorů ^(HOOVER – JOHNSTON 2012), že náboženství hraje v zahraniční politice některých států významnou roli. U všech zkoumaných zemí s výjimkou DRK se prokázaly politicko-diplomatické vztahy, v případech Egypta, Etiopie a Nigérie ^(DERSO 2019; SOBOWALE 2019; BUTTER 2020) se jedná o velmi rozvinuté vztahy a v případě Mosambiku jsou na vzestupu ^(CLUB OF MOZAMBIQUE 2016). U DRK bude záležet na budoucím vývoji, jelikož základy pro rozvoj politicko-diplomatických vztahů byly položeny teprve v roce 2021 ^(ARAB NEWS 2021). Výrazné ekonomické vztahy byly shledány všude, v případech Mosambiku a Nigérie se jedná zejména o energetický sektor, výrazné saúdské investice výměnou za vojenskou spolupráci směřují do Egypta a Etiopie. Právě s nimi mají Saúdské nejvýznamnější bezpečnostní vztahy,

ty jsou ale rozvinuté také s Mosambikem a Nigérií, zejména v boji proti terorismu. Absentují pouze u DRK. Kulturní a ideologicko-náboženské vztahy, které představují asi nejsilnější nástroje pro přímé šíření salafismu, byly shledány vesměs všude, i když v DRK se zatím jedná o podporu džihádistické milice ADF, nikoliv tamní muslimské komunity. Rozvojové projekty nebyly zjištěny pouze v Nigérii a v DRK a v Mosambiku se jedná v celkovém poměru o spíše marginální projekty. Kontrolní geografická proměnná ukazuje blízkost Egypta, Etiopie a částečně i Mosambiku, zatímco DRK a Nigérie jsou vzdálené.

Zatímco řada evropských států se snaží zamezovat zahraničnímu financování mešit a činnosti zahraničních salafistických kazatelů s vazbami na Saúdy, africké země takový odpor nevytvářejí. Salafistické organizace jsou většinou vnímány jako do značné míry charitativní organizace pomáhající sociálně slabým a šířící náboženskou „osvětu“. Umírnění salafisté nacházejí poměrně vřelé přijetí u sunnitských komunit, vyjma konkurence napojené na Muslimské bratrstvo. Radikalizace spojená se salafismem ale (nejenom) v Africe představuje značný problém. Salafističtí džihádisté terorizují obyvatelstvo a útočí na křesťany, v rámci *takfirismu* ale také na muslmy, které obviňují z apostáze a považují je za odpadlíky od pravé islámské víry – těmi jsou pro ně zejména súfisté, kteří mají v Africe obrovskou tradici, šiíté, a v neposlední řadě všichni muslimové, kteří nesdílí jejich striktní interpretaci Koránu a sunny – tedy i umírnění salafisté (ZENN – PIERI 2017).

Výsledky analýzy podporují tezi, že se Saúdská Arábie angažuje ve většinově a smíšeně muslimských zemích nebo v zemích s významnou muslimskou menšinou, zatímco ve většinově křesťanském DRK se (prozatím) téměř neangažují. Tam, kde se angažují, roste díky jejich podpoře salafismu skupina místních salafistických kleriků, politiků i radikálů, kteří mají výrazný vliv na dění v domovských i okolních státech – a tím zároveň roste vliv Saúdů. Vytváří se vrstva politiků či politicky aktivních duchovních, kteří jsou loajálnější Saúdské Arábii – někteří z přesvědčení, jiní z pragmatických důvodů (příp. kombinace obojího). Roste také počet běžných lidí nakloněných salafismu, kteří ve svých zemích představují novou významnou společenskou vrstvu – s tím je spojený i výrazný nárůst radikalizace této části společnosti, což má za následek teroristické aktivity salafistických džihádistických hnutí. Přístupy a reakce jednotlivých

vlád a tamních společností na nárůst salafismu se liší země od země, ale lze identifikovat shodné znaky. Z analýzy vyplývá, že nejčastějším a neúspěšnějším nástrojem pro šíření vlivu jsou kulturní a ideologicko-náboženské nástroje, zejména činnost různých náboženských a kulturních spolků či charitativních a sociálních organizací – s těmito nástroji bývají propojené nástroje politicko-diplomatické, ekonomické, bezpečnostní a rozvojové. Propojenost těchto nástrojů nejlépe charakterizuje šíření saúdského vlivu prostřednictvím šíření salafismu (JOHNSTON 2003; PARTRICK 2016; FEUER 2019; MOULINE 2020). Geografická vzdálenost přitom nepředstavuje nutně překážku, jak dokládá třeba Nigérie. Případové studie ukazují, jakými způsoby Saúdové pronikají do afrických států – v případě Egypta, Etiopie a Nigérie se jedná o výrazné užívání politicko-diplomatických, bezpečnostních a ekonomických, a kromě Nigérie i rozvojových nástrojů. V Mosambiku jsou všechny tyto nástroje také patrné, jen se ještě nejedná o natolik rozvinuté vztahy jako v případech předchozích zemí, byť i zde jsou výrazně na vzestupu díky rostoucí muslimské komunitě. Zdáli je na počátku obdobné spolupráce také DRK, ukáže čas – pokud by následovalo mosambický případ i bez výrazné nebo rostoucí muslimské menšiny, jednalo by se o výjimečný případ, který by narušoval tezi o angažmá Saúdské Arábie výhradně v zemích s majoritou či výraznou menšinou muslimů.

POZNÁMKY

- 1 Byť si je autor vědom jistých rozdílů mezi salafismem a wahhábismem, pro účely tohoto textu nejsou relevantní. Pojem wahhábismus prakticky označuje saúdskou variantu salafismu. Odkazuje k náboženskému vůdci a islámskému učenci Muhammadu ibn Abd al-Wahhabovi, který v 18. století uzavřel spojení s Muhammadem bin Saudem, zakladatelem saúdské královské dynastie a prvního saúdského státu. Saúdstí wahhábisté v zahraničí podporují různá salafistická hnutí, více či méně blízká Saúdské Arábii (DeLong-Bas 2004). Většina salafistů se hlásí k nenásilným proudům, označovaným jako *puristé* či *kvietisté*, menšinu tvoří *salafističtí džihádisté*, kteří jsou ovšem pro své násilnosti samozřejmě nejviditelnější.
- 2 Myšleno od získání nezávislosti afrických zemí, nikoliv Saúdské Arábie, která se stala nezávislým státem v roce 1932.
- 3 Middle East and North Africa.
- 4 *Religious diplomacy* či *faith-based diplomacy*.
- 5 Celomuslimská komunita.
- 6 Muslim World League (MWL) je nezisková organizace, od svého založení ale sponzorovaná saúdskou vládou. Jejím cílem je „šířit pravé poselství“ islámu, věnuje se též charitě a sídlí v Mekce. World Assembly of Muslim Youth (WAMY) sídlí v Rijádu a klade si za cíl edukaci mladých muslimů a „uchování identity muslimské mládeže a pomoc

- s překonáním problémů, kterým čelí v moderní společnosti“. International Islamic Relief Organization (IIRO) je dceřiná charitativní organizace založená MWL, sídlící v Džiddě (Ende – Steinbach 2010).
- 7 Muslimské bratrstvo je sunnitská islamistická organizace založená egyptským islámským učencem Hassanem al-Banna v roce 1928. Původně egyptská organizace má dnes transnacionální charakter a má odnože, spřízněné organizace nebo politické strany v řadě (zejména muslimských) zemí.
- 8 Salafismus není jednotný směr islámské víry a byť spousta členů Muslimského bratrstva patří mezi salafisty, nejedná se o wahábisticky orientované jedince nakloněné Saúdské Arábii.
- 9 Ad-Da'wa As-Salafiya, anglicky Salafist Call, hlavní salafistická organizace v Egyptě.
- 10 V roce 2019 se pod vedením premiéra Abiye Ahmeda transformovala ve Stranu prosperity (PB).
- 11 Například Ethiopian Muslim Youth Association (EMYA).
- 12 Mohammed Al Amoudi má saúdské i etiopské občanství.
- 13 Conselho Islâmico de Mocambique.
- 14 Saúdská finanční podpora pomáhala nigerijským salafistům zejména s vedením kampaní proti zdejším súfistickým bratrstvům (Kane 2003).

ZDROJE

- A Addis Standard (2018): Full text of the Ethio-Eritrea agreement signed in Jeddah, 18. 9. 2018, <<https://addisstandard.com/full-text-of-the-ethio-eritrea-agreement-signed-in-jeddah/>>.
- Africa Intelligence (2020): Cabo Delgado governor Tauabo gets Saudi help to battle jihadists, 2. 12. 2020, <https://www.africaintelligence.com/eastern-and-southern-africa_diplomacy/2020/12/02/cabo-delgado-governor-tauabo-gets-saudi-help-to-battle-jihadists,109624896-ar1>.
- Africa News (2019): Ethiopia helps secure release of tycoon held in Saudi since 2017, 28. 1. 2019, <<https://www.africanews.com/2019/01/28/ethiopia-helps-secure-release-of-tycoon-held-in-saudi-since-2017/>>.
- African Union (2021): Member States (nedatováno), <https://au.int/en/member_states/countryprofiles2>.
- Aftandilian, Gregory (2017): Egyptian-Saudi Relations: Managing a Difficult Marriage. *Arab Center Washington DC.*, 6. 6. 2017, <http://arabcenterdc.org/policy_analyses/egypt-saudi-marriage/>.
- Aftandilian, Gregory (2021): Egyptian-Saudi Relations: Strategic Ties with Some Political Strains. *Arab Center Washington DC.*, 9. 2. 2021, <http://arabcenterdc.org/policy_analyses/egyptian-saudi-relations-strategic-ties-with-some-political-strains/>.
- Akkad, Dania (2017): The Sheikh of Ethiopia: How Saudi purge could disrupt an African country. *Middle East Eye*, 21. 11. 2017, <<https://www.middleeasteye.net/news/sheikh-ethiopia-how-saudi-purge-could-disrupt-african-country>>.
- Al Defaiya (2018): Saudi King Patronizes Ethiopia-Eritrea Peace Agreement, 18. 9. 2018, <<https://www.defaiya.com/news/Regional%20News/KSA/2018/09/18/saudi-king-patronizes-ethiopia-eritrea-peace-agreement>>.
- Al Jazeera (2021): Mozambique military launches offensive after ISIL attack, 25. 3. 2021, <<https://www.aljazeera.com/news/2021/3/25/fighting-in-town-near-mozambique-gas-hub-continues-for-second-day>>.
- Al Jazeera Centre for Studies (2017): Understanding the foreign policy of Ethiopia towards the Gulf Countries, 31. 12. 2017, <<https://studies.aljazeera.net/en/reports/2017/12/understanding-foreign-policy-ethiopia-gulf-countries-171231100904587.html>>.

Arab News (2014): Mozambique seeks stronger relations, 8. 11. 2014, <<https://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/656741>>.

Arab News (2018): Muslim World League launches emergency campaign for flood-affected people in Mozambique, 1. 5. 2018, <<https://www.arabnews.com/node/1295031/saudi-arabia>>.

Arab News (2019): Saudi Arabia, Egypt sign deals to support microfinance projects, 11. 7. 2019, <<https://www.arabnews.pk/node/1523891/saudi-arabia>>.

Arab News (2020): Saudi Arabia, Nigeria review OPEC+ agreement, 29. 6. 2020, <<https://arab.news/pxm8e>>.

Arab News (2021): Saudi Arabia and DRC sign cooperation agreement, 1. 2. 2021, <<https://www.arabnews.com/node/1802061/saudi-arabia>>.

Arab Weekly (2020): Egypt, Saudi Arabia stress importance of freedom of navigation, 2. 12. 2020, <<https://thearabweekly.com/egypt-saudi-arabia-stress-importance-freedom-navigation>>.

Arabian Business (2018): Saudi Arabia to release detained billionaire, says Ethiopian PM, 21. 5. 2018, <<https://www.arabianbusiness.com/politics-economics/397000-saudi-arabia-to-release-detained-billionaire-says-ethiopian-pm>>.

Arosoaie, Aida (2015): Saudi Arabia. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 7. No. 1, s. 75–78.

Augé, Benjamin (2020): Saudi Arabia's Policy in Africa: vectors and objectives. *LAfrique en questions*, No. 52, Ifri.

B

Bahi, Riham Ashraf (2018): Iran-Saudi Rivalry in Africa: Implications for Regional Stability. *Middle East Policy*, Vol. 25, No. 4, s. 26–40, <<https://doi.org/10.1111/mepo.12374>>.

Barker, David C. – Hurwitz, Jon – Nelson, Traci (2008): Of Crusades and Culture Wars: „Messianic“ Militarism and Political Conflict in the United States. *Journal of Politics*, Vol. 70, No. 2, s. 307–322.

Barnett, James (2020): The „Central African“ Jihad: Islamism and Nation-Building in Mozambique and Uganda. *Hudson Institute*, 29. 10. 2020, <<https://www.hudson.org/research/16471-the-central-african-jihad-islamism-and-nation-building-in-mozambique-and-uganda>>.

Beevor, Eleanor (2019): The Allied Democratic Forces: the DRC's most deadly jihadist group? *International Institute for Strategic Studies*, 16. 1. 2019, <<https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/01/adf-jihadist-group-drc>>.

Benaim, Daniel (2019): Amid Revolutionary Change at Home, Ethiopia is Remaking Its Middle East Ties. *World Politics Review*, 9. 4. 2019, <<https://www.worldpoliticsreview.com/articles/27744/amid-revolutionary-change-at-home-ethiopia-is-remaking-its-middle-east-ties>>.

Blakemore, Scott (2019): Faith-based Diplomacy and Interfaith Dialogue. *Brill Research Perspectives in Diplomacy and Foreign Policy*, Vol. 3, No. 2, s. 1–19, <<https://doi.org/10.1163/24056006-12340010>>.

Bonate, Liazzat (2010): Islam in Northern Mozambique: A Historical Overview. *History Compass*, Vol. 8, No. 7, s. 573–593.

Bonate, Liazzat (2018): Roots of Diversity in Mozambican Islam. *Lusotopie*, Vol. 14, No. 1, s. 127–150.

Boubekeur, Amel – Roy, Olivier (2012): *Whatever Happened to the Islamists?: Salafis, Heavy Metal Muslims and the Lure of Consumerist Islam*. London: Hurst.

Brand, Laurie – Stacher, Joshua (2016): Why two island may be more important to Egyptian régime stability than billions in Gulf aid. *The Washington Post*, 27. 4. 2016, <<https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/04/25/why-two-islands-may-be-more-important-to-egyptian-regime-stability-than-billions-in-persian-gulf-aid/>>.

- Bukarti, Audu Bulama – Munasinghe, Sandun (2020): The Mozambique Conflict and Deteriorating Security Situation. *Tony Blair Institute for Global Change*, 19. 6. 2020, <<https://institute.global/policy/mozambique-conflict-and-deteriorating-security-situation>>.
- Butter, David (2020): Egypt and the Gulf: Allies and Rivals. *Chatham House*, 20. 4. 2020, <<https://www.chathamhouse.org/2020/04/egypt-and-gulf>>.
- C
- Carty, Thomas (2011): John Kennedy, Religion, and Foreign Policy. *The Review of Faith & International Affairs*, Vol. 9, No. 4, s. 51–59, <<https://doi.org/10.1080/15570274.2011.630203>>.
- Casola, Camillo – Iocchi, Alessio (2020): The „Faceless Evildoers“ of Cabo Delgado: an Islamist Insurgency in Mozambique? *ISPI*, 3.8. 2020, <<https://www.ispionline.it/it/publicazione/faceless-evildoers-cabo-delgado-islamist-insurgency-mozambique-27154>>.
- Club of Mozambique (2016): Mozambique and Saudi Arabia sign cooperation agreement in Riyadh – AIM, 10. 2. 2016, <<https://clubofmozambique.com/news/mozambique-and-saudi-arabia-sign-cooperation-agreement-in-riyadh-aim/>>.
- Club of Mozambique (2020): Mozambique: Saudi Arabia condemns armed violence in Cabo Delgado, 19. 11. 2020, <<https://clubofmozambique.com/news/mozambique-saudi-arabia-condemns-armed-violence-in-cabo-delgado-177780/>>.
- Commins, David (2006): *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*. London: I.B. Tauris.
- Conesa, Pierre (2016): Un demi-siècle de diplomatie wahhabite. *Le Monde Diplomatique*, červen – červenec 2016, <<https://www.monde-diplomatique.fr/mav/147/CONESA/55676>>.
- Congo Research Group (2018): Inside the ADF Rebellion: A Glimpse into the Life and Operations of a Secretive Jihadi Armed Group. *Center on International Cooperation New York University*, listopad 2018, <<https://insidetheadf.org/wp-content/uploads/2018/11/Inside-the-ADF-Rebellion-14Nov18.pdf>>.
- Cook, Kieran (2016): Saudi agricultural investment abroad – land grab or benign strategy? *Middle East Eye*, 17. 10. 2016, <<https://www.middleeasteye.net/opinion/saudi-agricultural-investment-abroad-land-grab-or-benign-strategy>>.
- Cox, Brian – Philpott, Daniel (2003): Faith-based diplomacy: An ancient idea newly emergent. *The Brandywine Review of Faith & International Affairs*, Vol. 1, No. 2, s. 31–40, <<https://doi.org/10.1080/15435725.2003.9523161>>.
- Creed, John – Menkhaus, Kenneth (1986): The Rise of Saudi Regional Power and the Foreign Policies of Northeast African States. *Northeast African Studies*, Vol. 8, No. 2/3, s. 1–22.
- D
- Darwich, May (2016): The Ontological (In)security of Similarity Wahhabism Versus Islamism in Saudi Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis*, Vol. 12, No. 3, s. 469–488, <<https://doi.org/10.1093/fpa/orw032>>.
- DeLong-Bas, Natana (2004): *Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad*. New York: Oxford University Press.
- Dembele, Yonas (2020): *Mozambique: Islamic Insurgency – In-depth analysis of Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah (ASWJ)*. Open Doors World Watch Research.
- Demmelhuber, Thomas (2019): Playing the Diversity Card: Saudi Arabia's Foreign Policy under the Salmans. *The International Spectator*, Vol. 54, No. 4, s. 109–124, <<https://doi.org/10.1080/03932729.2019.1678862>>.
- Derso, Bilal (2019): Ethiopia, Saudi vow to heighten bilateral relations. *Ethiopian Herald*, 3. 10. 2019, <<https://www.press.et/english/?p=13507#>>.
- Doyle, Michael (1986). Liberalism and World Politics. *American Political Science Review* 80, s. 1151–1169.
- Druláková, Radka – Drulák, Petr (2007): *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha: Oeconomica.

- Durovray, Clara (2018): Saudi influence in Africa: A destabilising power? *Global Risk Insights*, 4. 10. 2018, <<https://globalriskinsights.com/2018/10/saudi-arabia-struggle-africa/>>.
- E
- El-Sherif, Ashraf (2015): *Egypt's Salafists at a Crossroads*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Ende, Werner – Steinbach, Udo (2010): *Islam and the World Today: A Handbook of Politics, Religion, Culture and Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Erlich, Haggai (2006): *Saudi Arabia and Ethiopia: Islam, Christianity, and Politics Entwined*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Ethiopia Observer (2019): Al Amoudi released from prison, 27. 1. 2019, <<https://www.ethiopiaobserver.com/2019/01/27/al-amoudi-released-from-prison/>>.
- Ethiopian News Agency (ENA) (2019): Ethiopia Among Very Important Countries for Saudi Arabia: Ambassador Abdullah, 22. 5. 2019, <<https://www.ena.et/en/?p=7931>>.
- F
- Fahy, John (2018): International Relations and Faith-based Diplomacy: The Case of Qatar. *Review of Faith and International Affairs*, Vol. 16, No. 3, s. 76–88, <<https://doi.org/10.1080/15570274.2018.1509279>>.
- Fatemizadeh, Mohammad (2019): Nigeria's Buhari under Saudi influence in respect to Sheikh Zakzaki. *Tehran Times*, 14. 5. 2019, <<https://www.tehrantimes.com/news/435874/Nigeria-s-Buhari-under-Saudi-influence-in-respect-to-Sheikh-Zakzaki>>.
- Feierstein, Gerald – Greathead, Craig (2017): *The Fight for Africa: The New Focus of the Saudi-Iranian Rivalry*. Middle East Institute, s. 1–13.
- Feuer, Sarah (2019): Course Correction: The Muslim World League, Saudi Arabia's Export of Islam, and Opportunities for Washington. *The Washington Institute. Policy Analysis*, 22. 10. 2019, <<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/course-correction>>.
- Finnemore, Martha (1996): Norms, Culture, and World Politics. *International Organization*, Vol. 50, No. 2, s. 325–347.
- Furia, Peter – Lucas, Russell (2006): Determinants of Arab Public Opinion on Foreign Relations. *International Studies Quarterly* 50, s. 585–605.
- G
- Gallarotti, Giulio – Al-Filali, Isam Yahia (2012): Saudi Arabia's Soft Power. *International Studies*, Vol. 49, No. 3–4, s. 233–261, <<https://doi.org/10.1177/0020881714532707>>.
- Gold, Dore (2003): *Hatred's Kingdom: How Saudi Arabia Supports the New Global Terrorism*. Washington D.C.: Regnery Publishing.
- Goldstein, Judith – Keohane, Robert (1993): *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Ithaca: Cornell University Press.
- Government of Saudi Arabia (2016): Vision 2030, <<https://www.vision2030.gov.sa/>>.
- Grim, Brian – Finke, Roger (2007): Religious Persecution in Cross-National Context: Clashing Civilizations or Regulated Religious Economies? *American Sociological Review* 72, s. 633–658.
- H
- Haynes, Jeffrey (2008): Religion and Foreign Policy Making in the USA, India and Iran: towards a research agenda. *Third World Quarterly*, Vol. 29, No. 1, s. 143–165, <<https://doi.org/10.1080/01436590701739668>>.
- Heibach, Jens (2020): Sub-Saharan Africa: A Theater for Middle East Power Struggles. *Middle East Policy*, Vol. 27, No. 2, s. 69–80, <<https://doi.org/10.1111/mepo.12495>>.
- Helfont, Samuel (2019): Islam in Saudi Foreign Policy: The Case of Ma'ruf al-Dawalibi. *The International History Review*, Vol. 42, No. 3, s. 1–16, <<https://doi.org/10.1080/07075332.2019.1613671>>.
- Henderson, Errol – Tucker, Richard (2001): Clear and Present Strangers: The Clash of Civilizations and International Conflict. *International Studies Quarterly* 45, s. 317–338.

- Holt, Phillip (2020): Experts discuss the Islamic insurgency in Northern Mozambique. *The Institute of World Politics*, 8. 6. 2020, <<https://www.iwp.edu/past-events/2020/06/08/experts-discuss-the-islamic-insurgency-in-northern-mozambique/>>.
- Hoover, Dennis – Johnston, Douglas (2012): *Religion and Foreign Affairs: Essential Readings*. Waco: Baylor University Press.
- Huntington, Samuel (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* 72 (Summer), s. 22–49.
- Hurd, Elizabeth Shakman (2008): *The Politics of Secularism in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Hussain, Hamid (2004): Politicization of Islam and Islamization of Politics: Saudi Arabian Experiment. *Defense Journal of Pakistan*, Vol. 8, No. 2, s. 104.
- CH Chiozza, Giacomo (2002): Is There a Clash of Civilizations? Evidence from Patterns of International Conflict Involvement, 1946–97. *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 6, s. 711–734.
- Choksy, Carol – Choksy, Jamsheed (2015): The Saudi Connection: Wahhabism and Global Jihad. *World Affairs*, Vol. 178, No. 1, s. 23–34.
- I Ihle, Annette Haaber (2008): Islamic Morality, Youth Culture, and Expectations of Social Mobility among Young Muslims in Northern Ghana. *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 28, No. 2, s. 267–288.
- Imam, Mukhtar – Bamalli, Mohammed Jibril – Tijjani, Chubado Babbi (2017): Nigeria Saudi Arabia Economic Diplomacy A Focus On The Hajj Operations (2005–2015). *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, Vol. 6, No. 11, s. 10–22.
- Inboden, William (2008): *Religion and American Foreign Policy, 1945–1960: The Soul of Containment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- International Quran News Agency (IQNA) (2019): US, Israel, Saudi Arabia behind Continued Detention of Sheikh Zakzaky, 21. 7. 2019, <<https://iqna.ir/en/news/3468997/us-israel-saudi-arabia-behind-continued-detention-of-sheikh-zakzaky>>.
- J Jelen, Ted (1994): Religion and Foreign Policy Attitudes. *American Politics Research*, Vol. 22, No. 3, s. 382–400.
- Johnston, Douglas (2003): *Faith-based Diplomacy: Trumping Realpolitik*. Oxford: Oxford University Press.
- K Kane, Ousmane (2003): *Muslim Modernity in Postcolonial Nigeria: A Study of the Society for the Removal and Reinstatement of Tradition*. Leiden: Brill.
- Kant, Immanuel (1939): *Perpetual Peace* (překlad originálu z r. 1796). New York: Columbia University Press.
- Keiswetter, Allen – Chane, John (2013): *Diplomacy and Religion: Seeking Common Interests and Engagement in a Dynamically Changing and Turbulent World*. The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World. U.S.-Islamic World Forum Papers 2013, s. 1–23.
- Kepel, Gilles (2006): *Jihad: The Trail of Political Islam*. London: I.B. Tauris.
- Kiruga, Morris (2020): Not even coronavirus stops Saudis from deporting Ethiopians. *The Africa Report*, 14. 4. 2020, <<https://www.theafricareport.com/26141/not-even-coronavirus-stops-saudis-from-deporting-ethiopians/>>.
- Kobo, Ousman (2015): Shifting Trajectories of Salafi/Ahl-Sunna Reformism in Ghana. *Islamic Africa*, Vol. 6, No. 1–2, s. 60–81.
- Krasner, Stephen (1993): Power, Polarity, and the Challenge of Disintegration. In: Haftendorn, Helga – Tuschhoff, Christian: *America and Europe in an Era of Change*. Boulder: Westview Press.
- L Lacroix, Stéphane (2016): Egypt's Pragmatic Salafis: Th Politics of Hizb al-Nour. *Carnegie Endowment for International Peace*, 1. 11. 2016, <<https://carnegieendowment.org/2016/11/01/egypt-s-pragmatic-salafis-politics-of-hizb-al-nour-pub-64902>>.

- Legro, Jeffrey (2005): *Rethinking the World: Great Power Strategies and International Order*. Ithaca: Cornell University Press.
- Levtzion, Nehemia – Pouwels, Randall (1999): *The history of Islam in Africa*. Athens: Ohio University Press.
- Lincoln, Bruce (2003): *Holy Terrors: Thinking About Religion after 9/11*. Chicago: University of Chicago Press.
- Loimeier, Roman (2013): *Muslim societies in Africa: a historical anthropology*. Bloomington: Indiana University Press.
- M
Madore, Frédérick (2016): *La construction d'une sphère publique musulmane en Afrique de l'Ouest*. Québec: Presses de l'Université Laval.
- Mandaville, Peter – Hamid, Shadi (2018): *Islam as Statecraft: How Governments use Religion in Foreign Policy*. Washington DC: The Brookings Institution.
- Mandaville, Peter – Hamid, Shadi (2018): The Rise of Islamic Soft Power: Religion and Foreign Policy in the Muslim World. *Foreign Affairs*, 7. 12. 2018, <<https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2018-12-07/rise-islamic-soft-power>>.
- Mason, Robert (2014): *Foreign policy in Iran and Saudi Arabia: Economics and Diplomacy in the Middle East*. London: I.B. Tauris.
- McGregor, Andrew (2007): Oil and Jihad in Central Africa: The Rise and Fall of Uganda's ADF. *Terrorism Monitor*, Vol. 5, No. 24.
- Mead, Walter Russell (2006): God's Country? *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 5, s. 24–43.
- Mearsheimer, John – Walt, Stephen (2006): The Israel Lobby. *London Review of Books*, Vol. 28, No. 6, s. 3–12.
- Meester, Jos – van den Berg, Willem – Verhoeven, Harry (2018): Riyal Politiek: The political economy of Gulf investments in the Horn of Africa. *Netherlands Institute of International Relations Clingendael*, duben 2018, <<https://www.clingendael.org/sites/default/files/2018-04/riyal-politik.pdf>>.
- Meseret, Elias (2020): Ethiopian emigrants held in Saudi Arabia call it „hellish“. *APOD*, 2. 10. 2020, <<https://apnews.com/article/virus-outbreak-africa-ethiopia-yemen-saudi-arabia-97aaf3ea856ea5458falc6fd12b695fd>>.
- Morier-Genoud, Eric (2020): The jihadi insurgency in Mozambique: origins, nature and beginning. *Journal of Eastern African Studies*, Vol. 14, No. 3, s. 396–412, <<https://doi.org/10.1080/17531055.2020.1789271>>.
- Mouline, Nabil (2020): Saudi Arabia: A new religious diplomacy? *Politique Étrangère*, No. 1, s. 43–55, <<https://doi.org/10.3917/pe.201.0043>>.
- Muslim World League (MWL) (2020): The MWL supported 13,000+ individuals impacted by floods in Mozambique, 3. 9. 2020, <<https://themwl.org/en/node/37740>>.
- Mutasa, Makaita – Muchemwa, Cyprian (2021): Ansar Al-Sunna Mozambique: Is It the Boko Haram of Southern Africa? *Journal of Applied Security Research*, <<https://doi.org/10.1080/19361610.2021.1882281>>.
- N
Nantulya, Paul (2019): The Ever-Adaptive Allied Democratic Forces Insurgency. *Africa Center for Strategic Studies*, 8. 2. 2019, <<https://africacenter.org/spotlight/the-ever-adaptive-allied-democratic-forces-insurgency/>>.
- NATO Strategic Communications Centre of Excellence (2018): Hybrid Threats: The spread of Salafism in Egypt (nedatováno), <<https://www.stratcomcoe.org/hybrid-threats-spread-salafism-egypt>>.
- Norbrook, Nicholas (2018): Ethiopia and the Afro-Gulf renaissance. *The Africa Report*, 23. 10. 2018, <<https://www.theafricareport.com/482/ethiopia-an-afro-gulf-renaissance/>>.
- Norris, Pippa – Inglehart, Ronald (2004): *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Nsoya, Abdulhakim Abdalla (2018): *Allied democratic forces (ADF) in Uganda: A Jihadi-Salafi movement or local political movement in disguise*. University of Cape Town.
- Nuruzzaman, Mohammed (2019): Chasing the Dream: The Salman Doctrine and Saudi Arabia's Bid for Regional Dominance. *Insight Turkey*, Vol. 21, No. 3, s. 41–52.
- Ø Østebø, Terje (2008): The Question of Becoming: Islamic Reform Movements in Contemporary Ethiopia. *Journal of Religion in Africa*, Vol. 38, No. 4, s. 416–446, <<https://doi.org/10.1163/157006608X323559>>.
- Østebø, Terje (2014): Salafism, State-Politics, and the Question of „Extremism“ in Ethiopia. *Comparative Islamic Studies*, Vol. 8, No. 1–2, s. 165–184, <<https://doi.org/10.1558/cis.v8i1-2.165>>.
- P Pandith, Farah (2019): Extremism Is Riyadh's Top Export: Saudi Arabia is fighting for a dangerous monopoly on Islamic thought. *Foreign Policy*, 24. 3. 2019, <<https://foreignpolicy.com/2019/03/24/farah-pandith-saudi-how-we-win-book/>>.
- Partrick, Neil (2016): *Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation*. London: I.B. Taurus.
- Philpott, Daniel (2007): Explaining the Political Ambivalence of Religion. *American Political Science Review*, Vol. 101, No. 3, s. 505–527.
- Premium Times (2019): Buhari, Saudi Crown Prince agree to establish Nigeria-Saudi Council, 31. 10. 2019, <<https://www.premiumtimesng.com/news/more-news/360485-buhari-saudi-crown-prince-agree-to-establish-nigeria-saudi-council.html>>.
- R Rajab, Ammar Muhammad (2019): Dissecting Bin Salman's utterances on Sheikh Zakzaky. *Tehran Times*, 20. 5. 2019, <<https://www.tehrantimes.com/news/436113/Dissecting-Bin-Salman-s-utterances-on-Sheikh-Zakzaky>>.
- Reuters (2018): Ethiopian, Eritrean leaders sign peace agreement in Jeddah, 16. 9. 2018, <<https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-eritrea-saudi-idUSKCN1LW0KV>>.
- Reuters (2019): Ethiopia to get \$140 mln in loans from Saudi Arabia, 19. 12. 2019, <<https://www.reuters.com/article/ethiopia-economy/ethiopia-to-get-140-mln-in-loans-from-saudi-arabia-idUSL8N28T2EG>>.
- Rieger, René (2016): *Saudi Arabian Foreign Relations: Diplomacy and Mediation in Conflict Resolution*. London: Routledge.
- Roeder, Philip (2003): Clash of Civilizations and Escalation of Domestic Ethnopolitical Conflicts. *Comparative Political Studies*, Vol. 36, No. 5, s. 509–540.
- Russett, Bruce – Oneal, John – Cox, Michaelene (2000): Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence. *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 5, s. 583–608.
- Russett, Bruce (1993): *Grasping the Democratic Peace*. Princeton: Princeton University Press.
- S Saudi Fund for Development (SFD) (2019): Annual Report 2019. <<https://www.sfd.gov.sa/documents/20124/36962/2019-EN-AnnualReport.pdf/3a718a51-6a6e-9f01-47a3-d1d526371909?t=1603091348153>>.
- Saudi Gazette (2019): Saudi fund signs three agreements to grant aid to Egypt, 10. 7. 2019, <<https://saudigazette.com.sa/article/571545/SAUDI-ARABIA/Saudi-fund-signs-three-agreements-to-grant-aid-to-Egypt>>.
- Saudi Gazette (2020): King Salman calls Nigerian President Buhari, discusses bilateral relations, 12. 11. 2020, <<https://saudigazette.com.sa/article/600225/SAUDI-ARABIA/King-Salman-calls-Nigeria-President-Buhari-discusses-bilateral-relations>>.
- Scorgie-Porter, Lindsay (2015): Economic Survival and Borderland Rebellion: The Case of the Allied Democratic Forces on the Uganda-Congo Border. *The Journal of the Middle East and Africa*, Vol. 6, No. 2, s. 191–213, <<https://doi.org/10.1080/21520844.2015.1055452>>.
- Seib, Philip (2013): *Religion and Public Diplomacy*. London: Palgrave Macmillan.

- Shabaneh, Rami – Schenkery, Maxime (2020): Assessing energy policy instruments: LNG imports to Saudi Arabia. *Energy Policy*, Vol. 137, 2/2020.
- Shaffer, Brenda (2006): *The Limits of Culture. Islam and Foreign Policy*. Cambridge: MIT Press.
- Shalata, Ahmed Zaghoul (2016): The Salafist Call in Alexandria: the trajectory of the organization and outcomes of its politics. *Contemporary Arab Affairs*, Vol. 9, No. 3, s. 351–365. <<https://doi.org/10.1080/17550912.2016.1193973>>.
- Skinner, David (2013): Conversion to Islam and the Promotion of „Modern“ Islamic Schools in Ghana. *Journal of Religion in Africa*, Vol. 43, No. 4, s. 426–450.
- Smith, Grant – Sabah, Zaid (2020): Saudi Prince Calls OPEC Laggard Nigeria Amid Push for Oil Cuts. *Bloomberg*, 30. 6. 2020, <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-06-30/saudi-prince-calls-opec-laggard-nigeria-amid-push-for-oil-cuts>>.
- Sobowale, Rasheed (2019): Saudi Arabia set to further improve relations with Nigeria. *Vanguard*, 24. 9. 2019, <<https://www.vanguardngr.com/2019/09/saudi-arabia-set-to-further-improve-relations-with-nigeria/>>.
- Steuer, Clément (2017): Current developments in the Egyptian Salafist Scene. *Foundation pour la Recherche Stratégique*, březen 2017, <<https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/current-developments-egyptian-salafist-scene-2016>>.
- T The Defense Post (2021): Allied Democratic Forces (nedatováno), <<https://www.thedefensepost.com/tag/allied-democratic-forces/>>.
- The Economist (2019): Why are Gulf countries so interested in the Horn of Africa?, 16. 1. 2019, <<https://www.economist.com/the-economist-explains/2019/01/16/why-are-gulf-countries-so-interested-in-the-horn-of-africa>>.
- The Observatory of Economic Complexity (OEC) (2019): Democratic Republic of the Congo; Egypt; Ethiopia; Mozambique; Nigeria, 2019, <<https://oec.world/en>>.
- Thomas-Johnson, Amanda (2019): Imam Zakzaky: How Nigerian cleric became a pawn in Gulf power struggle. *Middle East Eye*, 8. 12. 2019, <<https://www.middleeasteye.net/news/imam-zakzaky-how-jailed-nigerian-cleric-became-pawn-gulf-power-struggle>>.
- Thurston, Alexander (2011): Abubakar Gumi's al-'Aqida al-Šaħiħa bi-Muwāfaqat al-Šarī'a: Global Salafism and Locally Oriented Polemics in a Northern Nigerian Text. *Islamic Africa*, Vol. 2, No. 2, s. 9–21.
- Thurston, Alexander (2016): How far does Saudi Arabia's influence go? Look at Nigeria. *The Washington Post*, 31. 8. 2016, <<https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/31/how-far-does-saudi-arabias-influence-go-look-at-nigeria/>>.
- Todman, Will (2018): The Gulf Scramble for Africa: GCC states' foreign policy laboratory. *Center for Strategic & International Studies*, 20. 11. 2018, <<https://www.csis.org/analysis/gulf-scramble-africa-gcc-states-foreign-policy-laboratory>>.
- Troy, Jodok (2008): Faith-Based Diplomacy under Examination. *The Hague Journal of Diplomacy*, No. 3, s. 209–231, <<https://doi.org/10.1163/187119108X378088>>.
- U Usman-Janguza, Muktar (2016): Why Nigeria should think twice before joining Saudi Arabia's Islamic Military Alliance. *African Arguments*, 8. 1. 2016, <<https://africanarguments.org/2016/01/why-nigeria-should-think-twice-before-joining-saudi-arabias-islamic-military-alliance/>>.
- W Warner, Carolyn – Walker, Stephen (2011): Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis. *Foreign Policy Analysis*, Vol. 7, No. 1, s. 113–135, <<https://doi.org/10.1111/j.1743-8594.2010.00125.x>>.
- Wendt, Alexander (1992): Anarchy is What States Make of It. *International Organization*, Vol. 46, No. 3, s. 391–425.
- Wilson, Tom (2017): *Foreign Funded Islamist Extremism in the UK*. Centre for the Response to Radicalisation and Terrorism, Research Paper, No. 9.

- Y Yee, Albert (1996): The Causal Effects of Ideas on Policies. *International Organization*, Vol. 50, No. 1, s. 69–108.
- Z Zenn, Jacob – Pieri, Zacharias (2017): How much takfir is too much takfir? The evolution of Boko Haram's Factionalization. *Journal for Deradicalization*, Summer 2017, No. 11, s. 281–308.
- Zunes, Stephen (2005): The Influence of the Christian Right in U.S. Middle East Policy. *Middle East Policy*, Vol. 12, No. 2, s. 73–78.
-

NOTE

I want to thank everyone who gave me valuable advice and insights and the editor-in-chief of the Czech Journal of International Relations for his willingness to help and fair dealing with me.

AUTHOR BIOGRAPHY

Daniel Svoboda completed his master's studies in Political Science – African Studies and Political Science – Latin American Studies at the University of Hradec Králové. Currently, he is a PhD candidate in International Relations at the University of West Bohemia in Pilsen. His academic interests include, e.g., the areas of Islamic terrorism, the role of religion in politics, non-democratic regimes, and political radicalism and extremism.

Přehledový článek

Deset let poté: Vědecký odkaz arabského jara

JAROSLAV WEINFURTER

Faculty of Humanities, Charles University, Prague, Czech Republic

E-MAIL

jaro.weinfurter@gmail.com

ORCID

<https://orcid.org/0000-0002-8014-3858>

ABSTRACT

The purpose of this article is to outline some of the key changes and advancements in social theory and research methodology that were triggered during the period of scientific self-reflection after the events of the so-called Arab Spring. The ongoing turn towards decidedly micropolitical and anthropological approaches has had a significant impact especially on macropolitical and universalist disciplines which, much like their regional counterparts, were largely caught off guard by the Middle Eastern developments from the turn of the last decade. These changes represent a very welcome corrective detour to the established trajectories of scientific development, especially so with regard to the existing and prolonged issues surrounding interdisciplinary research that have historically plagued the research in Middle Eastern politics and for which new possibilities of resolutions are hereby opened.

KEYWORDS

Arab Spring, interdisciplinarity, macropolitics vs. micropolitics, anthropological turn, social science

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.1784>

PUBLISHED ONLINE

16 July 2021

V letech 2020 a 2021 si připomínáme deset let od vypuknutí série protestů a revolucí, které hluboce otráslý děním na Blízkém východě a jejichž dopad byl a stále je pocíťován také v akademických a společenských kruzích. Pro revoluční vlnu protestů a demonstrací, které se bleskově šířily z jejich tuniského epicentra napříč severní Afrikou, Levantou, Mašrekem a také Arabským poloostrovem, se rychle vžil alegorizovaný název „arabské jaro“, pojem volně inspirovaný „pražským jarem“ a československými událostmi roku 1968 (KEATING 2011), jehož evokativní a symbolická síla pomohla zapsat blízkovýchodní revoluce nejen do širokého povědomí mezinárodní veřejnosti, ale také do samotné historie lidstva a lidského vzdoru proti politickému útlaku. Souběžně s revolucemi se tak zdvihla mezinárodní vlna solidarity a euforie, jež navýšila již tak vysoká očekávání politických změn v regionu, který byl po dlouhou dobu považován za nereformovatelný a nedemokratizovatelný.

Přelomové události na Blízkém východě a v severní Africe zaskočily nejen obecnou veřejnost, ale i veřejnost odbornou, a to včetně regionálních expertů (GAUSE III 2011). Jak tvrdí Morten Valbjørn (2012), nadměrná zaujatost studiemi autoritářských režimů a jejich stabilizačních politických taktik vytvořila obraz relativně stabilních režimů vládnoucích celým spektrem sofistikovaných taktik jak potlačit, kooptovat či přeměrovat potenciální protichůdné projevy společenské nespokojenosti. Dokonce i výzkumné práce (NAPŘ. BEININ – VAIREL 2011) zaměřené na blízkovýchodní společenská hnutí a vydané těsně před vypuknutím arabských revolucí předvíдалy pokračování stávajících poměrů na Blízkém východě a považovaly výskyt společenských mobilizací (a už vůbec revolucí) a protestů za velmi nepravděpodobný. Tato částečná – přesto však systematická – „odtažitost“ (BROWNLEE – GHIABI 2016) vědních oborů od každodenních realit Blízkého východu je pak nevyhnutelně také promítána do analytických a interpretačních nástrojů, které (západní) věda používá. Nástup arabského jara tak do značné míry zdiskreditoval stávající přístupy zdůrazňující obecně přijímanou nepravděpodobnost masových povstání v blízkovýchodních státech, už vůbec nemluvě o nadnárodním/regionálním měřítku arabských protestů, ale zároveň vžil do žil regionálně orientovaných oborů novou krev a nabídl nové výzkumné příležitosti pro obory disciplinární (ABDELBAKI 2013), stejně tak jako příležitost pro obecnou vědeckou reflexi (BELLIN 2012).

Účelem tohoto článku je zmapovat odkaz arabského jara ve vybraných oblastech společenskovedního výzkumu a posoudit jeho dopad na tematické, teoretické a metodologické trendy současné regionální a oborové vědy (CF. BANK – BUSSE 2021; WEIPERT-FENNER 2021). Jak následující diskuse ukáže, arabské jaro připravilo důležitou empirickou půdu pro nové pokusy o mezioborovost a o propojení makropolitických přístupů a mikropolitických perspektiv, s důrazem kladeným na mikropolitické „politiky každodennosti“ (často ležící mimo zorná pole makroskopických oborů) a na antropologické aspekty lokálních událostí. Náznaky postupného vědeckého posunu k antropologickým kategoriím jsou spojeny také s propozicemi pro „studium ticha“ (*scholarship of silence*) (BROWNLEE – GHIABI 2016), tedy studia tichých a nevýrazných hlasů obyčejných lidí, nepozorovaných a mundánních aktivit denního života, skrytých a nekonformních jednání a alternativních taktik vynucené subverze a občanské neposlušnosti, které se výraznou mírou promítly do revolučních politik prostorovosti, urbánnosti, afektu a společensko-politických reforem. Těmito posuny byl prohlouben (a místy započat) trend postupné a systematické „antropologizace“ mj. i makropolitických oborů, kterým se tak otevřely nové možnosti pro sebereflexi a pro demonstrování vlastní vědecké vyzrálosti a otevřenosti vůči metodologickému pluralismu a mezioborovosti. Pro západní vědu je tedy arabské jaro „konstitutivní událostí“, čili nejenom řadovou událostí, kterou lze vědeckými metodami analyzovat, uchopovat a vysvětlovat, ale rovněž událostí utvářející a tvarující právě ty vědecké nástroje, které jsou pro tyto vědecké účely nezbytné.

Z prostorových důvodů je zaměření této práce nutně omezené (viz následující sekce), ačkoliv věříme, že zde zmiňované způsoby nahlížení arabským jarem vyvolaných vědeckých posunů jsou přenositelné a platné i ve společenskovedních oblastech ležících vně článkem zkoumaného okruhu. Proto spíše nežli komplexní a všeobjímající zmapování společenskovedního prostoru uplynulé dekády nabízí článek prvotní impulz pro vznik důležité a doplnitelné diskuse, která českému prostředí prozatím chybí, a která může do poměrně tribalizovaného – přestože skromného – domácího diskurzu vnést důležité podněty, především v otázkách mezioborovosti a metodologického pluralismu. Struktura článku je následující: Po tematickém a oborovém vymezení článku a vysvětlení zmiňovaného antropologického obratu se článek zaměří na rozbor vybraných oblastí inovativního výzkumu. Jeho poznatky a výsledky budou shrnuty v závěrečné části.

TEMATICKÉ A KONCEPČNÍ VYMEZENÍ PRÁCE

Díky jeho geografickým a společenským proporcím v sobě arabské jaro nevyhnutelně mísí velice komplexní a nerovnoměrný podíl vzájemně se protínajících a doplňujících mikropolitických a makropolitických faktorů a rovin. V jejich analýze vychází tento článek z přesvědčení a předpokladu, že arabské jaro je nejhodněji klasifikovatelné jako „politická událost“. Tento předpoklad vychází z faktu, že otázky vědeckých důsledků velkých událostí ve světové a domácí politice jsou v rostoucí míře provazovány s obecnějšími debatami o korespondenci politické reality a politické teorie, a ty jsou navíc dále podpořeny zvyšujícím se zájmem o studium ontologických atributů tzv. politické události (NAPŘ. BADIOU 2005; LUNDBORG 2012) (a časopis *Theory & Event*). Jinými slovy a konkrétněji, revoluční moment není provázen transformací pouze politických a společenských poměrů, ale také těch forem poznání a epistemických režimů, které stávající společensko-politické poměry podpíraly a legitimizovaly, ať už přímo, či nepřímo. Studium politické události tedy spojuje politickou teorii – čili vědeckou praxi – a politickou praxi v jejich souběžném pátrání po prvotních a základních principech politiky a politické ontologie.

V tomto duchu se článek orientuje především na politicky orientované studijní obory sahající od politické sociologie a politické antropologie až po mezinárodní vztahy a komparativní politiku. Použití pojmu „společenskovědní“ v diskusích nezahrnujících metateoretickou polemiku pak tedy odkazuje zejména k této vědní odnoži. Jako testovací oblasti byly zvoleny tematické okruhy, které jsou – podle našeho soudu – nejúžeji a nejcharakterističtější spjaté s arabským jarem a v nichž – opět podle našeho soudu – propojování mikropolitiky a makropolitiky (a voluntarismu a strukturalismu) a studium dynamiky mezi jedinci a jejich společensko-politickými prostředními rezonují nejhlasitěji. Konkrétně se jedná o studijní okruhy zaměřené na společenské a politické revoluce, společenská hnutí, urbanismus, veřejný sektor a makropolitiku, jež všechny mj. spojuje důraz na politiku prostorovosti a její proměnlivost ve světle revolučních změn. Jak bude ukázáno, oblasti teoretických a metodologických přístupů ke studiu různých úrovní a kategorií prostorovosti zaznamenaly s příchodem arabského jara značný posun.

Abychom se vyvarovali jakýchkoliv nedorozumění, není od věci zmínit cíle, které si článek neklade. Účelem tohoto článku není „událost“

arabského jara objasnit či vysvětlit – literatura určená pro tyto účely je bohatá, téměř nepřehledná, a její objem stále roste; průřezově zmiňme (NAPŘ. ACHCAR 2013; BRYNEN ET AL. 2012; GELVIN 2012; HAAS – LESCH 2012, 2017; NOUEIHED – WARREN 2012; RAMADAN 2012; SADIKI 2014; LYNCH 2014; MUASHER 2014 APOD.). Zároveň si tento článek neklade za cíl zmapovat celkový dopad arabského jara a vyvodit politické závěry, přestože uplynulé desetiletí představuje pro tyto účely v mnoha ohledech dostatečný časový odstup. Hodnocení dopadu arabského jara je v této práci omezeno „pouze“ na politologický sektor společenských věd.

Z hlediska akademické geografie se článek orientuje především na západní anglo-americkou literaturu, která trvale a aktivně nabízí značný prostor pro metodologickou, vědeckou a metateoretickou reflexi a inovaci. Zatímco v českém prostředí existuje celá řada prací zabývajících se událostmi arabského jara, ty zpravidla usilují buďto o uvedení arabského jara do historického kontextu a zmapování jeho průběhu a dopadů (LOUŽEK 2012; BERÁNEK 2013; KRÍŽEK – TARANT 2014; MENDEL 2015; TUREČEK 2016), anebo o jeho strukturální vysvětlení (ČERNÝ 2017). Namísto vědecké reflexe arabského jara však opanovala český výzkumný diskurz reflexe společenská, zejména v reakci na rostoucí antiislamismus v českém prostředí vyvolaný mezinárodní migrační krizí, původem se šířící z porevolučních prostorů Blízkého východu a severní Afriky (MENDEL 2014; ČERNÝ 2015; BERÁNEK – OSTRÁNSKÝ 2016; TOPINKA 2016; ROVENSKÝ 2018). Svým zaměřením si tedy článek také klade za cíl otevřít nové možnosti pro doplnění české odborné debaty o odkazu arabského jara o aspekt, který jí prozatím – a často za podobných okolností – chybí.

V jeho základní terminologii přijímá tento článek jednoznačně problematický, nevyhraněný, vágní, a proto také často kritizovaný, termín „arabské jaro“ coby volné označení pro období společensko-politických turbulencí na Blízkém východě a v severní Africe z přelomu minulého desetiletí. Činí tak právě pro onu problematičnost, nevyhraněnost a vágnost s tímto pojmem spojenou – pojem představuje přijatelný významový kompromis, který nabízí možnost vyvarovat se problémům spojeným s používáním vyhraněnějších kategorií a popisů, a tím tak zachovat důležitou mnohoznačnost, multiplicitu, pestrost a vrstevnatost, jimiž se zmiňované regionální události vyznačovaly. Vskutku, extrémní demografická a společenská inkluze a multiplicita účastníků, jejich subjektivit a kreativit, vyvstaly jako jedny z nejcharakterističtějších atributů blízkovýchodních revolt (ACHCAR 2013; ALSALEH 2015) a zdůraznily tak jejich mikropolitickou a antropologickou bohatost.

„ANTROPOLOGIZACE“ SPOLEČENSKOVĚDNÍCH OBORŮ

Jak může být patrné z historického průběhu a výsledků systematického společenskovedního studia Blízkého východu, reality, kterým jsou dotyčné a zainteresované vědní obory vystaveny, mohou jejich práci výrazně komplikovat. Blízkovýchodní studia jsou značně nesourodým projektem moderní vědy vycházející z různorodých vědeckých a metodologických stanovisek a předpokladů, které v jejich důsledku vnesly mezi etablované vědní obory celou řadu koncepčních a teoretických rozporů. Penzum těchto rozkolů je možné, pro zjednodušení, redukovat na základní otázku, zda lze považovat Blízký východ za region jako „každý jiný“ (v němž jsou základní vzorce pro organizování společenského, politického a regionálního života shodné s jinými regiony), či za region unikátní a jedinečný, vymykající se obecným (i.e. západním) společenskopolitickým standardům – tedy region jako „žádný jiný“ (VALBJØRN 2004). Odpovědí na ní vzniká základní ontologická neshoda mezi univerzalistickými a partikularistickými obory a přístupy o vlastní povaze Blízkého východu a jeho regionální existenci. Konkrétněji, univerzalistická východiska „velkých“ oborů, jakými jsou např. ekonomie, sociologie, politické vědy a mezinárodní vztahy, a více partikularisticky a lokálně orientované teritoriální (blízkovýchodní) studia fungují na odlišných vědeckých a metodologických předpokladech, které je vedou k vyvozování odlišných – a mnohdy i neslučitelných – závěrů a interpretací. Vskutku, ontologické a epistemologické bariéry v mezioborové komunikaci jsou značné a povětšinou známé.

Do dnešního dne bylo navrženo a částečně uskutečněno mnoho projektů pro řešení filozoficko-vědních problémů spojených s propojováním univerzalistických a partikularistických rámců a s mezioborovou komunikací, „dělbou práce“ a teoretickou integrací (BILGIN 2006; MITCHELL 2003; TETI 2007; VALBJØRN 2004; WEINFURTER 2015). Často se však realita blízkovýchodní politiky ukázala jako příliš komplexní a akademicko-výzkumné instituce příliš neohebné na to, aby se navrhované změny mohly volně rozvinout do všech svých logických konců a překonat tak akademický *status quo*. Přesto však lze v posledním desetiletí vypozařovat vývojové trendy v západní vědecké praxi, které ukazují k pozvolným a přirozeným posunům a jejichž společným jmenovatelem a společnou příčinou je událost arabského jara. Z výzkumného hlediska zafungovalo arabské jaro jako spojující (meta-) událost, jejíž vlastní důležitost, monumentalita a dalekosáhlost přiměly

jednotlivé obory k vlastní reflexi a přijetí teoretických a metodologických východisek, jež se v porovnání jeví jako zdánlivě příbuzná a kompatibilní. Jedním z nejvýznamnějších přínosů arabského jara v tomto směru je obecná akcelerace v posunu ke studiu mikropolitických procesů, často za pomoci antropologických přístupů a metod. Studium mikropolitiky má ve filozoficko-vědeckých debatách silnou (a silící) oporu. Jak ostatně tvrdí Deleuze a Guattari, „*všechno je politika, ale každá politika je zároveň makropolitikou a mikropolitikou*“ (2010: 240). Nejedná se zde však pouze o metodologický problém spojený s volbou úrovní analýzy a koncepčních měřítek, ale především o uvědomění, že mikropolitické perspektivy „*nabízejí nové vhledy do lokálních zdrojů plošných změn v globální politice, které makrosystémové přístupy nemohou zachytit*“ (SOLOMON – STEELE 2016: 17). Tento ontologický a metodologický posun k mikroskopickým (a partikularistickým) zdrojům makropolitických (a univerzálních) jevů byl mj. motivován a upevněn trendy globálního vývoje nového milénia, a to od postupné dezintegrace tradičních (státních) autorit a vzestupu nových nestátních/lokálních aktérů, až po fenomén mezinárodního terorismu a Spojenými státy proti němu vedenou globální válku. A přestože přijímání mikropolitických a antropologických perspektiv napříč obory se doposud nepřerodilo v nové dominantní paradigma či v ucelenou myšlenkovou školu, posuny tímto směrem patří mezi ty nejvýraznější změny, které lze v akademické éře po vypuknutí arabského jara pozorovat.

Antropologie samotná zastává ve studiu Blízkého východu důležitou roli a v historii blízkovýchodních studií důležité místo (ABU-LUGHOD 1989; HAFEZ – SLYOMOVICS 2013; ALTORKI 2015; DEEB – WINEGAR 2016). Historicky byla antropologii v rámci výzkumné „*dělbý práce*“ v hierarchických vztazích západní vědy přidělena role terénního výzkumu a sběru dat, která pak poskytovala makroskopicky orientovaným oborům pro účely teoretické tvorby (MITCHELL 2003). Antropologické obory tak fungovaly jako „*důležitý most*“ mezi teritoriálními studii a disciplinárními obory a nabyly tak pro studium Blízkého východu, stejně jako jiných regionů, „*význačné strategické důležitosti*“ (PARSONS, CIT. IN WAGLEY 1948: 5–6). Úspěchy antropologických oborů dokládá nejenom jejich schopnost přežít tzv. kritickou vlnu započatou publikací Saidova *Orientalismu* (1978), přestože jejich existence byla tímto akademickým obratem nejvíce ohrožena (CATON 2015), ale zejména jejich schopnost bohatě zúročovat proměny v kulturních, společenských a ekonomických oblastech života zapříčiněných rostoucí globalizovaností

mezilidských a mezinárodních vztahů (NAPŘ. ELYACHAR 2015), které přivedly antropologii do užšího vztahu s hlavními makroobory, politické vědy nevyjímaje (ARONOFF – KUBIK 2013).

Regionální antropologové tak např. opakovaně poukazovali na společenskotvorné procesy, kdy tísnivé podmínky autoritářských mocenských struktur nejenom dávají vzniknout neformálním sítím občanské pospolitosti, ale ty mohou navíc nabýt větší důležitosti nežli formální organizace a nabídnout tak marginalizovaným jedincům a skupinám (ženám, mládeži, etnickým a náboženským menšinám aj.) alternativní zdroje produkce a mobilizace (SINGERMAN 1995; WICKHAM 2002; ANCeschi – GERVASIO – TETI 2016). Tyto přístupy tak výrazně komplikují často předpokládaný přímočarý trojvztah mezi jedinci, občanskou společností a státem, mj. také tím, že kladou důraz na roli sebeorganizovanosti, alternativních (sub-)kultur a lokálních společensko-politických kontextů. V kontextu arabského jara mluví Larbi Sadiki (2014) např. o procesech a aktivitách spojených s „*lidskou seberekonfigurací*“, tedy kolektivní schopností protestantů uzurpovat od autoritářských režimů vlastnické právo nad časem a prostorem a schopností či mocí je (pře-)definovat. Spolu s přesouváním mocenských center (byť selektivním a dočasným) z makro-úrovni státních režimů na mikro-úrovně veřejných protestujících je tedy zapotřebí také vhodně přesunout i naši vědecko-analytickou optiku. V tomto ohledu se stěžejním středobodem mezioborovosti, krom Sadikiho, stali výzkumníci jako Asef Bayat, Salwa Ismail, Joel Beinin, Julia Elyachar, Cihan Tugal aj., kteří se zabývají neformálními a spontánními taktikami jednání, svépomocné obživy a přežití v autoritářsky strukturovaných prostředích Blízkého východu. Citování napříč obory, jejich přístup v sobě skrývá důležité vhledy s bohatou aplikací ve společenskovědním výzkumu, neboť zachycuje projevy neformálních a kreativních taktik v přístupu k formálně strukturovaným, materiálním a symbolicky kodifikovaným prostředím, stejně tak jako projevy „*občanské podnikavosti*“ (JAMSHIDI 2014), tance, performativního umění, satiry, divadla, street artu a, obecněji, „*politiky zábavy*“ (BAYAT 2010). Těmito cestami byla revoluční hnutí schopna tvořit nové a spontánní formy „*politické estetiky*“ (WEBNER – WEBB – SPELLMAN-POOTS 2015) a alternativní symbolické řády.

Tyto a jiné mikroskopické a tiché akty subverze, ačkoliv povětšinou politicky nemotivované a nepřímé, s sebou nesou celou řadu politických důsledků, a umožnily demonstrujícím na Blízkém východě tak proměnit

základní dynamiky a parametry organizovanosti společenského (a tedy i politického) prostoru v jednotlivá a euforicky bouřlivá dějiště arabského jara. S těmito procesy je také spojena role městských prostředí a jejich společenských a komunitních ekologií, jež budou hlouběji diskutovány níže. Arabské jaro tyto procesy zviditelnilo pro všechny obory a posílilo tak argumenty pro přijetí výrazně mikropolitické optiky, která má schopnost rozeznávat neformální manifestace společenské moci a společenského jednání, a tím tedy i produkce, a umožňuje tak efektivně vnést společensko-politický ekvivalent „*Brownova pohybu*“ (DE CERTEAU 1988:XX) do systémových procesů a makrooborových vysvětlení. Navíc, rozvolnění politických poměrů v zemích regionu rovněž – jakkoliv dočasně – otevřelo nové možnosti terénních výzkumů, zejména pak pro západní vědce, jejichž výzkumné práce následně faktor arabského jara silně akcentovaly a vyzdvihly jej téměř na status metaudálosti či metapříčiny. Než se však pustíme do průzkumu jednotlivých oblastí výzkumného bádání, shrňme nejprve některé z okolností, jež přidaly arabskému jaru na překvapivosti a, vskutku, revolučnosti.

REVOLUCE, PROTESTY A SPOLEČENSKÁ (NE-)HNUTÍ

Jedním z přínosů arabských revolucí pro studium politických přechodů a změn je spojen s posuny od tradičního chápání vlastní podstaty *revolucí samotných*, teoreticky zpracovaných (NAPŘ. V SMELSER 1963; JOHNSON 1966; HUNTINGTON 1968; GURR 1970; TILLY 1978; EISENSTADT 1978; SKOCPOL 1979 APOD.). V regionu, kde režimní převraty jsou historicky často se opakujícím jevem, ale kde masová populární hnutí odporu jsou vzácná a jejich – byť jen relativní – úspěchy jsou ještě vzácnější, nabízí arabské jaro jedinečný moment pro reflexi již zavedených pojmů a konceptů jako revoluce, revolta a společenské hnutí. Nalezení určité operativní stability v základní koncepční rovině je navíc obzvláště důležité v ohledu na žurnalistický a akademický kontext, který – v odkazech k událostem arabského jara a jejich popisům – dovoluje volně zaměňovat označení jako „jaro“, „probuzení“, „povstání“, „revolta“, „státní převrat“, „revoluce“ aj. Revize v práci s těmito pojmy, které určitým způsobem mohou skutečně být považovány za vzájemně nahraditelné, nevyhnutelně souvisí také s revizí teoretickou a s naléhavou potřebou pro reformulaci tradičních analytických nástrojů a kategorií a přijetí inkluzivnější a mezioborovější metodologie.

Z pohledu tradičních přístupů spadá arabské jaro do kategorie politických revolucí, jež, na rozdíl od revolucí společenských, neměly za

výsledek komprehensivní společenskou proměnu, ale „pouze“ obměnu stávajících politických garnitur či jejich částí. V tomto směru např. označují Brownlee a Ghiabi (2016) arabské revoluce za „*pasivní revoluce*“ v gramsciiovském smyslu, tedy coby revoluce, kdy dochází k obměně politických autorit, ale nikoliv již k hloubkové reformě společenského řádu. Tato označení však vhodně neosvětlují změny, které v podobě, organizovanosti a cílech revolučních hnutí v průběhu posledních několika dekád probíhají. Jak události arabského jara ostatně bohatě dokládají, fenomén revoluce by neměl být vnímán jako „*statický předmět analýzy, ale jako proces, který se proměňuje v závislosti na místu a době*“ (LAWSON 2015: 2). Tyto změny se promítají do forem, charakteru a dynamiky současných společenských a revolučních hnutí, které se postupně stávají méně centralizovanými a méně závislými na ideologických a organizačních schopnostech vůdčí revoluční strany (BEISSINGER 2007) a zároveň více schopnými integrovat či dokonce preferovat nenásilné taktiky (SHARP 1973; ACKERMAN 1992; SCHOCK 2005; CHENOWETH – STEPHAN 2011; NEPSTAD 2011). Z tohoto hlediska byly arabské revoluce, slovy Mahy Abdelrahmanové, „*spořádané, ale bez organizace, inspirované, avšak bez vůdce, a jednomyslné, aniž vedené konkrétní ideologií*“ (2011: 423). Krom toho se současné revoluce – včetně těch arabských – v rostoucí míře přibližují tzv. vyjednaným revolucím (*negotiated revolutions*) (LAWSON 2004), ve kterých touhy předchozích dob po nastolení politických utopí postupně ustupují a dávají přednost volání po nových a liberálnějších interpretacích již existujících společenských smluv uzavřených mezi vládnoucími autoritami a revoltující občanskou společností. Přítomnost znatelných rozdílů mezi formálně deklarovanými vládnoucími principy a denními realitami politické praxe pak násobí a zintenzivňuje ty revoluční praktiky, kterými jsou zavedené a normalizované systémy prostorovosti, pohybu, jazyka a symbolismu podvráceny a přetvářeny ve snaze odstranit existující nesouhlady mezi politickými (a do jisté míry i liberálními) formami a jejich operativními funkcemi. Navíc, z pohledu časovosti a plánování se současná revoluční hnutí vyznačují jejich okamžitostí, spontánností a otevřeností (ne-li přímo pomíjivostí), na rozdíl od dlouhodobosti a komplexní organizovanosti, které jsou nezbytné pro budovatelské vizionářství, společenské inženýrství a porevoluční plánování související s tradičními formami společenských revolucí.

Jedním ze základních pilířů revoluční teorie je teorie společenských hnutí (ABERLE 1966; WILKINSON 1971; CAMERON 1996), na Blízkém východě pak

(NAPŘ. BAYAT 2000; WIKTOROWICZ 2004; TUGAL 2009; POVEY 2015; CHALCRAFT 2017), založená na studiu okolností vzniku kolektivního jednání a „*vzniku kolektivních identit, které přesahují konkrétní události a iniciativy*“ (DELLA PORTA – DIANI 2006: 21), jejichž požadavky nabírají jakoukoliv podobu na ose od nápravných cílů až po revolučně-transformační (ABERLE 1966). Přístupy spojené se společenskými hnutími jsou tradičně podpořeny teorií politických příležitostí (TARROW 1994), zaměřující se na principy a dynamiku „*otevírání a zavírání se politického prostoru*“ (WIKTOROWICZ 2004: 14), a tedy i příležitostí pro společensko-politické změny, a teorií mobilizace zdrojů (JENKINS 1983), která se zaměřuje více na organizační efektivitu společenských hnutí nežli na důvody a okolnosti jejich vzniku. Pro zachycení okolností vzniku arabského jara však tyto přístupy vykazují zjevné nedostatky. Výsledky arabského jara potvrzují Tillyho tvrzení, že „*extrémní revoluční situace nemusejí zákonitě vyústit v revoluční výsledky*“ (1978: 199), stejně jako fakt, že občanská opozice může být motivována a mobilizována nikoliv vznikem pozitivních politických příležitostí, ale také (ne-li především) politickými hrozbami a smřšťujícím se politickým prostorem (KINGSTON 2019). Spolu s těmito aspekty pak také sílí kritika samotné teorie společenských hnutí, podle níž paradigma společenských hnutí pracuje v koncepčních rámcích, jež jsou v kontextu Blízkého východu nerelevantní, neúplné a zastaralé a jež výrazně omezily – podobně jako studium autoritářské stability – schopnost regionálních výzkumníků registrovat ty společenské procesy, které výrazně přispěly k vypuknutí arabského jara (NAPŘ. TADROS 2011).

Pozadí vzniku arabského jara tedy poukazuje na reality a, konkrétněji, na existenci neformálních společenských sil, které, přestože opomíjené revoluční teorií a přehlédnuté politickými analytiky, nebyly neznámé antropologicky zaměřeným oborům. Antropologie tedy nabízí možné způsoby, jak tyto procesy fundovaně pojmout a osvětlit a otevřít analytickou perspektivu, jež nám umožňuje „*vidět jako občané*“ (TADROS 2011) a metodologicky přijmout základní kategorie a výzvy lidského života. Proto zde také vyvstávají, skrze optiku kritické antropologie, teorií často opomíjené otázky lidské smrti a mučednictví, kdy se politika ulice zároveň stává „*bojem přesahujícím život, přítomnost a záležitosti tohoto světa*“ (MITTERMAIER 2015: 587). Krom toho, vedle teorií a přístupů zaměřujících se na studium fenoménu společenských hnutí (zaměřující se na společensko-politické role, identity a cíle spojené s etnickými, tribálními, sektářskými, politickými, odborovými, aktivistickými a jinými institucionalizovanými skupinami

aktivními ve formální veřejné sféře) lze zároveň identifikovat fenomén, který Bayat označuje jako „ne-hnutí“ (*non-movements*). Ne-hnutí jsou chápána jako „kolektivní akce nekolektivních aktérů, [jenž] ztělesňují sdílené praktiky velkého počtu obyčejných lidí, jejichž roztroušené ale přesto obdobné aktivity spouštějí politické změny, přestože jsou pouze vzácně vedeny ideologiemi či etablovanými vůdci a organizacemi“ (BAYAT 2010: 14). Tento koncept může být vhodně doplněn jiným Bayatovým termínem, který Bayat označuje jako „tiché vkrádání se obyčejnosti“ (*quiet encroachment of the ordinary*) (2000, 2010), jímž nabízí vhled do procesů a taktik obyčejných lidí, kteří obstarávají vlastní obživu a zaručují chod domácnosti a každodenního života obecně skrze nekonvenční, kreativní a často i nezákonné užívání objektů a strukturálních elementů přítomných v jejich bezprostředním okolí. Tyto formy mundánní svépomoci na Blízkém východě nemusí nést jakékoliv politické konotace – namísto nich však jsou motivovány nutností a bezodkladností, s nimiž jedinci usilují o řešení problémů spojených s každodenními potřebami. Přesto však jejich úhrnné efekty mohou pozvolně ústit v původně nezamýšlené politické důsledky.

Přijetím této perspektivy je revoluční teorie obohacena o důležitý aspekt umožňující zachytit mikroskopické a často nahodilé a projevy společenského disentu, které, aniž by spadaly do kategorie motivovaného politického vzdoru, nicméně mají za následek postupné budování alternativních a více inkluzivních a flexibilních politických kultur existujících souběžně s oficiálními politickými řády. Zároveň tento posun naznačuje, že vznik revolucí není pouze společensko-politickou otázkou, ale rovněž i otázkou antropologickou, neboť často pramení z úhrnných mikro-revolučních činností a aspektů denního života. V tomto pojetí se podmínka mobilizace revolučních zdrojů stává výsledkem postupného a skrytého hromadění neformálního společenského kapitálu založeného na kreativním a alternativním využití stávajících zdrojů. Tato revoluční praxe se v období arabského jara potvrdila mj. také na úrovni města (viz níže), kde se architektonické a materiální atributy městských prostředí staly součástí celé řady paralelních procesů revoluční produkce. Univerzalita a všudypřítomnost těchto malých taktik vzdoru a subverze přináší do revolučních momentů značnou míru mnohoznačnosti, decentralizovanosti a vnitřní rozmanitosti a dále tak dokládají potřebu revolučních studií pro koncepční a teoretickou inkluzivitu. Byla to však právě tato univerzalita a mnohoznačnost každodenních taktik, které – po úspěších, jež s sebou

přinesly v počátečních fázích protestů – již nebyly schopny přerodit revoluční energie do konkrétních a proveditelných společensko-politických programů a doručit tak pevnější, trvalejší a věrnější institucionální ztělesnění požadovaných změn, nadějí a očekávání. Obecná absence revolučních lídrů a intelektuálních hybatelů, kteří by revoluce a porevoluční vývoj produktivně usměrňovali a stavěli na revolučních výdobytcích, ponechalo protesty na úrovni „*revolucí bez revolucionářů*“ (BAYAT 2017) a vyústilo v sérii neočekávaných a protichůdných důsledků (MATHER 2014), díky nimž zůstaly ve finále mnohé revoluční cíle a naděje nenaplněny.

URBÁNNÍ ROZMĚR PROTESTŮ

Antropologizace arabského jara neodmyslitelně souvisí s výrazným *urbánním* rozměrem revolucí a s ekologiemi společenských procesů odehrávajících se v zastavěných prostředích. Prostor města, v jeho materiálnosti, diverzitě a strukturovanosti, se projevil jako výrazný a často zmiňovaný – přestože stále relativně málo probádaný – aspekt arabských protestů. Ať se jedná o malé tuniské město Sídí Bú Zíd (domovské město Muhammada Buazížího) či o syrské město Dar'á (známé též jako „kolébka syrské revoluce“), či o hlavních městech jako Káhira, Tunis, Manáma či San'á, jejichž náměstí, široké bulváry a kruhové objezdy se staly nejenom hlavními dějišti arabského jara, ale také symboly revolučních nálad a vzájemné solidarity, vzniklá symbolická a obrazová spojitost mezi městem a arabským jarem byla nesmazatelně vtisknuta do povědomí a kolektivní představitosti celého světa a učinila z města, coby dějiště a zároveň také environmentálního spouštěče protestů, neoddělitelný komponent arabského jara.

Arabské revoluce jsou tak také městskými revolucemi (ALLEGRA ET AL. 2013; STADNICKI – VIGNAL – BARTHEL 2014; SHARP – PANETTA 2016) – protesty a boji proti stávajícím urbánním řádům a trendům a proti hlavním příčinám nerovnoměrného městského rozvoje – a nabízejí tak příležitost ke kritické reflexi urbánních studií a jejich teoretických a metodologických (a také etických) předpokladů a praktik (AMIN – THRIFT 2002; WARD 2010; MACLEOD – JONES 2011; ROBINSON 2011). Proměny, kterých městské prostory na Blízkém východě doznaly vlivem masových protestů, potvrdily správnost a důležitost probíhajícího obratu ke *kritické urbánní teorii* (NAPŘ. BRENNER 2009), a do jisté míry také přispěly k „odzápádnění“ urbánních studií (CHOPLIN 2012) a k devalvací často užívané nálepky tzv. patologických měst globálního jihu, která je – podle zaběhlých

praktik politického orientalismu – zapotřebí „spasit“ kombinacemi neoliberalních praktik politicko-ekonomického rozvoje a neoimperiálních taktik boje proti terorismu (KANNA 2012). Jak zdůrazňují kritické proudy v urbánní teorii a sociologii, prostor není univerzálně danou komoditou, ale výsledným a proměnlivým produktem komplexních společenských procesů. Jak tvrdí Michel de Certeau, jedinci mohou „manipulovat prostorovými komplexy, ať už jsou jakkoliv panoptické“, a zavádět do nich „nejednoznačnost a rozporuplnost“ v podobě „mnohočetných odkazů a citací (společenských modelů, kulturních obyčejů, osobních faktorů)“ (1988: 101). Z tohoto pohledu pak populární orientalistické přístupy¹ ke studiu blízkovýchodních měst a pojmy jako např. „arabská ulice“ mohou být patřičně rehabilitovány způsobem, který by odrážel mnohoznačnost, přirozenou nestabilitu a dynamičnost prostorových a společenských realit, ke kterým tyto zavedené metafory odkazují. Podobné kreativní taktiky jsou aplikovatelné rovněž (ne-li typičtěji) na četné architektonické a stavební součásti prostoru, které si mohou taktičtí uživatelé osvojit a zprovoznit k vlastním účelům.

Byla to právě tato přirozená míra neurčitosti obsažená v architektuře prostoru, která umožnila vznik populárních protestů a jejich rychlou eskalaci napříč blízkovýchodními městy. Navíc, relativně vysoká závislost městského života často znamená, že nedostatky ve fungování (lokálního) vládnutí – ať v provizi základních služeb či v efektivním vytváření nabídky na veřejnou poptávku v oblastech bezpečnosti, zdravotnictví, bydlení, pracovního trhu, dostupnosti základních potravin apod. – jsou často rozpoznatelné dříve a projevují se výrazněji v městských prostředích nežli jinde (GRAHAM 2010). Upadající moc autorit tudíž také předznamenává jejich upadající schopnost definovat, utvářet, spravovat a kontrolovat prostor, čímž se otevírají možnosti pro alternativní městské řády a ekologie, kdy jedinci a skupiny mohou uplatnit své vlastní „právo na město“ (BUSQUET 2013). Město se tak stává komplexní sítí mikropolitických aktivit odborových organizací, komunitních spolků, sektářských hnutí, nevládních organizací a jiných neformálních aktivit (ne-hnutí) spojených s každodenním životem městského obyvatelstva (BAYAT 2009). Na úrovni města pak bayatovská ne-hnutí, „tichá vkrádání se obyčejností“ a jiné procesy neformálního života vyznačují jejich „flexibilitou, pragmatismem, schopností vyjednávat, ale také neustálým bojem o přežití a seberozvoj“ (BAYAT 2007: 579). Městská ne-hnutí jsou obzvláště relevantní ve způsobech, v jakých se vyloučené a subalterní skupiny v městských lokalitách zapojují do uliční politiky města (BAYAT

1997, 2017; ROY 2011), kde tento „*habitus vyděděnců*“ (BAYAT 2007) udává podoby formám subalterního urbanismu, a také do městských protestů, včetně těch souvisejících s arabským jarem. Salwa Ismail např. mapuje způsoby, jakými se prostorová kompozice a kompozice společenských rozdílů ve městech jako Káhira a Damašek projeví také na šíření výtržností a potyček – probíhajících paralelně s masovými protesty v centrech měst – v periferních a odloučených městských čtvrtích a do neformálních struktur lokálních „*mikromocenských vztahů*“ (2013: 866).

Byly to však manipulace městského prostoru *en masse*, které daly arabským revolucím jejich charakteristickou podobu. Urbánní taktiky kooptace a masové okupace veřejného prostoru – k vidění ve všech protestujících městech arabského světa – ukázaly, že „*ohromná shromáždění lidských těl mohou přebudovat existující topografie moci a odstranit i ty nejzakoreněnější symboly a praktiky útisku a servility*“ (SCHWEDLER – KIND 2014: 160). Co se projevilo jako obzvláště klíčové v kontextu arabského jara, byla symbolická a prostorová dimenze spojená s rolemi veřejných náměstí (GUNNING – BARON 2014). Bayat (TAKÉ RIPHAGEN – WOLTERING 2018) dokonce v tomto ohledu rozlišuje mezi „náměstím“ a „anti-náměstím“ (*counter-square*), kde proti sobě vstupují do zápasu formativní síly stojící, na jedné straně, za stávajícími (dominantními) funkcemi městských center a, na straně druhé, protichůdnými funkcemi vycházejícími z nových společensko-politických konstelací a z požadavků protestující veřejnosti. Arabské revoluce tak završily oblouk historického paradoxu souvisejícího se souvztažností formy a funkce blízkovýchodních městských center. „*Ironií této politiky prostoru je to, že tato moderní rozlehlá náměstí a městské bulváry, inspirované myšlenkami barona Haussmanna, byly původně navrženy, aby mj. znemožnily výtržnosti a revoluce, ale nakonec pojalý zcela jiné funkce. [...] Široké ulice a široká náměstí tak na jednu stranu usnadňují pohyb policie a její manévrování, jak Haussmann zamýšlel, ale také umožňují a pojmu na jednom místě shromáždění objemných protestujících davů. Protestující v Káhiře, Tunisu, Istanbulu a San’á využili tyto haussmannovské kruhové objezdy právě pro jejich centrální lokaci, symboliku, dostupnost, a především pro jejich otevřenost a rozměrnost – tedy jako místa schopná pojmout ohromné množství jedinců*“ (BAYAT 2017: 129).

Revoluce tak z arabských měst zároveň učinily fyzické ztělesnění sporů mezi nesourodými a neslučitelnými vizemi nejenom urbánních řádů (STADNICKI – VIGNAL – BARTHEL 2014), ale také praktik městského plánování. Za extrémní příklad radikálních praktik městského plánování k vidění v období arabského jara

(ale také ovšem v obdobích před i po) lze zmínit praxi tzv. urbicidy,² ať už se jedná např. o zničení a přestavbu Perlového náměstí v hlavním městě Manáma, anebo o urbicidní postupy Assadova režimu v syrských městech. Jak ukazuje např. Deen Sharp, letecká bombardování městských oblastí syrskou armádou zdůraznila často opomíjenou roli vertikální stratifikace města, kdy bezpečnostně motivovaný přesun obyvatel do přízemních či (typičtěji) podzemních prostorů přispěl k tvorbě nových společensko-prostorových vztahů a ovlivnil tak vývoj, struktury a operace existujících hnutí odporu (SHARP 2016). Jednotlivé instance urbicidy jsou tak doprovázeny přítomností protichůdných subverzivních taktik, které se snaží vzniklé změny v omezeném měřítku obrátit ve vlastní prospěch a vytvářet nové prostorové asambláže (STANLEY 2017), podobně jako obecněji rozvolnění úředních dohledů v revolučních obdobích, během nichž byly zaznamenány nárůsty nelegálních – přestože obyčejných – činností, jako např. stavebních prací (SIMS 2012). Tyto jiné podobné aktivity, praktikované na pozadí invazivních politik a násilných reakcí lokálních a státních autorit, dokládají nejenom schopnost, ale také důležitost neformálních sebeorganizačních tendencí na mikropolitické úrovni, a potvrzují tak značnou formativní autonomii každodenního života.

VEŘEJNÁ SFÉRA, NOVÁ MÉDIA A CIRKULACE AFEKTU

Spolu se studiem urbánních a materiálních prostorů, je v kontextu arabského jara zapotřebí také zmínit roli digitálního a mediálního prostoru, a to nejenom v záležitostech utváření veřejného prostoru a komunikačních a interakčních procesů s ním spojených, ale také pro jeho vliv na podobu revolučního prostoru samotného (TUFEKCIPI – WILSON 2012; LYNCH 2014B). Studium virtuálního prostoru je neoddělitelně spojeno se studiem veřejné sféry (NAPŘ. FRASER 1992, LYNCH 2012, KRAIDY – KRIKORIAN 2017), jejíž blízkovýchodní formy přítomnost nových médií postupně rozšířila na celý region a proměnila tak Blízký východ v jednu velkou rezonanční komoru. Technologické a komerční inovace jako satelitní vysílání (zejména spojené s fenomenálním úspěchem stanice Al-Džazíra), internet, mobilní telefony a, později také, sociální sítě „*zlomily schopnost státu kontrolovat proud informací a vytvořily tak nový druh arabské veřejné sféry*“ (LYNCH 2014B: 94) vyznačující se její neustále se zvyšující flexibilitou, dosahem, dostupností, multiplicitou a inkluzivitou. Tyto hluboké strukturální proměny veřejných sfér jednotlivých arabských států tak daly vzniknout nové generaci aktivistů schopných užívat a využívat tyto nové formy prostoru, komunikace a networkingu jak pro vlastní účely, tak pro účely

subverze, protestu a cílených protirežimních útoků. Nové a digitální mediální platformy totiž nejen otevírají politický prostor a snižují náklady na budování politické opozice, ale také, naopak, zvyšují politické náklady režimů, jejichž vládnoucí praktiky a autorita jsou založeny na rutinním užívání koerce a fyzického násilí (KINGSTON 2019). Jak události arabského jara potvrdily, role nových médií a sociálních platform v problematice mobilizace (revolučních) zdrojů a rychlého šíření revolučních nálad se ukázala jako stěžejní a odkryla nové možnosti revoluční praxe.³

Jedním ze způsobů, jak docílit rozšíření analytických a kategorických možností veřejné sféry (a revoluční teorie zároveň), je skrze její koncepční povýšení na „revoluční veřejnou sféru“. Jak na příkladu arabského jara ukazují Kraidy a Krikorianová, revoluční veřejná sféra vzniká „*tvorbou a šířením autentických revolučních textů, kolem nichž a proti nimž se mohou určité segmenty veřejnosti slučovat*“ (2017: 6). Funguje tak jako sdílený občanský prostor, v němž dochází k integraci performativních, afektových, jazykových a vizuálních aspektů revoluce a stává se tak dějištěm subjektivit a multiplicit, které revoluční události ztělesňují, koncentrují, umocňují a dále rozšiřují. Navzdory jejich liminální a pomíjivé povaze, revoluční veřejné sféry tedy otevírají nové možnosti veřejné sféry skrze jejich schopnost pojímat revoluční afekty, energie, nálady a vize jednotlivců, jež jsou následně syntetizovány do kompaktních narativů, symbolů a sloganů (LYNCH 2012) a vytvářejí nové asambláže prostorovosti, rytmiky a symboliky.

Vysvětlení těchto forem mobilizace revolučních zdrojů a vytváření mobilizačních a motivačních vzorců je v rostoucí míře hledáno ve studiu (politiky) afektu (NAPŘ. BENSKI – LANGMAN 2013; PEARLMAN 2013; SOLOMON – STEELE 2016) ukazujícím, že emoce nejsou pouze subjektivními stavy, ale také *intersubjektivními* komoditami, cirkulovanými napříč společnostmi procesy společenských interakcí, mocenských vztahů a spontánních explozí. Vedle dialektiky racionálního dialogu a postupů ukotvených v racionálním jednání je tedy dynamika veřejné sféry informována také procesy produkce a cirkulace afektu a emocí, jejichž přítomnost v revolučních obdobích řádově narůstá. Studium afektu však nabízí i širší možnosti využití. Ty Solomon (2018) např. doplňuje akademickou diskusí v tomto směru tím, že propojuje studium cirkulace afektu s problémy a kategoriemi ontologické bezpečnosti, tedy bezpečnosti spojené se snahami o zachování identitní integrity a subjektivity a o udržení pocitu návaznosti v obecném narativu,

který jedinci vedou sami o sobě. Jak Solomon ukazuje – přestože neantropologickým a zpětným – studiem sloganů a názorů účastníků arabského jara, v revolučních momentech se ontologická bezpečnost může posouvat z úrovně jedince a nabýt tak kolektivního a mezilidského rozsahu, udržována cirkulací afektu. Solomon tak nabourává základní předpoklady ontologické bezpečnosti o požadavku a nutné přítomnosti stabilních kognitivních prostředí – protestanti arabského jara nejenže neváhali vlastní ontologickou bezpečnost do nejistého a proměnlivého klimatu masových revolucí investovat, ale také ji tímto procesem v mnoha případech utvrdili, a dokonce i umocnili. Jinými slovy, silné identifikace s novými (revolučními) identitami a také asertivní deklarace vlastních subjektivit bylo dosaženo v kontextu suspendovaného politického řádu a společensko-politické nestability. V těchto ohledech se studium afektu a ontologické bezpečnosti ukazují jako důležité příspěvky nejenom do revoluční teorie, ale také – pro jejich schopnost spojovat různé úrovně analýzy – do projektu integrace mikro- a makropolitických přístupů a teoretických rámců.

MAKROPOLITIKA, MEZINÁRODNÍ A REGIONÁLNÍ VZTAHY

Jak bylo diskutováno výše, také univerzalistickým makro-oborům byl vypuknutím arabského jara nabídnut cenný příděl zpětné vazby a následně byly otevřeny nejenom nové možnosti pro výzkum, ale také nové role v prostředí společenských věd arabským jarem poznamenaném. Různé obory na tuto příležitost a – v jistém smyslu i – výzvu reagovaly různými způsoby. Víra v tradiční metodologické postupy a rámce převládá např. v historické sociologii (HINNEBUSCH 2014A), která, pro její důraz na strukturální analýzu údajně nezatíženou teleologickými předpoklady a rozvojovými cíli, nabízí nástroje vhodné pro kontextuálně specifickou analýzu a je tak pro vysvětlení vzniku arabského jara vhodnější než její „hlavní rival“, kterým je teorie demokratizace (HINNEBUSCH 2014A, 2014B; ZUBAIDA 2011). Namísto předpokladů progresivního demokratického vývoje – a problémů z nich plynoucích – však historická sociologie metodologicky vyzdvihuje *telos* přítomnosti, tedy výchozí předpoklad, že přítomnost je jasně daným vyústěním předchozích a na sebe kauzálně navazujících událostí či procesů, které lze zpětně dopátrat, popsat a empiricky doložit. Implicitní důraz na historickou (téměř!) nevyhnutelnost arabského jara pak značně omezuje prostor pro faktory akcentující vývojovou nepředvídatelnost, nedeterminovatelnost, nahodilost a spontánnost, tedy ty faktory, které z událostí

arabského jara učinily kontextuální a strukturální pozadí, na němž se rozvinula celá řada paralelních lokálních procesů zakončených velkým počtem různých subjektivních událostí, zkušeností, řádů, realit, a, tedy také, přítomností.

Naopak, apely pro změnu a reflexi mnohem hlasitější a produktivnější v komparativní politice ^(BANK 2015; SCHWEDLER 2015)⁴ a mezinárodních vztazích ^(POMEPS 2015; SOLOMON – STEELE 2016; BROWNLEE – GHIABI 2016; POLITICS SYMPOSIUM 2017). Vedle pokusů o vysvětlení arabského jara tradičními postupy ^(NAPŘ. POMEPS 2016; LAWSON 2015; RITTER 2015; MEKOUAR 2014) se tak objevují i hlasy volající po nových a adekvátnějších přístupech. Dokonce i kniha *International Relations of the Middle East*, editovaná Louise Fawcettovou a fungující jako jeden ze základních a mezinárodně nejvyužívanějších úvodů do studia mezinárodních vztahů Blízkého východu, od roku 2016 obsahuje kapitolu Larbiho Sadikiho nazvanou „Arabské jaro: ‚lid‘ v mezinárodních vztazích“. V ní Sadiki volá po paradigmatickém posunu k „lidem řízeným“ (*people-driven*) mezinárodním vztahům a po „kritické revizi zakořeněných státocentrických přístupů k regionální politice“ ^(2016: 338). Co se zde nabourává, však není pouze státocentrismus v mezinárodních vztazích, ale i různé makro-teleologie s ním spojené či na něj reagující, ať už jde o hledání smyslu a cíle mezinárodního řádu v anarchii, kosmopolitismu, mezinárodní společnosti, světovém státu či jinde. Příklon k více antropologicky a mikropoliticky strženým přístupům a pozvolné posouvání oboru mezinárodních vztahů směrem ke studiu „mikro-pohybů“ (*micro-moves*) ^(SOLOMON – STEELE 2016) a „tichých“ aktů každodennosti ^(BROWNLEE – GHIABI 2016) jasně ukazuje na jedné straně snahu disciplíny vymanit se – třebaže jen částečně – z vlastních teleologických, deterministických, funkcionalistických a makro-kauzálních kořenů, ale také snahu o to lépe paradigmaticky ukotvit a sjednotit ty (kritické) přístupy, které se politikou lokálních jedinců a skupin již zabývají ^(SOLOMON – STEELE 2016).

Možnosti oborové reflexe, které arabské jaro stimulovalo, se projeví na mnoha úrovních, od revize existujících poznatků až po hloubkové revize oborových paradigmat. Příkladem toho prvního mohou být dosavadní znalosti o souvztažnosti revoluce a války. Z historického hlediska existuje mezi revolucemi a válkou vysoká korelační spojitost (jak dokládají následky např. francouzské, ruské, čínské či iránské revoluce), podpořená výraznými změnami v reorganizaci externích a spojeneckých vztahů ^{(NAPŘ. WALT 1996;}

CONGE 1996). Arabské revoluce, především pak ty tzv. úspěšné, při nichž bylo dosaženo požadovaných svržení diktátorských režimů, tuto souvztažnost zdánlivě popírají. Jak např. ukazuje Mark Katz (2014), spojenecké vztahy a geopolitické orientace porevolučního Tuniska, Egypta, Libye a Jemenu se výrazně nelišily od jejich předrevolučního stavu, čímž se rovněž snížily možnosti vypuknutí otevřeného válečného konfliktu. Jak se jeví, proměny v podobách revolucí a revolučních hnutí mají důsledky pro podobu mezinárodních vztahů a také mezinárodní bezpečnosti.

Klíčový přínos arabského jara však spočívá v jím akcelерованém obratu k výše již diskutovanému problému prostorovosti, tedy komplexní problematice vnitřní členitosti prostorových celků (a vztahů a hranic mezi nimi) na všech úrovních analýzy. V případě Blízkého východu se však nejedná pouze o sofistikovanou politiku prostoru, kdy je prostor dělen za účelem efektivního vládnutí, ale o zdůraznění eskalujícího stavu politické a společenské rozdrobenosti a existence alternativních společensko-politických autorit se schopností definovat a utvářet prostor. Vnitřní fragmentace suverénních prostorů arabských států (KAMEL 2017) je spojená s tím, co Phil Williams nazývá „funkčními mezerami“ (*functional holes*) (2002), jimiž odkazuje ke klesajícím schopnostem státních autorit efektivně vládnout ve všech relevantních oblastech společensko-politického života a definovat jejich prostorové parametry – proces, který v regionu kulminoval prudkým nárůstem počtu tzv. padlých států a porevolučních občanských válek. Tyto mezery jsou následně vyplňované nestátními aktéry, občanskými a společenskými hnutími a zájmovými organizacemi, jejichž provázanost a rozsah rostou úměrně s funkčními mezerami státu. Podle Lisy Andersonové tyto sítě vytvořené alternativními nestátními aktéry „zaručují daleko méně práv a garantují daleko méně blahobytu než etablované státy, avšak dokáží ochraňovat ty, jež nakonec ochraňují, daleko efektivněji“ (2014: 371). Navíc, skrze zajišťování hmotné pomoci, fyzické bezpečnosti, sociálních a ubytovacích služeb, zdravotnictví, vzdělávání, zaměstnání a jiných nezbytností společenského a osobního života získávají nestátní aktéři populární autoritu, legitimitu a, v důsledku, politickou moc (BAYAT 2000, 2010). S prostorovou rozdrobeností mizí také hranice mezi suverénně domácími a zahraničními prostory (AHRAM 2019; HÜSKEN 2017; VIGNAL 2017; SCHOFIELD 2017; DEL SARTO 2017) a dochází k tvorbě nových a nadnárodních map tělesného pohybu, cirkulace a migrace (PALLISTER-WILKINS 2015), stejně jako nových geopolitických vzorců.

Výzkumné reakce na arabské jaro potvrdily a dále rozvinuly tento vývojový trend. Arabské jaro zažehlo zájem o blízkovýchodní podoby lidské bezpečnosti (NAPŘ. NURUZZAMAN 2013) a také regionální bezpečnost jako takovou. Ruth Santini např. pomocí konceptu heterarchie transformovala teorii regionálních bezpečnostních komplexů a rozšířila rámec aktérů regionální bezpečnosti na ty operující na nestátních a lokálních úrovních a ve výsledku tak nabízí vhodnější nástroje pro uchopování klíčových mechanismů „*nové arabské studené války*“ (SANTINI 2017). Toto jsou zároveň metodologická a pedagogická východiska přijatá a deklarovaná tzv. bejrútskou školou kritických bezpečnostních studií, jejíž manifest volá mj. po pluralistickém pojetí bezpečnosti, které v sobě mísí autentické narativy blízkovýchodní zkušenosti s výskytem „*nových bezpečnostních výzev, dynamik, prostorů a afektů*“ (ABBOUD ET AL. 2018: 274) spolu se studiem „*mikrovztahů, jenž jsou otázkách bezpečnosti a rizika zakořeněné*“ (IBID. 290). Skrze tyto mikroskopické a antropologické styčné body se vracíme zpět k otázkám ontologické bezpečnosti a ostatním prostorovým, tělesným a pohybovým aspektům, jinými slovy, ke „*zkušenostním, afektovým a tělesným formám, které na sebe při její produkci společenským životem bezpečnost bere*“ (GLÜCK – LOW 2017: 286–87). Jejich hlubší porozumění pak zároveň prohloubí a doplní již započatá bádání v otázkách státní/režimní bezpečnosti a stability, revolucí a režimních převratů, vzestupu nových politických aktérů, a také lidské bezpečnosti na Blízkém východě a v severní Africe.

ZÁVĚR – CO PŘINESE NOVÁ DEKÁDA?

Jak bylo ukázáno, arabské jaro nepředstavuje pouze ojedinělou politickou událost a milník v historii Blízkého východu a severní Afriky, ale zafungovalo také jako důležitý spouštěč a stimulant pro inovativní teoretickou tvorbu vycházející z lokálních událostí a zkušeností. Jelikož zaostření na mikropolitické a každodenní společensko-politické procesy a na módy kolektivní, neformální a spontánní sebeorganizace vyžaduje adekvátní přizpůsobení metodologických a analytických nástrojů, arabské jaro nabídlo cestu k (přínejmenším částečně) vědecké emancipaci ze zavádějících obecností tradičních oborových přístupů a z explanační dominance makroskopických organizačních a formativních principů. Tato příležitost nebyla regionálními ani disciplinárními obory pominuta a dala tak vzniknout novým vhlédům do chápání revolucí, (městského) prostoru, společenských hnutí a ne-hnutí, struktur politických příležitostí a nových médií, stejně

jako do jejich přímých a nepřímých důsledků pro podoby suverénních prostorů, mezistátních a vnitrostátních hranic a regionální geopolitiky.

Tento antropologický a mikropolitický obrat představuje především auto-korektivní posun disciplinárních oborů západní vědy do oblastí společenského života, které byly dříve buďto ignorovány anebo výrazně podceňovány. Vskutku, výše zmiňovaná odtazitost vědních oborů od každodenních a mikropolitických realit Blízkého východu – a tím tedy i od samotného studovaného subjektu – vytvořila akademické a výzkumné prostředí s celou řadou slepých skvrn. Reaktivní snaha o rozšíření zorného pole západní vědy tak šla ruku v ruce se snahou o zvýšení vlastní schopnosti vyjadřovat se ke klíčovému událostem naší doby a schopnosti orientovat se v jejich rostoucí komplexitě. Z hlediska historie západní vědy se tak nejedná o překvapivý proces, revize vlastních analyticko-metodologických nástrojů a postupů je neodmyslitelnou součástí vědeckého vývoje a pokroku. V určitých ohledech se jedná o posun velice vítaný. Jak bylo např. ukázáno, výzkum v porevolučním období pojal kategorie každodenního života a motivace (a akty) lokálních aktérů s vážností a důstojností, které ve srovnání s předchozími orientalistickými stereotypy a implicitně patronizujícími přístupy a koncepty působí skutečně revolučně a progresivně. Čas ukáže, do jaké míry byly tyto posuny schopny penetrovat obecný, kulturní, mediální a politický diskurz v západních zemích. Otázkou nicméně zůstává, jaký je skutečný účel objektivní, sofistickované, empirické a neustále více a více pluralizované západní vědy. Byla-li blízkovýchodní studia kritizována pro jejich neschopnost *předpovědět* nástup arabského jara, je zcela namístě ptát se komu a jakým účelům by měla takováto schopnost společenských věd vlastně sloužit. Jedná se snad o svévolný a převážně neinstrumentalizovatelný pozůstatek tradičního vědeckého myšlení, anebo se mohou tyto novátorské formy poznání propůjčit politikám sociálního inženýrství či domácí a mezinárodní kontroly? Přestože prozatím nejsme v jakékoliv pozici na tyto otázky odpovědět, je dobré je vést v patrnosti při rozboru politického vývoje v regionu v následujících letech.

Jakými směry se může výzkum v porevolučním prostředí ubírat dále? Předvídat to, jak bude vypadat nová dekáda blízkovýchodního výzkumu a paradigmat, která s sebou přinese, je nevýslovně obtížné. Přesto ale nyní na jejím začátku lze vyzorovat zárodky potenciálních vývojových trendů, které mohou akademický a výzkumný vývoj regionální politiky

do budoucna výrazně ovlivnit. Prvním z nich je propuknutí globální koronavirové pandemie, jež velice neočekávaným a nepředvídaným způsobem odstartovala třetí dekádu nového milénia. Protiepidemická opatření, restriktce, nouzové stavy a vojenské a policejní zákroky, které byly v reakci na šíření pandemie zavedeny, často přispěly jak k utužení a dalšímu rozpínání autoritářských vazeb na Blízkém východě (DUNNE 2020; GRANČAYOVÁ 2021), tak k značnému ochromení chodu občanské společnosti a institucí, veřejných i soukromých. Projevy asertivního autoritářství lze pozorovat i u stupňujících se represí a násilností nejenom vůči členům místních nevládních organizací a lidskoprávním aktivistům, ale také vůči zahraničním výzkumníkům. Násilná vražda Giulia Regeniho v Egyptě v roce 2016, spáchaná údajně členy domácích pořádkových a bezpečnostních sil, spolu s mnohými se případy zatýkání zahraničních výzkumníků napříč regionem vedly k „obnovené pozornosti k problémům a etickým dilematům, jež se dotýkají výzkumníků studujících na Blízkém východě a v severní Africe“ (CLARK – CAVATORTA 2018: 2). V obou případech zde narážejí možnosti terénního výzkumu na výrazné překážky, jež mohou do budoucna ovlivnit vývoj výše popisovaných antropologických a mikropolitických přístupů a posunout regionální vědu do jiných (a z výzkumného hlediska „bezpečnějších“ a „přístupnějších“) metodologických a paradigmatických poloh.

Jak však ukazuje vývoj akademické produkce v první třetině roku 2021, tato omezení prozatím nepůsobí nepřekonatelné potíže jak pro vědce a výzkumníky, jejichž práce pokračuje dále navzdory osobním rizikům spojeným s výzkumem uvnitř autoritářských států a uprostřed vleklých občanských válek, tak pro lokální aktéry. Podle některých studií (NAPŘ. CAROTHERS – WONG 2020), zkušenosti autoritářských režimů s bojem proti koronavirové epidemii jasně dokládají jejich častou neschopnost přikládat pandemii náležitou váhu, adekvátně a pohotově reagovat, naslouchat odborníkům a přijmout dostatečná opatření pro společenskou a ekonomickou obnovu. Spolu s rozšiřováním repertoárů autoritářských praktik vládnutí v době pandemie tak rovněž narůstá tlak ze strany širší společnosti, jejíž nespokojenost se stupňuje v proporcích s tím, jakou mírou opatření přijatá pro boj s epidemií umocňují již existující nedostatky ve vládnutí, a tím i obecnou existenční tíživost její situace (O'DRISCOLL ET AL. 2020). Kontroverzní protiepidemická opatření tak motivovala nové lokální, neformální a neorganizované akty společenské neposlušnosti a subverze plynoucí na jedné straně z potřeby svobodně vykonávat náboženské rituály a,

na straně druhé, z boje za ochranu osobních svobod. Jak ale dále ukazuje a popisuje Sally Sharifová (2020), i tyto akty fungují jako „zbraně slabých“, kdy nové formální a materiální reality vytvořené či zavedené státními aktéry lze systematicky podvracet tichými a kreativními zásahy každodenního života, ne nepodobným těm, které byly k vidění (a masově praktikovány) v průběhu arabského jara. I v tomto období nových systemických restrikcí se tedy naplno projevuje komplexita dynamiky vztahu mezi společensko-politickými formami a jejich jak oficiálními, tak neformálními a koptovanými funkcemi. Na základě této pokračující míry neformální sebeorganizovanosti v regionu – na jejichž existenci arabské jaro společenskovední výzkum upozornilo – tedy není nemístné očekávat, že diskutované trendy inkorporace mikropolitických úrovní do regionální a oborové vědy budou vlastní setrvačností nadále pokračovat, přestože se tak může dít jinými (a neantropologickými) metodologickými prostředky,⁵ a možná navíc také retroaktivně doplňovat debaty z období před vypuknutím arabského jara.

POZNÁMKY

- 1 Aspekty „urbánního orientalismu“ lze najít např. u Hakim (1986), Akbar (1988), AlSayyad (1991), Stewart (2001) ad. Tito autoři zdůrazňují klíčovost tradice a lokální kultury v determinaci sociologie měst, která jsou navíc pouze pasivními recipienty modernity a globalizace.
- 2 Urbicidaje strategii městského plánování založenou na řízeném ničení měst, městských částí a konkrétních městských ekologií (i.e. likvidace městských multiplicit), často také vedená po etnických či sektářských liniích ve vleklých lokálních konfliktech (Graham 2004; Coward 2009).
- 3 Zde je zapotřebí poznamenat, že nová média, jak zdůrazňuje např. Zbyněk Tarant (2017), nevyhnutelně fungují jako dvoječný meč, umožňující občanskou mobilizaci jak pro revoluční, tak pro kontrarevoluční účely.
- 4 André Bank např. zavádí perspektivu „komparativních oblastních studií“ (*Comparative Area Studies*) založenou na propojení komparativních metodologií a – pro jejich cit pro detail a pro kontext – oblastních studií, zatímco Jillian Schwedlerová přizpůsobuje komparativní rámce pro studium mikropolitických útvarů a jejich komplexní regionální propojenosti.
- 5 Mimo jiné se zde nabízejí metodologie zaměřené na obsahovou analýzu sociálních sítí, na rozhovory s expaty a emigranty, na těžbu „velkých dat“ apod.

ZDROJE

- A Abboud, Samer – Dahi, Omar S. – Hazbun, Waleed – Sunday Grove, Nicole – Pison Hindawi, Coralie – Mouawad, Jamil – Hermez, Sami (2018): Towards a Beirut School of Critical Security Studies. *Critical Studies on Security*, Vol. 6, No. 3, s. 273–295, <<https://doi.org/10.1080/21624887.2018.1522174>>.

Abdelbaki, Hisham H. (2013): The Arab Spring: Do We Need a New Theory? *Modern Economy*, Vol. 4, No. 3, s. 187–196, <<https://doi.org/10.4236/me.2013.43020>>.

Abdelrahman, Maha (2011): The Transnational and the Local: Egyptian Activists and Transnational Protest Networks. *British Journal of Middle East Studies*, Vol. 38, No. 3, s. 407–424, <<https://doi.org/10.1080/13530194.2011.621701>>.

Aberle, David F. (1966): *The Peyote Religion among the Navaho*. Chicago: Aldine.

Abu-Lughod, Lila (1989): Zones of Theory in the Anthropology of the Arab World. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 18, s. 267–306, <<https://doi.org/10.1146/annurev.an.18.100189.001411>>.

Ackerman, Bruce (1992): *The Future of Liberal Revolution*. New Haven: Yale University Press.

Achcar, Gilbert (2013): *The People Want: A Radical Exploration of the Arab Uprisings*. London: Saqi Books, <<https://doi.org/10.1525/9780520956544>>.

Ahram, Ariel I. (2019): *Break All the Borders: Separatism and the Reshaping of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, <<https://doi.org/10.1093/oso/9780190917371.001.0001>>.

Akbar, Jamel (1988): *Crisis in the Built Environment: The Case of the Muslim City*. Singapore: Concept Media Pte Ltd.

Allegra, Marco-Irene Bono – Rokem, Jonathan (2013): Rethinking Cities in Contentious Times: The Mobilisation of Urban Dissent in the „Arab Spring“. *Urban Studies*, Vol. 50, No. 9, s. 1675–1688, <<https://doi.org/10.1177/0042098013482841>>.

Alsaleh, Asaad (2015): *Voices of the Arab Spring: Personal Stories of the Arab Revolutions*. New York: Columbia University Press, <<https://doi.org/10.7312/alsa16318>>.

AlSayyad, Nezar (1991): *Cities and Caliphs*. New York: Greenwood Press.

Altorki, Soraya (ed.) (2015): *A Companion to the Anthropology of the Middle East*. Chichester: John Wiley & Sons, <<https://doi.org/10.1002/9781118475683>>.

Amin, Ash – Thrift, Nigel J. (2002): *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge: Polity Press.

Anceschi, Luca – Cervasio, Gennaro – Teti, Andrea (eds.) (2016): *Informal Power in the Greater Middle East: Hidden Geographies*. New York: Routledge.

Anderson, Lisa (2014): „Creative Destruction“: States, Identities and Legitimacy in the Arab World. *Philosophy and Social Criticism*, Vol. 40, No. 4–5, s. 369–379, <<https://doi.org/10.1177/0191453714522478>>.

Aronoff, Myron J. – Kubik, Jan (2013): *Anthropology and Political Science: A Convergent Approach*. Oxford: Berghahn Books.

B

Badiou, Alain (2005): *Being and Event*. London: Continuum, <<https://doi.org/10.5040/9781350252035>>.

Bank, André (2015): Comparative Area Studies and Middle East Politics after the Arab Uprisings. *META: Middle East – Topics & Arguments*, No. 4, s. 20–27, <<https://archiv.ub.unmarburg.de/ep/0003/article/view/3529/3463>>.

Bank, André – Busse, Jan (2021): MENA Political Science Research a Decade after the Arab Uprisings: Facing the Facts on Tremulous Grounds. *Mediterranean Politics*, <<https://doi.org/10.1080/13629395.2021.1889285>>.

Bayat, Asef (1997): Cairo's Poor: Dilemmas of Survival and Solidarity. *Middle East Report*, No. 202, s. 2–6, <<https://doi.org/10.2307/3013030>>.

Bayat, Asef (2000): Social Movements, Activism and Social Development in the Middle East. *Civil Society and Social Movements*. Programme Paper No. 3. UN: Research Institute for Social Development.

Bayat, Asef (2007): Radical Religion and the Habitus of the Dispossessed: Does Islamic Militancy Have an Urban Ecology? *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 31, No. 3, s. 579–590, <<https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2007.00746.x>>.

Bayat, Asef (2009): Middle Eastern Megacities: Social Exclusion, Popular Movements and the Quiet Encroachment of the Urban Poor. In: Koonings, Kees – Kruijt, Dirk (eds.): *Megacities: The Politics of Urban Exclusion and Violence in the Global South*. London: Zed Books, s. 82–103, <<https://doi.org/10.5040/9781350221345.ch-005>>.

Bayat, Asef (2010): *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*. Amsterdam: Amsterdam University Press, <<https://doi.org/10.5117/9789053569115>>.

Bayat, Asef (2017): *Revolution without Revolutionaries: Making Sense of the Arab Spring*. Stanford: Stanford University Press.

Beinin, Joel – Vairel, Frederic (eds.) (2011): *Social Movements, Mobilization, and Contestation in the Middle East and North Africa*. Stanford: Stanford University Press.

Beissinger, Mark (2007): Structure and Example in Modular Political Phenomena: The Diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip Revolutions. *Perspectives on Politics*, Vol. 5, No. 2, s. 259–276, <<https://doi.org/10.1017/S1537592707070776>>.

Bellin, Eva (2012): Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East. *Comparative Politics*, Vol. 44, No. 2, s. 127–149, <<https://doi.org/10.5129/001041512798838021>>.

Benski, Tova – Langman, Lauren (2013): The Effects of Affects: The Place of Emotions in the Mobilizations of 2011. *Current Sociology*, Vol. 61, No. 4, s. 525–540, <<https://doi.org/10.1177/0011392113479751>>.

Beřánek, Ondřej (ed.) (2013): *Arabské revoluce: Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia.

Beřánek, Ondřej – Ošťanský, Bronislav (eds.) (2016): *Stíny minaretů: Islám a muslimové jako předmět českých veřejných polemik*. Praha: Academia.

Bilgin, Pinar (2006): What Future for Middle East Studies? *Futures*, No. 38, s. 575–585, <<https://doi.org/10.1016/j.futures.2005.09.005>>.

Brenner, Neil (2009): What is Critical Urban Theory? *City*, Vol. 13, No. 2–3, s. 198–207, <<https://doi.org/10.1080/13604810902996466>>.

Brownlee, Billie J. – Ghiabi, Maziyar (2016): Passive, Silent and Revolutionary: The „Arab Spring“ Revisited. *Middle East Critique*, Vol. 25, No. 3, s. 299–316, <<https://doi.org/10.1080/19436149.2016.1177919>>.

Brynen, Rex – Moore, Pete W. – Salloukh, Bassel F. – Zahar, Marie-Joëlle (2012): *Beyond the Arab Spring: Authoritarianism and Democratization in the Arab World*. Boulder: Lynn Rienner Publishers.

Busquet, Grégory (2013): Question Urbaine et Droit à la Ville. *Mouvements*, Vol. 74, No. 2, s. 113–122, <<https://doi.org/10.3917/mouv.074.0113>>.

C

Cameron, William B. (1966): *Modern Social Movements: A Sociological Outline*. New York: Random House.

Carothers, Thomas – Wong, David (2020): Authoritarian Weaknesses and the Pandemic. *Carnegie Endowment for International Peace*, 11. 8. 2020, <<https://carnegieendowment.org/2020/08/11/authoritarian-weaknesses-and-pandemic-pub-82452>>.

Caton, Steven S. (2015): Reflections on the Politics of Middle East Studies. In: Altorki, Soraya (ed.): *A Companion to the Anthropology of the Middle East*. Chichester: John Wiley & Sons, s. 72–87, <<https://doi.org/10.1002/9781118475683.ch4>>.

Clark, Jenine A. – Cavatorta, Francesco (eds.) (2018): *Political Science Research in the Middle East and North Africa: Methodological and Ethical Challenges*. Oxford: Oxford University Press, <<https://doi.org/10.1093/oso/9780190882969.001.0001>>.

Conge, Patrick J. (1996): *From Revolution to War: State Relations in a World of Change*. Ann Arbor: University of Michigan Press, <<https://doi.org/10.3998/mpub.14577>>.

Coward, Martin (2009): *Urbicide: The Politics of Urban Destruction*. New York: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9780203890639>>.

- Č Černý, Karel (ed.) (2015): *Nad Evropou pŮlměsí. Muslimové v Česku a západních společnostech*. Praha: Karolinum.
- Černý, Karel (2017): *Velká blízkovýchodní nestabilita: Arabské jaro, porevoluční chaos a nerovnoměrná modernizace 1950–2015*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- D De Certeau, Michel (1988): *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Deeb, Lara – Winegar, Jessica (2016): *Anthropology's Politics: Disciplining the Middle East*. Stanford: Stanford University Press.
- Del Sarto, Raffaella A. (2017): Contentious borders in the Middle East and North Africa: Context and Concepts. *International Affairs*, Vol. 93, No. 4, s. 767–787, <<https://doi.org/10.1093/ia/iix070>>.
- Deleuze, Gilles – Guattari, Felix (2010): *Tisíc pŮlošin*. Praha: Herrmann & synové.
- Della Porta, Donatella – Diani, Mario (2006): *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Dunne, Charles W. (2020): Authoritarianism and the Middle East in the Time of COVID-19. Arab Center Washington DC, 2. 4. 2020, <http://arabcenterdc.org/policy_analyses/authoritarianism-and-the-middle-east-in-the-time-of-covid-19/>.
- E Eisenstadt, Samuel N. (1978): *Revolution and the Transformation of Societies: A Comparative Study of Civilizations*. New York: Free Press.
- Elyachar, Julia (2015): Rethinking Anthropology of Neoliberalism in the Middle East. In: Altorki, Soraya (ed.): *A Companion to the Anthropology of the Middle East*. Chichester: John Wiley & Sons, s. 411–433, <<https://doi.org/10.1002/9781118475683.ch21>>.
- F Fraser, Nancy (1992): Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. In: Calhoun, Craig (ed.): *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press, s. 109–142.
- G Gause III, F. Gregory (2011): The Middle East Academic Community and the „Winter of Arab Discontent“: Why Did We Miss It? In: Laipson, Ellen (ed.): *Seismic Shift: Understanding Change in the Middle East*. Washington: Stimson Center, s. 11–26.
- Gelvin, James L. (2012): *The Arab Uprisings: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press.
- Glück, Zoltán – Low, Setha (2017): A Sociospatial Framework for the Anthropology of Security. *Anthropological Theory*, Vol. 17, No. 3, s. 281–296, <<https://doi.org/10.1177/1463499617729229>>.
- Graham, Stephen (ed.) (2004): *Cities, War, and Terrorism: Towards an Urban Geopolitics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Graham, Stephen (2010): *Cities under Siege: The New Military Urbanism*. London: Verso.
- Grančayová, Michaela (2021): Plagues of Egypt – the COVID-19 Crisis and the Role of Securitization Dilemmas in the Authoritarian Regime Survival Strategies in Egypt and Turkey. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 56, No. 1, s. 69–97, <<https://doi.org/10.32422/mv-cjir.1766>>.
- Gunning, Jeroen – Baron, Ilan Z. (2014): *Why Occupy a Square? People, Protests and Movements in the Egyptian Revolution*. Oxford: Oxford University Press, <<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199394982.001.0001>>.
- Gurr, Ted R. (1970): *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- H Haas, Mark L. – Lesch, David W. (eds.) (2012): *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*. Boulder: Westview Press.
- Hafez, Sherine – Slyomovics, Susan (eds.) (2013): *Anthropology of the Middle East and North Africa: Into the New Millennium*. Bloomington: Indiana University Press.

- Hakim, Besim S. (1986): *Arabic-Islamic Cities: Building and Planning Principles*. London: Kegan Paul.
- Hinnebusch, Raymond (2014a): Historical Sociology and the Arab Uprising. *Mediterranean Politics*, Vol. 19, No. 1, s. 137–140, <<https://doi.org/10.1080/13629395.2013.856180>>.
- Hinnebusch, Raymond (2014b): Towards a Historical Sociology of the Arab Uprising: Beyond Democratization and Post-Democratization. In: Sadiki, Larbi (ed.): *Routledge Handbook of the Arab Spring: Rethinking Democratization*. London: Routledge, s. 39–50.
- Huntington, Samuel P. (1968): *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Hüsken, Thomas (2017): The Practice and Culture of Smuggling in the Borderland of Egypt and Libya. *International Affairs*, Vol. 93, No. 4, s. 897–915, <<https://doi.org/10.1093/ia/iix121>>.
- CH Chalcraft, John (2017): Popular Movements in the Middle East and North Africa. In: Berger, Stefan – Holger, Nehring (eds.): *The History of Social Movements in Global Perspective*. London: Palgrave Macmillan, s. 225–263, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-30427-8_9>.
- Chenoweth, Erica – Stephan, Maria J. (2011): *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press.
- Choplin, Armelle (2012): De-Westernising Urban Theory. *Metropolitics*, 5. 12. 2012, <<http://www.metropolitiques.eu/De-Westernising-Urban-Theory.html>>.
- I Ismail, Salwa (2013): Urban Subalterns in the Arab Revolutions: Cairo and Damascus in Comparative Perspective. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 55, No. 4, s. 865–894, <<https://doi.org/10.1017/S0010417513000443>>.
- J Jamshidi, Maryam (2014): *The Future of the Arab Spring: Civic Entrepreneurship in Politics, Art, and Technology Startups*. Oxford: Butterworth-Heinemann, <<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-416560-1.00005-0>>.
- Jenkins, J. Craig (1983): Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, Vol. 9, s. 527–553, <<https://doi.org/10.1146/annurev.so.09.080183.002523>>.
- Johnson, Chalmers (1966): *Revolutionary Change*. Boston: Little, Brown.
- K Kamel, Lorenzo (ed.) (2017): *The Frailty of Authority: Borders, Non-State Actors and Power Vacuums in a Changing Middle East*. Rome: Edizioni Nuova Cultura.
- Kanna, Ahmed (2012): Urban Praxis and the Arab Spring: Beyond the Pathological City? *City*, Vol. 16, No. 3, s. 360–368, <<https://doi.org/10.1080/13604813.2012.687879>>.
- Katz, Mark (2014): The International Relations of the Arab Spring. *Middle East Policy*, Vol. 21, No. 2, s. 76–84, <<https://doi.org/10.1111/mepo.12072>>.
- Keating, Joshua (2011): Who First Used the Term Arab Spring? *Foreign Policy*, 4. 11. 2011, <<https://foreignpolicy.com/2011/11/04/who-first-used-the-term-arab-spring/>>.
- Kingston, Paul (2019): The Ebbing and Flowing of Political Opportunity Structures: Revolution, Counterrevolution, and the Arab Uprisings. In: Rice, Roberta – Arce, Moisés (eds.): *Protest and Democracy*. Calgary: University of Calgary Press, s. 119–143, <<https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9x8c.11>>.
- Kraidy, Marwan M. – Krikorian, Marina (2017): The Revolutionary Public Sphere: The Case of the Arab Uprisings. *Communication and The Public*, Vol. 2, No. 2, s. 1–9, <<https://doi.org/10.1177/2057047317174999>>.
- Křížek, Daniel – Tarant, Zbyněk (eds.) (2014): *Arabské jaro: příčiny, průběh, důsledky: Sýrie a Arabský poloostrov*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- L Lawson, George (2004): *Negotiated Revolutions*. London: Ashgate.

- Lawson, George (2015): Revolution, Non-Violence, and the Arab Uprisings. *Mobilization*, Vol. 20, No. 4, s. 453–470, <<https://doi.org/10.17813/1086-671X-20-4-453>>.
- Loužek, Marek (ed.) (2012): *Arabské jaro rok poté – naděje, nebo zklamání?* Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Lundborg, Tom (2012): *Politics of the Event: Time, Movement, Becoming*. New York: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9780203144664>>.
- Lynch, Marc (2012): *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*. New York: PublicAffairs.
- Lynch, Marc (ed.) (2014a): *The Arab Uprisings Explained: New Contentious Politics in the Middle East*. New York: Columbia University Press, <<https://doi.org/10.7312/lync15884>>.
- Lynch, Marc (2014b): Media, Old and New. In: Lynch, Marc (ed.): *The Arab Uprisings Explained: New Contentious Politics in the Middle East*. New York: Columbia University Press, s. 93–109, <<https://doi.org/10.7312/lync15884-005>>.
- Lynch, Marc (2016): *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*. New York: PublicAffairs.
- M MacLeod, Gordon – Jones, Martin (2011): Renewing Urban Politics. *Urban Studies*, Vol. 48, No. 12, s. 2443–2472, <<https://doi.org/10.1177/0042098011415177>>.
- Mather, Yassamine (2014): The Arab Spring and its Unexpected Consequences. *Critique*, Vol. 42, No. 1, s. 73–86, <<https://doi.org/10.1080/03017605.2014.909977>>.
- Mekouar, Merouan (2014): No Political Agents, No Diffusion: Evidence from North Africa. *International Studies Review*, Vol. 16, No. 2, s. 206–216, <<https://doi.org/10.1111/misr.12132>>.
- Mendel, Miloš (2014): *Islám jako nepřítel? Eseje a poznámky k dějinám a současnosti islámu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Mendel, Miloš (2015): *Arabské jaro: Historické a kulturní pozadí událostí na Blízkém východě*. Praha: Academia.
- Mitchell, Timothy (2003): The Middle East in the Past and Future Social Science. In: Szanton, David L. (ed.): *The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines*. Berkeley: University of California Press, s. 74–118.
- Mittermaier, Amira (2015): Death and Martyrdom in the Arab Uprisings: An Introduction. *Ethnos*, Vol. 80, No. 5, s. 583–604, <<https://doi.org/10.1080/00141844.2014.938090>>.
- Muasher, Marwan (2014): *The Second Arab Awakening and the Battle for Pluralism*. New Haven: Yale University Press.
- N Nepstad, Sharon E. (2011): *Nonviolent Revolution*. New York: Oxford University Press.
- Norton, Augustus R. (1993): The Future of Civil Society in the Middle East. *Middle East Journal*, Vol. 47, No. 2, s. 205–216.
- Noueihed, Lin – Warren, Alex (2012): *The Battle for the Arab Spring: Revolution, Counter-Revolution and the Making of a New Era*. New Haven: Yale University Press.
- Nuruzzaman, Mohammed (2013): Human Security and the Arab Spring. *Strategic Analysis*, Vol. 37, No. 1, s. 52–64, <<https://doi.org/10.1080/09700161.2013.737583>>.
- O O'Driscoll, Dylan – Bourhrous, Amal – Maddah, Meray – Fazil, Shivan (2020): Protest and State–Society Relations in the Middle East and North Africa. *SIPRI Policy Paper*, No. 56. SIPRI: Stockholm.
- P Pallister-Wilkins, Polly (2015): Bridging the Divide: Middle Eastern Walls and Fences and the Spatial Governance of Problem Populations. *Geopolitics*, Vol. 20, No. 2, s. 438–459, <<https://doi.org/10.1080/14650045.2015.1005287>>.
- Pearlman, Wendy (2013): Emotions and the Microfoundations of the Arab Uprisings. *Perspectives on Politics*, Vol. 11, No. 2, s. 387–409, <<https://doi.org/10.1017/S1537592713001072>>.

- Politics Symposium (2017): *The Arab Uprisings and International Relations Theory*, Vol. 50, No. 3, s. 643–680.
- POMEPS Studies (2015): *International Relations Theory and a Changing Middle East*, No. 16. Washington: Project on Middle East Political Science.
- POMEPS Studies (2016): *Transnational Diffusion and Cooperation in the Middle East*, No. 21. Washington: Project on Middle East Political Science.
- Povey, Tara (2015): *Social Movements in Egypt and Iran*. Basingstoke: Pgrave Macmillan, <<https://doi.org/10.1057/9781137379009>>.
- R
Rajaram, Prem – Grundy-Warr, Carl (eds.) (2007): *Borderscapes: Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ramadan, Tariq (2012): *The Arab Awakening: Islam and the New Middle East*. London: Allen Lane.
- Riphagen, Wladimir – Woltering, Robbert A. F. L. (2018): Tales of a Square: The Production and Transformation of Political Space in the Egyptian (Counter)Revolution. *Arab Studies Quarterly*, Vol. 40, No. 2, s. 117–133, <<https://doi.org/10.13169/arabstudquar.40.2.0117>>.
- Ritter, Daniel (2015): *The Iron Cage of Liberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Robinson, Jennifer (2011): Cities in a World of Cities: The Comparative Gesture. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 35, No. 1, s. 1–23, <<https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.00982.x>>.
- Rovenský, Jan (ed.) (2018): *Mezi mýty a minarety: Kmoniček, Mendel, Pelikán a Tureček v rozhovorech o islámu a muslimském světě*. Praha: Filosofia.
- Roy, Ananya (2011): Slumdog Cities: Rethinking Subaltern Urbanism. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 35, No. 2, s. 223–238, <<https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01051.x>>.
- S
Sadiki, Larbi (ed.) (2014): *Routledge Handbook of the Arab Spring: Rethinking Democratization*. London: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9781315763026>>.
- Sadiki, Larbi (2014): Unruliness through Space and Time Reconstructing „Peoplehood“ in the Arab Spring. In: Sadiki, Larbi (ed.): *Routledge Handbook of the Arab Spring: Rethinking Democratization*. London: Routledge, s. 1–13, <<https://doi.org/10.4324/9781315763026>>.
- Sadiki, Larbi (2016): The Arab Spring: The „People“ in International Relations. In: Fawcett, Louise (ed.): *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, s. 324–355, <<https://doi.org/10.1093/hepl/9780198708742.003.0016>>.
- Santini, Ruth H. (2017): A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited. *The International Spectator*, Vol. 52, No. 4, s. 93–111, <<https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1371487>>.
- Sharif, Sally (2020): How Robust is the Authoritarian Social Contract? Social Dissent during Iran's COVID-19 Outbreak. The Covid-19 Pandemic in the Middle East and North Africa. *POMEPS Studies*, No. 39. Washington: Project on Middle East Political Science, s. 41–43.
- Sharp, Gene (1973): *The Politics of Nonviolent Action*, Vols. I–III. Boston: Porter Sargent Publisher.
- Sharp, Deen (2016): Urbicide and the Arrangement of Violence in Syria. In: Sharp, Deen – Panetta, Claire (eds.): *Beyond the Square. Urbanism and the Arab Uprisings*. New York: Terreform/Urban Research, s. 118–141.
- Sharp, Deen – Panetta, Claire (eds.) (2016): *Beyond the Square. Urbanism and the Arab Uprisings*. New York: Terreform/Urban Research.
- Schock, Kurt (2005): *Unarmed Insurrections*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Schofield, Richard (2017): International Boundaries and Borderlands in the Middle East: Balancing Context, Exceptionalism and Representation. *Geopolitics*, Vol. 23, No. 3, s. 1–24, <<https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1374246>>.

- Schwedler, Jillian (2015): Comparative Politics and the Arab Uprisings. *Middle East Law and Governance*, Vol. 7, No. 1, s. 141–152, <<https://doi.org/10.1163/18763375-00701007>>.
- Schwedler, Jillian – King, Ryan (2014): Political Geography. In: Lynch, Marc (ed.): *The Arab Uprisings Explained: New Contentious Politics in the Middle East*. New York: Columbia University Press, s. 160–179, <<https://doi.org/10.7312/lyncl5884-009>>.
- Sims, David (2012): *Understanding Cairo: The Logic of a City out of Control*. Cairo: The American University Press, <<https://doi.org/10.5743/cairo/9789774164040.001.0001>>.
- Singerman, Diane (1995): *Avenues of Participation: Family, Politics and Networks in Urban Quarters of Cairo*. Princeton: Princeton University Press, <<https://doi.org/10.1515/9781400851768>>.
- Skocpol, Theda (1979): *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press, <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511815805>>.
- Smelser, Neil (1963): *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press, <<https://doi.org/10.1037/14412000>>.
- Solomon, Ty (2018): Ontological Security, Circulations of Affect, and the Arab Spring. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 21, No. 4, s. 934–958, <<https://doi.org/10.1057/s41268-017-0089-x>>.
- Solomon, Ty – Steele, Brent J. (2016): Micro-Moves in International Relations Theory. *European Journal of International Relations*, Vol. 23, No. 2, s. 1–25, <<https://doi.org/10.1177/1354066116634442>>.
- Stadnicki, Roman – Vignal, Leïla – Barthel, Pierre-Arnaud (2014): Assessing Urban Development after the „Arab Spring“: Illusions and Evidences of Change. *Built Environment*, Vol. 40, No. 1, s. 5–13, <<https://doi.org/10.2148/benv.40.1.5>>.
- Stanley, Bruce (2017): The City-Logic of Resistance: Subverting Urbicide in the Middle East City. *Journal of Peacebuilding and Development*, Vol. 12, No. 3, s. 10–24, <<https://doi.org/10.1080/15423166.2017.1348251>>.
- Stewart, Dona J. (2001): Middle East Urban Geography: Identity and Meaning. *Urban Geography*, Vol. 22, No. 2, s. 175–181, <<https://doi.org/10.2747/0272-3638.22.2.175>>.
- Tadros, Mariz (2011): Arab Uprisings: Why No One Saw Them Coming. *The Guardian*, 5. 2. 2011, <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/feb/05/arab-uprisings-egypt-tunisia-yemen>>.
- Tarant, Zbyněk (2017): From Khaled Said to Moaz al-Kasasba: Critical Thoughts on the Role of New Media in the Arab Uprisings. In: Křížek, Daniel – Záhořík, Jan (eds.): *Beyond the Arab Spring in North Africa*. London: Lexington Books, s. 83–106.
- Tarrow, Sidney (1994): *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teti, Andrea (2007): Bridging the Gap: IR, Middle East Studies and the Disciplinary Politics of the Area Studies Controversy. *European Journal of International Relations*, Vol. 13, No. 1, s. 117–145, <<https://doi.org/10.1177/1354066107074291>>.
- Tilly, Charles (1978): *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House.
- Topinka, Daniel (ed.) (2016): *Muslimové v Česku: Etablování muslimů a islámu na veřejnosti*. Brno: Barrister & Principal.
- Tufekci, Zeynep – Wilson, Christopher (2012): Social Media and the Decision to Participate in Protest: Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication*, Vol. 62, No. 2, s. 363–379, <<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01629.x>>.
- Tugal, Cihan (2009): Transforming Everyday Life: Islamism and Social Movement Theory. *Theory and Society*, Vol. 38, No. 5, s. 423–458, <<https://doi.org/10.1007/s11186-009-9091-7>>.
- Tureček, Břetislav (2016): *Blízky východ nad propastí: Cesta od orientálních diktatur ke svobodě a zase zpátky*. Praha: Knižní klub.

- V
- Valbjørn, Morten (2004): Towards a Mesopotamian Turn? The Study of Middle Eastern International Relations within International Relations and Middle East Studies. *Journal of Mediterranean Studies*, Vol. 14, No. 1&2, s. 47–75.
- Valbjørn, Morten (2012): Upgrading Post-Democratization Studies: Examining a Repoliticized Arab World in a Transition to Somewhere. *Middle East Critique*, Vol. 21, No. 1, s. 25–35, <<https://doi.org/10.1080/19436149.2012.658496>>.
- Vignal, Leïla (2017): *The Transnational Middle East: People, Places, Borders*. London: Routledge, <<https://doi.org/10.4324/9781315535654>>.
- W
- Wagley, Charles (1948): Area Research and Training: A Conference Report on the Study of World Areas. *SSRC Pamphlet*, No. 6. New York: Social Science Research Council.
- Walt, Stephen M. (1996): *Revolution and War*. New York: Cornell University Press.
- Ward, Kevin (2010): Towards a Relational Comparative Approach to the Study of Cities. *Progress in Human Geography*, Vol. 34, No. 4, s. 471–487, <<https://doi.org/10.1177/0309132509350239>>.
- Weinfurter, Jaroslav (2015): Arabský stát v zasetí interdisciplinární politiky. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 50, No. 3, s. 41–62.
- Weipert-Fenner, Irene (2021): Go Local, Go Global: Studying Popular Protests in the MENA Post-2011. *Mediterranean Politics*, <<https://doi.org/10.1080/13629395.2021.1889286>>.
- Werbner, Pnina – Webb, Martin – Spellman-Poots, Kathryn (2015): *The Political Aesthetics of Global Protest: The Arab Spring and Beyond*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wickham, Carrie R. (2002): *Mobilizing Islam: Religion, Activism, and Political Change in Egypt*. New York: Columbia University Press.
- Wiktorowicz, Quintan (ed.) (2004): *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. Bloomington: Indiana University Press.
- Wilkinson, Paul (1971): *Social Movement*. London: Pall Mall Press, <<https://doi.org/10.1007/978-1-349-01093-6>>.
- Williams, Phil (2002): Transnational Organized Crime and the State. In: Biersteker, Thomas J. – Hall, Rodney B. (eds.): *The Emergence of Private Authority in Global Governance*. New York: Cambridge University Press, s. 161–182, <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511491238.009>>.
- Z
- Zubaida, Sami (2011): The „Arab Spring“ in Historical Perspective. *Open Democracy*, 21. 10. 2011, <<http://www.opendemocracy.net/sami-zubaida/arab-spring-in-historical-perspective>>.

NOTE

Touto cestou bych rád poděkoval oběma anonymním recenzentům, Karlu Černému a také redakci Mezinárodních vztahů, především pak Janu Danielovi, za jejich cenné a podnětné rady, poznámky a komentáře, které přispěly ke z kvalitnějšímu textu. Článek vznikl v rámci grantového projektu PRIMUS Univerzity Karlovy (PRIMUS/19/HUM/13) s názvem Arabské revoluce: Historicko-sociologická perspektiva.

AUTHOR BIOGRAPHY

Jaroslav Weinfurter, PhD, born in 1986, graduated from International Relations and Economics at the University of Aberdeen (UK) and obtained his PhD at the Metropolitan University Prague from International Relations and European Studies. His research and teaching interests include the international relations of the Middle East, theory of international relations and security studies and general issues associated with urban security.

Recenze

Bayeh, Jumana – Oleinikova, Olga (eds.): Democracy, Diaspora, Territory: Europe and Cross-Border Politics

1. VYDÁNÍ. OXON: ROUTLEDGE, 2020, 280 STRAN,
ISBN 978-0-429-29870-7

VERONIKA ANDRLE

University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic

E-MAIL

vvorisko@kap.zcu.cz

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv.1796>

ORCID

<https://orcid.org/0000-0002-7135-7344>

V současném globalizovaném multikulturním světě se diaspory stávají čím dál více přitažlivějším tématem pro mnoho sociálně vědních disciplín. Výjimkou nejsou ani mezinárodní vztahy, ačkoliv i přes vzrůstající zájem se stále jedná spíše o marginální oblast výzkumu v rámci tohoto oboru. Vzhledem k tomu, že diaspory mají značný interdisciplinární přesah do mnoha sociálně vědních oborů, nabízí se tím široké spektrum témat, které lze u diaspor zkoumat. V souvislosti s mezinárodními vztahy se nejčastěji hovoří o diaspoře a vztazích v rámci tzv. triangulačního vztahu (diaspora – mateřská země – hostitelská země), o vlivu diaspor na zahraniční politiku mateřského a hostitelského státu a jejích rolí, zejména jako poskytovatele remitencí. Mezi méně prozkoumaná témata pak patří např. diaspora a mír, bezpečnost, konflikt, rozvoj či demokracie.

A právě na diasporu a demokracii se zaměřuje kolektivní monografie s názvem *Democracy, Diaspora, Territory: Europe-Cross Border Politics*, která vznikla v rámci série *Studies in Migration and Diaspora*. Již samotný název knihy nastiňuje čtenářům hlavní myšlenku textu. Recenzovaná kniha je jedním z dalších pokusů o moderní revizi konceptů demokracie a diaspory, které jsou v jejich tradičním pojetí spojeny či vázány k určitému fyzicky ohraničenému teritoriu. Práce kolektivu nabízí čtenáři nový vhled na diasporu a demokracii skrze inovativní deteritorializovaný pohled. Kniha se dále snaží tyto koncepty propojit a v praxi prokázat, že diaspora může být šířitelem demokratických hodnot ve své mateřské zemi. Tím *de facto* dokazuje jednu z mnoha rolí, o kterých se ve studiu diaspor hovoří.

Největší důraz kniha klade na roli diaspory jako iniciátora rozvoje demokratických hodnot v mateřské zemi. Jejím hlavním cílem je ukázat, že „diaspory jsou velmi opomíjeným klíčovým prvkem, který se účastní procesu budování demokratického státu z dálky“ (s. 38). Ačkoliv, jak autoři připomínají, pokud se budeme držet klasické konceptualizace demokracie, která je spojena s národním suverénním státem, jenž je vymezen svými fyzickými hranicemi, pak nelze pracovat s diasporou jako šířitelem demokratického rozvoje, protože pak není diaspora v teoretické rovině brána jako součást národního státu. Autoři se naopak snaží reflektovat, že území není hlavním a jediným faktorem pro vyjádření národní demokracie a diasporické identity. Avšak snaha o překonání fyzických hranic státu neznamená úplnou ztrátu jejich významu, ale v rámci tohoto nového moderního pojetí demokracie a diaspory jde o rozšíření do tzv. „kulturních či ideových“ hranic. Jak sama editorka

v předmluvě nastiňuje, „deteritoriální“ neznamená změnit či vymazat fyzické teritoriální hranice státu, nýbrž je překročit a rozšířit (s. 21).

Kolektiv autorů je vzhledem k rozsáhlosti tématu poměrně oborově, profesionálně i geograficky různorodý. Tým pod vedením editorek Jumany Bayeh, docentky na Macquarijské univerzitě v Sydney, a Olgy Oleinikove, ředitelky Ukrajinské demokratické iniciativy (*Ukraine Democracy Initiative*, UDI), která se zabývá ukrajinskou a východoevropskou historií migrace, je složen z odborníků a odbornic z oblasti sociologie, politologie, médií a komunikace specializujících se na oblast diaspor a demokracie.

Každý výzkum obohacující studium diaspor hodnotím jako pozitivní. I v tomto případě mohu říci, že daná volba tématu je více než chvályhodná. Tím bych chtěla upozornit na fakt, že evropským diasporám není věnována dostatečná pozornost, nemluvě o výzkumu diaspor jako šřitelů rozvoje demokracie v Evropě. Přesto zůstávám skeptická ohledně názoru autorů, že kniha má být jakousi šablonou, jak uvažovat i o jiných diasporách v souvislosti s demokracií a teritoriem. To jsou dle mého názoru poměrně silná slova, protože každý výzkumník věnující se diasporám by si měl být dobře vědom, že diaspory jsou velmi heterogenní entity a každá je jedinečná. Jednoznačně případ ukrajinské diaspory jde ruku v ruce s novým konceptuálním rámcem představeným v první části, avšak podle mého názoru to nebude nutně platit u všech diaspor, protože ne všechny usilují o rozvoj demokratických hodnot. Koneckonců jak sami autoři v textu zmiňují, ukrajinská diaspora se mobilizovala a stala aktivní z důvodu šíření demokratických hodnot v reakci na domácí dění.

Kniha je rozčleněna do dvou tematicky uzavřených částí, které jsou dohromady tvořeny osmi kapitolami. První kapitola „Democracy, Diaspora and Ukraine: Thinking Beyond the Territorial Mentality“, předcházející první část knihy, slouží čtenáři jako úvod, ve kterém editorky publikace představují základní teze, cíle dílčích kapitol i cíl celé publikace a strukturu textu.

V první části, nazvané *Cross-Border Politics: Mapping the New Conceptual Terrain*, se autoři vypořádávají s teorií, zatímco druhá část, *Territory, Democracy and the Ukrainian Diaspora*, je věnována ukrajinské diaspoře a její mobilizaci v době Euromajdanu. Názvy jednotlivých kapitol a jejich následnost v první části recenzovaného textu hodnotím jako dobře strukturovanou. Zde bych

vyzdvihla kapitolu Johna Keana,² který pracuje s tezí, že demokracie národních států dnes fungují v post-suverénních podmínkách, a to v důsledku globalizace a vzájemného propojování světa. Keane využívá metafor v podobě kvantového jazyka, aby ukázal vícerozměrnou dynamiku přehlíženou klasickými teritoriálními paradigmaty (s. 76). Obecně v současném globalizovaném světě vznikají navzájem se překrývající sítě, skrze které proudí prostřednictvím čím dál více inovativnějších komunikačních prostředků informace, jež *de facto* zmenšují prostor a čas. Jednou takovou sítí představují právě diasporické sítě, kterým se spolu s demokracií ve své kapitole autor věnuje. Přínosem jeho textu je především zpochybnění mentální teritoriality obou konceptů. Velmi inovativním způsobem se snaží reflektovat, jak může být demokracie ovlivněna přeshraničními vlivy a aktéry, jako jsou diaspority. Jeho kvantová teorie demokracie upozorňuje na to, že dnes státy vstupují do různých transnacionálních vztahů.

Celá kniha je psána v duchu moderního pojetí diaspority. Autoři se tak kriticky vymezují proti tradičnímu modelu pojetí diaspority, který J. Bayeh ve třetí kapitole označuje za teritoriální školu, do níž řadí tradiční badatele a badatelky zabývající se výzkumem diaspority jako R. Cohen (2009), W. Safran (1991), J. Shuval (2000), S. Mishra (2006) atd. Zástupci tradičního pohledu upírají pozornost³ pouze na jednosměrný vztah státu a diaspority, kde hlavním aktérem a úrovní analýzy je stát. Kritici tradičního modelu se shodují v tom, že stát není hlavní a jedinou úrovní analýzy, a proto je třeba přehodnotit teritoriální mentalitu s ohledem na diaspority a demokracii (s. 129). Kritická škola zpochybňuje vztah národní identity k území, čímž dekonstruuje chápání národa. Nejen v první kapitole, ale i v dalších pracujících výzkumníci s tzv. metodologickým nacionalismem,⁴ který se svými pádnými argumenty snaží překonat. Další objevný postřeh připisují autorce J. Bayeh v souvislosti s její kritikou přehlížení diaspority v devadesátých letech, kdy se již objevovaly názory o vlivu nestátních aktérů na demokratizaci.

Stefan Rother se v kapitole „Democratic Remittances and Diaspora: Tracking the Multilayered Political Practices of Migrants“ věnuje konceptu remitencí (*remittances*) a jejich vlivu na demokracii. Na začátku svého textu dobře vysvětluje, proč se zabývat deteritorializací jako překročením hranic a vznikem nových nadnárodních aktérů (diaspority) a následně reteritorializací jako jednotkami vzniklými v rámci deteritoriálního procesu, které svou činností směřují zpět do místa původu (s. 113), což právě ukazuje na případu remitencí.

Druhá část publikace zpracovává ve čtyřech kapitolách konkrétní případ, a to ukrajinskou diasporu v období Euromajdanu 2013–2014. Přestože každá kapitola druhé části referuje o tom, co Euromajdan byl, přesto dle mého názoru chybí o této události více podrobností. Protesty na Ukrajině (obecně dnes označované Euromajdan; doslovně „evropské náměstí“) vypukly v listopadu 2013 poté, co tehdejší vláda pozastavila podpis asociační dohody s Evropskou unií. Masové protesty vedly až k sesazení prezidenta Viktora Janukovyče a k jeho nahrazení proevropskou vládou. To dále vyústilo v ukrajinskou a následně i krymskou krizi, která vyvrcholila ruskou anexí Krymu. Tehdejší situace zburcovala zástupce ukrajinské diaspory po celém světě. Roch Dunin-Wasowicz a Joanna Fomina v šesté kapitole názorně dokladují, jak události spojené s Euromajdanem zmobilizovaly ukrajinskou diasporu v Polsku a tím zformovaly diasporickou občanskou společnost (*diasporic civil society*).

Příklad ukrajinské diaspory velmi dobře demonstruje, jak deteritorializovaná komunita v podobě diaspory může ovlivnit formování demokracie ve svém mateřském státu. Následující kapitola Ivana Kozachenka volně navazuje na předchozí, protože autor řeší otázku ukrajinské diaspory z pohledu procesu *nation-building*. Upozorňuje na fakt, který se nemusí zdát na první pohled důležitý, a to na heterogenitu diaspor, tedy i té ukrajinské. V předposlední kapitole s názvem „The Transnational Activism of Young Ukrainian Immigrants“ Serhiy Kovalchuk a Alla Korzh provádějí analýzu diasporické organizace Razom působící v USA. Zde, dle mého názoru, autoři vybočují ze základního rámce publikace, jejíž podtitul sám napovídá, že se bude řešit přeshraniční politika v rámci Evropy, tedy vztah existujících ukrajinských diaspor v Evropě směrem k jejich vlasti. Poslední kapitola pak přispívá k debatám o demokratizačním potenciálu médií vyjádřených v kapitolách 4 a 5 tím, že vstupuje do užší diskuse o úloze sociálních médií s politickou účastí migrantů.

Rétoricky je text poměrně srozumitelný, nicméně pro čtenáře by bylo komfortnější, kdyby obsahoval více příloh. Text je totiž doplněn různými typologiemi, jež by bylo vhodné převést do přehledných tabulek, schémat či dalších typů příloh. Domnívám se, že každý text obohacený o systematické přílohy může čtenáři pomoci hned při prvním čtení, aby si uspořádal hlavní myšlenky textu. Například u typologií tak čtenář může snadněji porovnat jednotlivé typy, a tím lépe pochopit proč, příp. jak s danou typologií autor pracuje. Přílohy v textu používá pouze S. Rother, když zachycuje demokratické a migrační v souvislosti s úrovní vlivu migrace na demokratizaci, aktéry

a kanály šíření ^(s. 123), a dále Nick Couldry a Andreas Hepp v kapitole „Media Cultures across Ukraine. The Transnational and Transcultural of Media Communications“. Kniha obsahuje poměrně značné množství zajímavých postřehů. Přestože některé pasáže se v textu až přespříliš opakují, paradoxně na konci knihy chybí závěrečná kapitola, která by zobecnila obsah kapitol, poskytla závěry propojující první a druhou část a monografii by ukončila. Chybí tedy klasický, očekávaný konec, jenž by shrnul a obhájil důvody proč měnit a „deteritorializovat“ koncepty demokracie a diaspory.

POZNÁMKY

- 1 Ohraničené fyzickými hranicemi státu.
- 2 John Keane, profesor politiky a zakladatel Sydney Democracy Network na univerzitě v Sydney, jehož práce *The Life and Death of Democracy* (2009) byla přeložena do významných světových jazyků.
- 3 Až na výjimky jako např. Judith Shuval (2000).
- 4 Metodologický nacionalismus předpokládá, že „národní identita je nebo by měla být homogenně definována a že teritoriální stát je místem, kde se kulturní, politické a teritoriální hranice sbíhají“ (s. 34–36).

ZDROJE

- C Cohen, Robin (2009): Solid, Ductile and Liquid: Changing Notions of Homeland and Home in Diaspora Studies. In: Ben-Rafael, Eliezer – Sternberg, Yitzhak (eds.): *Transnationalism: Diaspora and the Advent of a New (Dis)order*. Leiden: Brill, s. 117–133.
- K Keane, John (2009): *The Life and Death of Democracy*. London: Simon and Schuster.
- M Mishra, Sudesh (2006): *Diaspora Criticism*. Edinburgh: University Press.
- S Safran, William (1991): Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Vol. 1, No. 1, s. 83–89.
- Shuval, Judith T. (2000): Diaspora Migration: Definitional Ambiguities and a Theoretical Paradigm. *International Migration*, Vol. 38, No. 5, s. 41–55.

AUTHOR BIOGRAPHY

The author is currently a doctoral student at the Department of Politics and International Relations of the University of West Bohemia in Pilsen. Her research focusses on diaspora issues related to the triangular relationship between the diaspora, the homeland and the host country. She observes how the diaspora as a non-state actor influences the domestic and foreign policy of the homeland and the host country.

Bill Gertz: Deceiving The Sky: Inside Communist China's Drive for Global Supremacy

1. VYDÁNÍ. NEW YORK: ENCOUNTER BOOKS, 2019, 239 STRAN,
ISBN: 978-1-64177-054-5

JAN ŽELEZNÝ

University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic

E-MAIL

zeleznj@kap.zcu.cz

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv.1762>

PUBLISHED ONLINE

27 July 2021

Současná geopolitická realita se mj. vyznačuje vzrůstajícím mocenským soupeřením mezi Spojenými státy americkými (USA) a Čínou, a to nejenom na úrovni regionální (Indo-Pacifik), ale stále více i na úrovni mezinárodního systému. Zde je možno si uvědomovat vzrůstající tendenci Pekingu vystupovat z pozice velmoci a sledovat tak strategii postupného oslabování moci USA, jež by měla vyústit ve schopnost dosáhnout globální nadvlády (*global supremacy*) pomocí ustavení vlastní představy o fungování světového mocenského řádu. Tuto politiku je přitom možno pozorovat na několika rozličných úrovních i sférách. Velmi výrazně se to projevuje ve vojenském sektoru skrz dynamický rozvoj čínských ozbrojených sil, které díky vzrůstající asertivitě vystupování začínají čím dál výrazně ohrožovat zájmy USA, jejich spojenců a partnerů, a to zvláště v regionech jihovýchodní a východní Asie. Vojenskou dimenzi je však nutno vnímat pouze jako součást celkové mozaiky, neboť Čína využívá k upevnění regionální i mezinárodní kontroly řadu dalších nástrojů, zahrnujících nevojenské prostředky v podobě ekonomických pobídek i represí, působení v kybernetickém prostoru či operací propagandistického charakteru zaměřujících se na šíření dezinformací a posílení vlastního pozitivního vnímání ve světě.

Právě takto ve své knize *Deceiving the Sky: Inside Communist China's Drive for Global Supremacy* popisuje současnou situaci Bill Gertz, přispěvatel bezpečnostní sekce novin *Washington Times* a senior editor konzervativního politického webu *Washington Free Beacon*, jenž je znám rovněž svou pedagogickou činností v oblasti bezpečnostních studií na Johns Hopkins University School of Advanced International Studies či National Defense University. Dlouhodobě se přitom specializuje na problematiku americké národní bezpečnosti a mocenského vzestupu Číny jako faktoru tuto bezpečnost potenciálně ohrožujícího. Tomu odpovídá i jeho publikační činnost zahrnující tituly jako *The China Threat: How the People's Republic Targets America* (2000) nebo *iWar: War and Peace in the Information Age* (2017).

Autorův nejnovější počín přitom v mnohém logicky navazuje na předchozí publikace, když si klade za cíl analyzovat chybné přístupy amerického establishmentu, politických elit a vojenských kruhů ve vnímání charakteru a záměrů komunistické Číny spolu s představením návrhů na přijetí konkrétní zahraničněpolitické a bezpečnostní strategie, která by umožnila vzrůstající čínské hrozbě efektivně čelit

a ochránit tak mocenské postavení USA ve světě. Toto chybné vnímání čínských záměrů a cílů, poškozující americké národní zájmy, přitom dle autorovi hlavní teze spadá již do pozdních osmdesátých let, kdy pekingské komunistické kádry odložily řadu maoistických postulátů a zahájily počátek éry tzv. otevírání se (*opening up*) světu, díky čemuž se jim velice úspěšně podařilo vytvořit dojem benigní mocnosti.

Na základě těchto aktivit následně řada policy-makerů (nejen) v USA do značné míry podlehla přesvědčení, že na Čínu lze nahlížet jako na v zásadě „mírumilovný národ“, tj. že Čína „*neusiluje o regionální nebo globální dominanci a že všechny její aktivity – ekonomické, diplomatické, vojenské a další – se nikterak neliší od těch vyvíjených běžnými nekomunistickými státy*“ (s. 5). A jelikož Peking dle tohoto přístupu nepředstavoval závažnější hrozbu, neexistoval důvod, proč nezahájit rozsáhlé angažovací politiky (tzv. *engagement*). Dle Gertze se přitom ze strany Číny jednalo o umnou iluzi, jež měla zastřít její skutečný dlouhodobý cíl.

Ostatně tato teze o strategickém klamání (*strategic deception*) se odráží i v samotném názvu knihy *Deceiving the Sky – Klamání nebes*. Ten odkazuje na starověkou čínskou legendu, jež vypráví o císaři, který váhal se zahájením útoku na sousední království Koguryo (území dnešního Korejského poloostrova). Jeho generálové proto připravili léčku, když jej pozvali na hostinu do přímořského domu jednoho z jeho poddaných. Jakmile se však císař, který byl vnímán jako „syn nebes“, usadil, podlaha se pod ním pohnula a on zjistil, že se ve skutečnosti nachází na bojové lodi mířící po oceánu do vítězné války. Tento příběh se následně stal základním principem pro tvorbu čínské politické a vojenské strategie. Gertz pak doslova píše: „*Pro dnešní Čínu tato strategie reflektuje marxistickou zásadu, že účel světí prostředky. Peking uplatňuje strategické klamání známé již ze starověkého plánu, když používá falešné cíle k dosažení cílů skutečných. Jedná se jen o další ze způsobů, jak popsat komunistickou strategii užití všech prostředků v boji se Spojenými státy, jež pro Čínu představují jedinou bariéru k překročení oceánu a dosažení své právoplatné pozice nejmocnějšího státu světa*“ (s. 4). Přestože USA a jejich spojenci dlouho této umně vystavěné iluzi podléhali a vytrvávali ve své politice

angažování bez hranic (*policy of unrestricted engagement*), jež šla proti jejich bytostným zájmům, stále dle autora není pozdě na přijetí opravných opatření.

Právě v duchu výše popsané logiky je vystavěna i struktura publikace. Ta je kromě úvodu a závěru rozčleněna do třinácti kapitol, přičemž tyto je vhodné vnímat spíše po určitých blocích, neboť rozebírají jednotlivé aspekty americko-čínských vztahů, jež na sebe logicky navazují a tvoří koherentnější celky. První polovina publikace je tak např. věnována vykreslení dosud převažujícího liberálního nahlížení na čínský mocenský vzestup a jeho ostré kritice. Gertz zdůrazňuje, že tento nebral na zřetel geopolitické ambice Číny a bagatelizoval vliv komunistické ideologie na utváření zahraniční politiky země, stejně jako autoritářský až totalitní charakter čínského vládnoucího režimu. Je přitom přesvědčen, že „*jasné pochopení je nezbytné pro schopnost čelit a vyvažovat hrozbu, jíž současný čínský režim představuje pro světový mír a stabilitu*“ (s. 11). Proto také v kapitole s názvem „East Is Red“ píše, že „*čínští komunističtí vůdci pevně věří v existenci Amerikou vedené mezinárodní konspirace vůči Číně. Podle této teorie jejich hlavní nepřítel, Spojené státy, usilují o zadržování Číny a zabránění její modernizace a rozvoje*“ (s. 21).

Pro tuto část je rovněž typické střídání analytických rovin, kdy autor volně přechází z úrovně mezinárodního systému až na úroveň jednotlivce. Klíčovou osobnost pro něj přitom představuje prezident Xi Jinping, přičemž blíže popsán je jeho silný personální vliv na formování a artikulaci dlouhodobých čínských mocenských cílů, jež mj. vyjadřuje i idea „čínského snu“ (*China Dream*). Ten kromě výrazné ekonomické dimenze obsahuje i mocenský a vojenský rozměr, neboť stylizuje Čínu do pozice nejenom bohatého, ale rovněž mocného národa, který se v případě potřeby může opřít o své silné a moderně vybavené ozbrojené síly. Ostatně právě ukotvení jím nastíněných vizí v rámci tzv. *Úvah o socialismu s čínskými charakteristikami pro období nové éry* na 19. sjezdu Komunistické strany Číny v říjnu 2017 představovalo dle Gertzova mínění jednoznačný rozchod s koncepcí čínského mírumilovného vzestupu (*peaceful rise*) a naplno odhalilo nesmyslnost amerických snah Peking angažovat.

Po této ideologii analyzující části se Gertz podrobněji ohlíží na kořeny popsané americké snahy pohlížet na Čínu jako potenciálně neškodného mezinárodního partnera. Prakticky se přitom výrazně neliší od jiných autorů, když jako jednu z hlavních příčin „amerického appeasementu“ identifikuje silný ekonomický determinismus. Mezi jeho proponenty přitom neřadí pouze velké obchodní korporace, jež v Číně logicky spatřují miliardový trh pro své produkty a služby, ale i nemalou část politické elity. Pro tyto subjekty pak představovalo dosud praktikované hospodářské angažování Pekingu spolu s udržováním debaty o spolupracující mocnosti (*co-operative power*) výhodnou strategii, která však v mnoha ohledech stála v kontrastu vůči národnímu zájmu USA i jejich bezpečnosti. Nástup Trumpovy administrativy (jehož označuje za tzv. *anti-appeasement president*) je pak v knize opět vnímán jako určitý slibný obrat dosavadní praxe. A to navzdory faktu, že sám Gertz připouští, že ekonomický determinismus je silně přítomen i v rámci Trumpova uvažování o tématu – tzv. čínská hrozba (*China threat*) tak nabývá především ekonomických podob, přičemž i americká národní bezpečnost je jako celek vztahována k hospodářské bezpečnosti (*economic security*).

Zajímavým se následně recenzentovi jeví prostor, který je věnován vlivu a roli rozličných epistemických společenství, akademických kruhů a odborných analytiků při tvorbě kritizovaného narativu o mocensky benigní Číně. Ti dle Gertze ve svém uvažování vycházeli z liberálních či sociálně-konstruktivistických pozic, přičemž se jim podařilo své postuláty prosadit do rozhodovacích procesů amerických institucí a tvorby jejich strategických dokumentů. Tito autoři (v čele s osobnostmi jako byl Joseph Nye) zdůrazňovali nebezpečí tzv. sebenaplnujícího se proroctví o Číně (*self-fulfilling prophecy towards China*), jež bylo postaveno na myšlence, že pokud bude Západ apriori vnímat Čínu jako svého nepřitele, pak touto svojí činností výrazně přispěje k tomu, že se Čína opravdu nepřitelem Západu stane. Společné působení této syntézy akademického a politického idealismu spolu se zájmy velkých korporací pak dle autora vedlo k ustavení již zmíněného chybného vnímání Číny a z něho plynoucího ohrožení současného liberálního mezinárodního řádu.

Následující části knihy (kapitoly 4–12) jsou věnovány podpoře základní teze předkládáním empirických poznatků z několika vybraných sektorů. Autor zde přitom poměrně rozsáhle čerpá z oficiálních dokumentů rozličných amerických institucí, studií renomovaných think-tanků či monografií odborníků v daných oborech. Tyto přitom nejenom dodávají uvedeným tvrzením na váze, nicméně pro čtenáře představují i užitečný seznam dalších zdrojů k prostudování.

Obsáhle pokryto je soutěžení mezi oběma mocnostmi v oblasti technologií a jejich využití ve vojenské oblasti. Gertz zde vysvětluje význam vesmíru jakožto potenciálního bojiště budoucnosti, přičemž upozorňuje, že proklamace Pekingu o důrazu na jeho mírové využití jako dědictví všeho lidstva, odkazující na slova tzv. *Outer Space Treaty* z roku 1967, neodpovídají čínským aktivitám ve výzkumu protisatelitních zbraní (ASAT), satelitů schopných nést laserové a mikrovlnné zbraně (*hard kill a soft kill* systémy) či balistických střel schopných ničit tělesa rotující na nižších zemských orbitech pomocí vlastní kinetické energie. Varuje, že dynamický rozvoj útočných schopností Číny v této oblasti představuje výraznou hrozbu pro obranu USA, přičemž podtrhuje důležitost aktivního přístupu k této otázce. Jako jeden ze stěžejních důvodů čínského úspěchu totiž zmiňuje mylné vnímání vesmíru jako oblasti výlučné spolupráce v dobách Clintonova působení, na základě čehož došlo k výraznému omezení restrikcí na vývoz amerických vesmírných technologií do Číny. Ty sice primárně měly přispět k rychlejšímu hospodářskému rozvoji, sekundárně však posloužily jako základ pro zbrojní programy či alespoň rozvoj technologií tzv. duálního užití. K podobným závěrům přitom autor dochází i v oblasti kyberbezpečnosti a sledovacích technologií, kdy se Čína snaží o rozsáhlou aplikaci přístupu nazývaného *Assassin's Mace*. Ten je založen na zaměření se na asymetrické zbraňové systémy, tj. takové, jejichž vývoj a produkce jsou velice levné v porovnání s násobně dražšími systémy protivníka, které jsou však schopny efektivně zneškodnit. Přitom právě snadný zisk poznatků pomocí zneužití nedůsledného přístupu zahraničních vlád při ochraně citlivých technologií či přímo průmyslové a vojenské špionáže představuje nezbytnou součást celého procesu. Gertz proto opakovaně vítá přijetí nové Národní bezpečnostní strategie z roku 2017, která dle jeho mínění představuje odklon od liknavého přístupu a obsahuje reflexi výše popsanych jevů.

Určitou výjimku z výše popsané struktury pak představuje předposlední kapitola nazvaná „Flashpoints at Sea and China’s String of Pearl Expansion“, jež se věnuje tématu Jihočínského moře. Lze ji totiž do určité míry považovat za případovou studii geopoliticky klíčového regionu, na němž je možno demonstrovat většinu předchozích jevů. Klíčový prvek, jemuž je zde věnována zvláštní pozornost, přitom představuje otázka ochrany obchodních námořních tras (*sea lines of communication*) spojená se zachováním všeobecnější ideje svobodné mořeplavby. Právě ta přitom již po generace platí za jednu z konstant americké zahraniční politiky a v dané oblasti představuje životní zájem nejen pro Spojené státy a jejich smluvní spojence, ale prakticky celý Indo-Pacifik. Gertz následně opět nešetří kritikou předchozích amerických administrativ, jež dle něj selhaly při reálném prosazování těchto sdílených zájmů vstříc vzrůstající čínské snaze o nadvládu nad regionem. Zároveň apeluje na Trumpovu (a jakoukoli další) administrativu, aby neváhala svoji zostřenou rétoriku v případě potřeby podpořit patřičnou silovou akcí.

Závěrečná kapitola „What Is to Be Done“ je pak autorovým osobním manifestem, v němž vyzývá k zahájení efektivního vyvažování Číny, když uvádí: „*Více než čtyřicet let politiky appeasementu vůči komunistické Číně musí skončit. [...] Spojené státy urgentně potřebují nový strategický přístup ke zmírnění nejzávažnějších hrozeb národní bezpečnosti, jímž jsou nuceny čelit ze strany Čínské lidové republiky*“ (s. 211). Následuje seznam sestávající ze čtrnácti doporučení, jež zahrnují nejenom vojenskou (výstavba regionálního systému protiraketové obrany v Asii), ekonomickou (tzv. *decoupling*, čili oddělení americké a čínské ekonomiky) či ideologickou oblast (šíření myšlenek demokracie a svobody, především pak v regionu Střední Asie), ale volají i po širším zapojení ostatních významných hráčů mezinárodního systému, trochu překvapivě např. Ruska.

Přistoupíme-li k hodnocení, recenzovaná monografie se vyznačuje řadou silných stránek. Ty vyvěrají především z autorova hlubokého porozumění předkládaného tématu. Gertz je tak nejenom schopen problematiku umně analyzovat v rámci rozličných sektorů a oblastí, nýbrž následně i nabídnout smysluplnou syntézu získaných poznatků spolu s interpretací jejich významu. Tato explanatorní část

by sice dle recenzentova názoru mohla být více rozvedena, čímž by kniha získala vyšší přidanou hodnotu, nicméně i takto nabízí uspokojující pochopení vzájemného působení zkoumaných jevů. Co se týká slohu, autor naplno využil svoji mnoholetou zkušenost z profesí novináře i pedagoga. Díky tomu mohl vytvořit ucelený text, který splňuje požadavky „insiderů“ z oboru, avšak je svým pojetím a volnějším vypravěčským stylem schopen oslovit i širší čtenářskou veřejnost. Jednotlivé kapitoly tak pracují s pojmoslovím oboru mezinárodních vztahů, nicméně pojmy jsou vždy doplněny vysvětlením významu a vztaheny k praktickým příkladům z probírané problematiky. Pasáže týkající se vojenské průmyslové špionáže ze strany čínských tajných služeb, popř. i ty zabývající se využitím tradičních investičních nástrojů k zisku amerických společností disponujících strategickým know-how (kapitoly 8, 10 a 11), svojí propracovaností připomínají spíše investigativní žurnalistiku. Lze přitom říci, že právě tyto jsou určeny pro čtenáře mimo obor a celkové odborně laděné vyznění knihy trochu odlehčují.

V těchto silných stránkách se však skrývají i její největší slabiny. Informačně hodnotné pasáže jsou totiž místy doplněny výrazně zjednodušujícími či až emocionálně zabarvenými výroky, jež recenzentovi občasně evokovaly spíše nadpisy novinových sloupků. Jinak řečeno, publikace se na mnoha místech nedrží empiricko-analytického přístupu, na něž jsou čtenáři v oboru mezinárodních vztahů zvyklí, a naopak obsahuje řadu normativních výroků, tvrzení a soudů. Ty přitom pramení z Gertzova ideového zakotvení v kruzích americké konzervativní pravice a nesou prvky realistické školy mezinárodních vztahů, konkrétněji tedy tzv. post-klasického realismu, přičemž místy výrazně pracují až s neorealistickými postuláty. To se týká především těch kapitol, jež se zabývají americko-čínským mocenským soupeřením a jeho bezpečnostní dimenzí, stejně jako těch pojednávajících o záměrech čínského komunistického vedení v čele s prezidentem Xi. Naprosto evidentní je tento fakt v pasážích, které se věnují rozboru jednotlivých amerických administrativ k problematice čínského mocenského vzestupu od Clintona až po Trumpa, přičemž právě autorova kritika prezidentů z Demokratické strany působí poněkud nevyváženě. A to přesto, že autor svá hodnocení doplňuje o konkrétní příklady chybnosti

zvolených politik. Čtenář se přesto místy nemůže zbavit dojmu, že zvolená kritéria hodnocení byla volena poněkud arbitrárně.

Navzdory výše zmíněným nedostatkům a významné ideologické profilaci (k níž se však Gertz od počátku otevřeně hlásí) lze konstatovat, že autor obhájil svoji úvodní tezi o snahách Číny vzbudit u mezinárodního společenství klamný dojem benigní moci, který však výrazně nekoresponduje s jejími kroky v oblasti expanzionistické zahraniční politiky. Rovněž se mu vcelku dobře podařilo objasnit svoji kritiku chybné percepce Číny ze strany předchozích amerických administrativ a z ní plynoucí výzvu na zásadní přehodnocení tohoto přístupu a aplikaci takových politik a strategií, jež budou Čínu vnímat spíše jako strategického konkurenta a stabilitu mezinárodního systému ohrožující nastupující velmoc. To vše za pomoci představení širokého korpusu empirických poznatků z klíčových sektorů a vysvětlení jejich propojenosti se základní tezí. Knihu lze tedy doporučit jako vhodný studijní materiál nejenom odborným kruhům, ale i širší zainteresované veřejnosti.

ZDROJE

- G Gertz, Bill (2002): *The China Threat: How the People's Republic Targets America*. Washington: Regnery Publishing.
- Gertz, Bill (2017): *iWar: War and Peace in the Information Age*. New York: Threshold Editions.

AUTHOR BIOGRAPHY

Jan Železný is a PhD candidate in international relations at the Department of Politics and International Relations, the Faculty of Arts, the University of West Bohemia in Pilsen. He focuses on the American foreign policy in Asia, the U.S.-China power rivalry and international political economy.

Petr Sedláček: Zapojení České republiky do mezinárodního úsilí o posílení globální měnové a finanční stability

1. VYDÁNÍ. PRAHA: GRADA PUBLISHING, 2020, 176 STRAN,
ISBN 978-80-271-1737-6

STANISLAV ŠAROCH

ŠKODA AUTO University, Czech Republic

E-MAIL

stanislav.saroch@savs.cz

DOI

<https://doi.org/10.32422/mv.1760>

PUBLISHED ONLINE

27 July 2021

Česká republika (ČR) patří k vyspělým demokratickým zemím. Stejně jako spolupracuje na zabezpečení mírového a demokratického vývoje ve světě v rámci OSN, tak logicky usiluje s ostatními státy o globální finanční a měnovou stabilitu, která je díky prohlubující se světové globalizaci nedělitelná.

Kniha Petra Sedláčka *Zapojení České republiky do mezinárodního úsilí o posílení globální měnové a finanční stability* přináší hluboký vhled do konkrétních agend, jakými se ČR na tomto mezinárodním úsilí podílí. Autor ve značné míře navazuje na svou předchozí knihu *Mezinárodní měnový systém a globální finanční krize* (2018), která podrobně analyzovala ucelenou agendu této mezinárodní aktivity. Po propuknutí koronavirové pandemie, jež poslala celý svět do hluboké recese, je tato problematika ještě aktuálnější.

Autor má k dané problematice velmi blízko. Působil totiž jako alternát a zástupce České národní banky (ČNB) na jednáních podvýboru EFC pro otázky Mezinárodního měnového fondu (SCIMF). Řadu let byl také členem expertní komise podvýboru pro zahraniční záležitosti ECB (Evropská centrální banka) připravující odborné podklady pro vedení ECB a jednání v Bruselu. V roce 2009 se za ČR v době jejího předsednictví účastnil jednání podvýboru G20 pro otázky MMF a mezinárodního měnového systému. Z tohoto důvodu text představuje zasvěcený pohled s mnoha informacemi, které nejsou běžně dostupné.

Za podstatný přínos knihy lze označit i historické souvislosti, díky nimž má čtenář možnost pochopit záměry ČR, které ve většině případů navazují na dřívější rozhodování.

Protože právě v době dokončování knihy propukla koronavirová krize, uvádí autor tam, kde to bylo možné, první přijímaná opatření reagující na dramatický pokles ekonomické aktivity ve všech zemích způsobené reakcemi na zamezení šíření viru. V budoucnosti, kdy již bude zřejmé, jak se situace dále vyvine, by bylo žádoucí tyto otázky více posoudit s ohledem na jejich přínos pro nastartování české, ale i světové ekonomiky.

Hlavním cílem publikace je ukázat, jakým způsobem se ČR podílí na posílení globální měnové a finanční stability. Autor zde názorně uvádí formy a způsoby našeho zapojení do mezinárodního úsilí, a přitom seznamuje čtenáře s tím, co stojí v pozadí této aktivity. Kniha se skládá ze sedmi kapitol.

V první kapitole je pozornost věnována formám zapojení ČR do globálního vládnutí (*governance*). Ukazuje, jak se po globální finanční krizi v roce 2008 stala skupina G20 hlavní platformou pro mezinárodní ekonomickou spolupráci. Mezinárodní měnový fond uznal tuto změnu s tím, že i nadále prioritně dohlíží na mezinárodní měnový a finanční systém a odpovídá za prevenci a řešení mezinárodních finančních a měnových krizí. Po propuknutí koronavirové krize však G20 oproti krizím v roce 2008 a 2014 tak razantně na začátku nevystoupila, což bylo způsobeno zejména neochotou amerického prezidenta Donalda Trumpa efektivně se do mezinárodní spolupráce zapojit, ale i velkými problémy v ostatních ekonomikách G20, kde se její vrcholní představitelé zaměřili především na národní obtíže. Fond se však své role ujal okamžitě a nabídl finanční pomoc více než 100 členským zemím, které byly postiženy, ale též efektivně koordinoval řešení problematiky dluhů nejchudších zemí.

Česká republika je ve vztahu ke G20 především příjemcem informací. Se zeměmi EU participuje na přípravě stanovisek, jež jsou připravována ve spolupráci s Evropskou komisí (EK) v rámci Evropské rady, Rady Evropské unie pro hospodářské a finanční záležitosti (ECOFIN), Hospodářského a finančního výboru (EFC) a Podvýboru EFC k otázkám MMF (SCIMF). Tyto podklady slouží jako poziční dokumenty nejen pro delegaci EU, ale také pro státy EU, které jsou plnohodnotnými členy skupiny G20. Je zde sice ponecháván určitý manévrovací prostor, aby byli zástupci EU schopni reflektovat vývoj diskuse a dospět ke kompromisu, ale ne vždy se to daří, protože i zde někdy převládají národní zájmy. V této kapitole jsou uvedeny i české a osobní autorovy zkušenosti z předsednictví Rady EU v roce 2009. Jejich aktuálnost je – vzhledem k přípravám druhého českého předsednictví v roce 2022 – zjevná. V době prvního předsednictví v Radě EU měla ČR možnost zapojit se do práce odborných podvýborů a vrcholových setkání G20, kde se např. bývalý předseda vlády Mirek Topolánek zúčastnil summitu v Londýně v roce 2009. Přesto se ani v době českého předsednictví vliv ČR ve vztahu G20 výrazněji nezměnil.

Ve vztahu k MMF jsme se jako ČR stali jeho plnohodnotným členem. Aktivně spolupracujeme v rámci expertní a finanční pomoci třetím zemím. Naše možnosti ovlivňovat Fond jsou spojeny s aktivitou EU zaměřenou na jeho činnost, kde participujeme na práci EFC, SCIMF a ECOFIN. Současně autor umožňuje poznat, jakým způsobem je ČR zapojena v interním vládnutí MMF. Díky málo známým informacím se

dozvídáme, co vedlo představitele naší země k výběru „belgické“ a následně „středo- a východoevropské“ (CEE) konstituce v rámci MMF. Autor zde zasvěceně ukazuje, proč jsme museli opustit belgickou konstituenci a vstoupit do nové CEE konstituce. Motivem české strany bylo prioritně získat co nejvyšší zastoupení v rámci konstituce. V té se nakonec podařilo obsadit v období 2016–2018 pozici výkonného ředitele. Po Janu V. Mládkovi a Bohumilu Suchardovi to byl historicky třetí výkonný ředitel za ČR v MMF. Zvýšením úrovně zastoupení v MMF se pochopitelně zvýšila i reputace ČR a formální i neformální vliv na dění v naší konstituci i ve Fondu. Vzhledem k tomu, že je ČR malá země, bylo by chybné si myslet, že můžeme v globálním vládnutí působit jako nějaká supervelmoc. Pro podporu našich stanovisek proto musíme hledat další státy se shodnými pozicemi a vytvářet ad hoc nebo formální koalice, které nám umožňují naše zájmy lépe prezentovat.

Druhá kapitola se zaměřuje na začlenění ČR v dohledu MMF, který je zásadní pro identifikaci rizik na národní i multilaterální úrovni. Fond hned od začátku našeho vstupu podpořil probíhající změny v ekonomické sféře. To zvýšilo naši důvěryhodnost natolik, že jsme byli v roce 1991 schopni vstoupit na soukromý trh a v roce 1993 na veřejný trh dluhopisů a nebyli jsme nuceni čerpat další oficiální půjčky MMF. V současné době jsme zapojeni ve všech zásadních dohledových aktivitách Fondu jak povinných A-IV konzultacích, tak i nepovinných, např. FSAP,¹ ROSC,² poskytování dat. To má pozitivní dopad nejen na národní úrovni, ale i na naše hodnocení ze strany ratingových agentur, i mezi investory, kteří pravidelně informace o jednotlivých státech čerpají z MMF.

Naším hlavním přínosem v této oblasti je, že si nejen plníme všechny naše povinnosti spojené s dohledem, udržujeme naši ekonomiku v dobrém stavu, ale též poskytujeme i naše experty, aby v rámci misí MMF napomáhali řešit ekonomické problémy v zemích třetího světa.

Nejistota ohledně vývoje kurzu v době pandemie postavila do předí otázku, jak vlastně přistupuje ČR ke kurzové problematice.

Ve třetí kapitole se má čtenář možnost seznámit s tím, jak čeští politici rozhodovali o výběru kurzových režimů v průběhu novodobé historie, i s důvody, které je k tomu vedly. Autor též informuje o přijetí

našeho závazku směnitelnosti koruny v roce 1995, kterým ČR poskytla mezinárodní komunitě důvěru, že bude pokračovat v realizaci zdravé ekonomické politiky a tím přispívat vytvoření volného multilaterálního platebního systému.

Čtvrtá kapitola je věnována kapitálovým tokům. Hlavní výzvou dneška je, jak posílit jejich pozitivní dopad, a přitom zabránit rizikům finanční nestability a zajistit udržitelný růst. Český přístup k liberalizaci kapitálových toků vychází z toho, že jsme liberalizovali, až na drobné výjimky, i finanční a kapitálový účet již v období 1995–1999 v rámci procesu vstupu a členství v OECD, a tudíž nám z tohoto případného liberalizačního kroku neplynou žádné nové závazky. Vždy však zdůrazňujeme pro ostatní státy dobrovolnost. Proto podporujeme, aby státy v případě velkých volatilních kapitálových odlivů či přílivů mohly zavést opatření na řízení kapitálových toků, včetně jejich kontroly, ale tato opatření by neměla nahrazovat potřebné ekonomické reformy.

Pátá kapitola se zaměřuje na globální síť finanční záchrany. Během posledních finančních krizí se z finančních trhů doslova „vypařila“ likvidita. Proto je jednou z priorit posílení globální sítě finanční záchrany,³ a tím zajištění poskytování adekvátní likvidity zemím čelícím jejímu dočasnému výpadku. To bylo zdůrazněno i po vypuknutí koronavirové pandemie. Autor zde ukazuje náš přístup k devizovým rezervám, k regionálním evropským facilitám a na multilaterální úrovni k zdrojům MMF.

Devizové rezervy ČR jsou dnes v poměru k počtu obyvatel jedny z největších na světě. Jejich akumulace ale nebyla výsledkem potřeby vytvářet nutné zásoby pro případ krize, ale vznikaly jako vedlejší produkt měnové politiky. Jsou zde uvedeny oblasti, ve kterých jsou devizové rezervy využívány a jakým způsobem jsou spravovány. I když před koronavirovou krizí někteří ekonomové výši rezerv zpochybňovali, po jejím vypuknutí se úroveň rezerv ukázala být stabilizačním faktorem.

Na regionální úrovni jsou popsány možnosti našeho zapojení a čerpání zdrojů v rámci facilit EU, jež v případě potřeby můžeme využít. Pokud ČR v budoucnosti přijme euro, pak její přístup ke smlouvě o Evropském stabilizačním mechanismu bude předmětem separátních jednání. Do té doby se nebudeme tohoto mechanismu zúčastňovat a nebudeme do něj

přispívat. Nemůžeme ale též očekávat stejnou úroveň pomoci jako země eurozóny. Bylo by proto užitečné, kdyby autor vyhodnotil, do jaké míry byla takto čerpaná pomoc odlišná pro země eurozóny od ostatních zemí EU.

Na multilaterální úrovni je čtenář seznámen s naším příspěvkem na posilování vlastních i vypůjčených zdrojů MMF. Česká republika se na navyšování členských kvót, jež tvoří vlastní kapitál, vždy podílela. Teoreticky by bylo možné na tomto posilování kapitálu neparticipovat, ale odmítnout navýšení členské kvóty nebylo s ohledem na naše postavení jako vyspělé ekonomiky a členské země EU prakticky možné. Autor zde popisuje i mechanismus, jakým způsobem se podílíme na půjčkách třetím zemím. Na základě rozhodnutí Výkonné rady MMF byla ČR v roce 2000 poprvé zařazena do Plánu finančních transakcí. Tím jsme se připojili k zemím s aktivní spoluúčastí na půjčkách MMF. V současné době též aktivně spolupracujeme s MMF v rámci bilaterálních úvěrových dohod, kde nás Fond požádal o uzavření čtvrté bilaterální úvěrové dohody do roku 2003. Po vypuknutí pandemie opět přišla na přetřes otázka, zda bychom na tom byli lépe s eurem nebo bez eura.

Šestá kapitola⁴ se proto zabývá postojem ČR k přijetí eura. V rámci objektivního popisu všech aspektů přijetí eura jsou uvedeny výhody a nevýhody jeho přijetí, odhady nákladů na jeho přijetí, institucionální opatření k jeho přijetí, stav sladění naší ekonomiky s eurozónou i pohled MMF na přijetí eura. I když se ČR při vstupu do EU zavázala k přijetí eura, v současné době zatím termín stanoven není. Eurozóna se od našeho vstupu výrazně změnila, a proto součástí hodnocení, zda euro přijmout, či ne, již nemůže být jenom nominální a reálná konvergence, ale též nové institucionální mechanismy, které v Hospodářské a měnové unii (HMU) po krizi 2008/09 začaly působit. Současně je nutné si uvědomit, že všechny nové reformy v eurozóně přispěly k posílení a odolnosti eura. Přijetí eura je politická otázka, ale naše politická reprezentace není k rozhodnutí politicky nucena, protože podle průzkumů veřejného mínění je 75 % obyvatelstva proti přijetí. Naopak velká většina podnikových managementů je pro rychlé přijetí eura. V blízkém období se však přijetí eura neplánuje. Kniha se však k otázce, zda země s eurem jsou na tom při řešení krizí lépe nebo ne, nevyjadřuje.

Součástí této kapitoly je i podkapitola o našem přístupu k posílení role zvláštních práv čerpání (*Special Drawing Rights*, SDR) v mezinárodním

měnovém systému. Tato problematika byla v době vypuknutí koronavirové pandemie mimořádně aktuální, protože řada členských zemí požádala MMF o schválení nové alokace SDR, která by byla obdobná jako v roce 2009. Skupina G20 však tento záměr nepodpořila, a proto vedení MMF rozhodlo, že posoudí možnosti využít již alokovaných SDR k posílení pozice malých a středních států. V této oblasti patříme k obezřetným státům, jež kromě kladů upozorňují i na všechna rizika spojená s morálním hazardem a nebezpečím inflace. Proto navyšování rezerv formou dalších alokací SDR aktivně nepodporujeme.

Dnes je stabilita mezinárodního měnového systému daleko více než dříve spojena se stabilitou mezinárodního finančního systému. Z tohoto důvodu se mezinárodní spolupráce zaměřila nejen na reformy mezinárodního měnového systému, ale i na mezinárodní finanční systém.

Poslední sedmá kapitola popisuje, jak ČR realizuje svůj dohled a regulaci a jakým způsobem spolupracuje na mezinárodní úrovni. Náš přínos je zejména v tom, že udržujeme český finanční systém zdravý, stabilní a důvěryhodný. K tomu přispíváme i implementací doporučených reforem a mezinárodních standardů do našeho dohledu a regulace. Je zde zmíněna i spolupráce s mezinárodními partnery a institucemi na poli dohledovém a regulatorním. Pro dokreslení autor uvádí hodnocení našeho finančního sektoru ze strany MMF. Poslední část v této kapitole se věnuje opatřením, které přijala ČNB v boji s koronavirovou krizí.

Předkládaná publikace je určena pro ty pedagogy, studenty a doktorandy na vysokých školách, kteří se zabývají problematikou mezinárodních vztahů a světové ekonomiky. Pracovníci státní správy se budou moci seznámit s kontextem historického vývoje zapojení Ministerstva financí ČR, ČNB a Ministerstva zahraničních věcí ČR do této problematiky. Autor z velké části čerpá z osobní zkušenosti, některá fakta nejsou obecně známa. Kniha je zajímavá i pro představitele finančního sektoru, ale i širší veřejnost a politiky, kteří by hledali souvislosti mezinárodních reformních opatření a přístupu ČR. Podrobnější pohled by si zaslouhovala problematika koronavirové krize. Čtenáře by nepochybně zajímalo, jak se tato epidemie promítla do našeho přístupu k posilování globální měnové a finanční stability. Je např. škoda, že se autor nepokusil alespoň částečně zodpovědět na otázku, zda by byla naše ekonomika během těchto turbulencí na tom

lépe s eurem, či ne. Tuto drobnou výtku lze vnímat i jako výzvu pro autora, aby se pustil do dalšího psaní. Celkově lze uzavřít, že se jedná o publikaci zasvěcenou, svého druhu unikátní, jež by rozhodně neměla ujít pozornosti nikoho, kdo se zabývá fungováním MMF a rolí ČR jako člena této instituce.

POZNÁMKY

- 1 Programy hodnocení finančního sektoru (*Financial Sector Assessment Program*).
- 2 Zpráva o dodržování mezinárodně uznávaných standardů a kodexů (*Reports on the Observance of Standards and Codes*).
- 3 GFSN se skládá z devizových rezerv na národní úrovni, na bilaterální úrovni ze swapových dohod, z finančních mechanismů v Evropě, Asii a v Latinské Americe na regionální úrovni a na multilaterální úrovni z finančních půjček MMF.
- 4 Autorem kapitoly 6 je prof. Ing. Mojmír Helísek, CSc., Vysoká škola finanční a správní, a. s. Tato kapitola vznikla v rámci institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace VŠFS.

AUTHOR BIOGRAPHY

Stanislav Šaroch specializes in economic policy, European integration and EU competitiveness. He is currently the guarantor of institutional research at ŠKODA AUTO University and also works at the Department of World Economy, the Faculty of International Relations in the University of Economics, Prague. He was appointed professor in 2018 for the field of International Economic Relations. He has been a member of the Czech Economic Society since the 1990s. He is a member of the scientific board of the Czech Banking Association and the editor of the Review of Economic Perspectives.

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOST / VOJENSTVÍ

63 650

Biddle, Stephen D., 1959–

Nonstate warfare: the military methods of guerillas, warlords, and militias / Stephen Biddle. – Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2021. – ix, 436 stran. – (A Council on foreign relations book).

ISBN 978-0-691-20751-3 (vázáno).

63 466

Blair, Robert A.

Peacekeeping, policing, and the rule of law after civil war / Robert A. Blair. – Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press, 2021. – xvi, 267 stran.

ISBN 978-1-108-79981-2 (brožováno).

63 474 PK

Eichler, Jan, 1952–

NATO's expansion after the Cold war: geopolitics and impacts for international security / Jan Eichler. – Cham: Springer, 2021. – xv, 173 stran. – (Global Power Shift).

ISBN 978-3-030-66640-8 (vázáno).

63 481

Grayson, Kyle, 1975–

Cultural politics of targeted killing: on drones, counter-insurgency, and violence / Kyle Grayson. – London; New York: Routledge, 2020. – xii, 217 stran. – (Interventions).

ISBN 978-0-367-59630-9 (brožováno).

63 654

Mueller, John E.

The Stupidity of war: American foreign policy and the case for complacency / John Mueller. – Cambridge; New York, NY; Port Melbourne, VIC; New Delhi; Singapore: Cambridge University Press, 2021. – x, 332 stran.

ISBN 978-1-108-84383-6 (vázáno).

MEZINÁRODNÍ POLITIKA / VZTAHY

63 480

Boniface, Pascal, 1956–

Géopolitique du Covid-19: ce que nous révèle la crise du coronavirus / Pascal Boniface. – Paris: Éditions Eyrolles, 2020. – 189 stran.

ISBN 978-2-416-00056-0 (brožováno).

63 470

Democracy

Democracy in times of pandemic: different futures imagined / edited by Miguel Poirares Maduro, Paul W. Kahn. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020. – ix, 207 stran.

ISBN 978-1-108-84536-6 (vázáno).

63 454

Hixon, Walter L., 1955–

Israel's armor: the Israel lobby and the first generation of the Palestine conflict / Walter L. Hixon. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – ix, 313 stran. – (Cambridge studies in US foreign relations).

ISBN 978-1-108-70532-5 (brožováno).

63 471

Ikenberry, G. John, 1954–

A World safe for democracy: liberal internationalism and the crises of global order / G. John Ikenberry. – New Haven; London: Yale University Press, 2020. – xiv, 408 stran. – (Politics and culture).

ISBN 978-0-300-23098-7 (vázáno).

63 472

Imbrie, Andrew

Power on the precipice: the six choices America faces in a turbulent world / Andrew Imbrie. – New Haven; London: Yale University Press, 2020. – xiv, 254 stran.

ISBN 978-0-300-24350-5 (vázáno).

63 493

International

International relations in the anthropocene: new agendas, new agencies and new approaches / David Chandler, Franziska Müller, Delf Rothe editors. – Cham: Palgrave Macmillan, 2021. – xix, 483 stran.

ISBN 978-3-030-53013-6 (brožováno).

63 661

Levin, Dav H.

Meddling in the ballot box: the causes and effects of partisan electoral interventions / Dav H. Levin. – New York, NY: Oxford University Press, 2020. – xiii, 299 stran.

ISBN 978-0-19-751989-9 (brožováno).

63 483

McGlen, Nancy E.

Women in foreign policy: the insiders / Nancy E. McGlen and Meredith Reid Sarkees. – London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019. – x, 351 stran. – (Routledge Library Editions: Women and Politics; Volume 5).

ISBN 978-0-367-02525-0 (brožováno).

63 536

Neitzel, Sönke, 1968–

Blutige Enthaltung: Deutschlands Rolle im Syrienkrieg / Sönke Neitzel, Bastian Matteo Scianna. – Freiburg; Basel; Wien: Herder, 2021. – 160 stran.

ISBN 978-3-451-07343-4 (brožováno).

63 489

O'Hanlon, Michael E.

The Art of war in an age of peace: U.S. grand strategy and resolute restraint / Michael O'Hanlon. – New Haven; London: Yale University Press, 2021. – xix, 273 stran.

ISBN 978-0-300-25677-2 (vázáno).

- D 63 621
Oliša, Jaroslav, 1964–
 150 years of hidden ties between Koreans and Czechs: chapters from the history of contacts between the Czech lands and the Korean peninsula. – Praha: Nová vlna, 2020. – 160 stran. ISBN 978-80-88343-14-1 (vázáno).
- 63 468
Peacebuilding
 Peacebuilding paradigms: the impact of theoretical diversity on implementing sustainable peace / edited by Henry F. Carey. – Cambridge; New York, NY: Cambridge University Press, 2021. – xix, 403 stran. ISBN 978-1-108-48372-8 (vázáno).
- 63 652
Stoner, Kathryn E., 1965–
 Russia resurrected: its power and purpose in a new global order / Kathryn E. Stoner. – New York, NY: Oxford University Press, 2021. – xix, 317 stran. ISBN 978-0-19-086071-4 (vázáno).
- 63 496
Takeyh, Ray, 1966–
 The Last shah: America, Iran, and the fall of the Pahlavi Dynasty / Ray Takeyh. – New Haven; London: Yale University Press, 2021. – xiv, 315 stran. ISBN 978-0-300-21779-7 (vázáno).
- 63 655
Welz, Martin
 Africa since decolonization: the history and politics of a diverse continent / Martin Welz. – Cambridge; New York, NY; Port Melbourne, VIC; New Delhi; Singapore: Cambridge University Press, 2021. – xi, 375 stran. ISBN 978-1-108-46556-4 (brožováno).
- STÁT / POLITIKA / SPOLEČNOST
- 63 485
Alexander-Nathani, Isabella
 Burning at Europe's borders: an ethnography on the African migrant experience in Morocco / Isabella Alexander-Nathani. – New York; Oxford: Oxford University Press, 2021. – xxxvi, 247 stran. – (Issues of globalization: case studies in contemporary anthropology). ISBN 978-0-19-007464-7 (brožováno).
- 63 509
Arab
 The Arab lefts: histories and legacies, 1950s-1970s / edited by Laure Guirguis. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020. – xx, 292 stran. ISBN 978-1-4744-5423-0 (vázáno).
- 63 538
Çarkoğlu, Ali, 1963–
 Fragile but resilient?: Turkish electoral dynamics, 2002–2015 / Ali Çarkoğlu and Ersin Kalaycıoğlu. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2021. – xii, 349 stran. ISBN 978-0-472-13243-0 (vázáno).
- 63 508
El-Ghobashy, Mona
 Bread and freedom: Egypt's revolutionary situation. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2021. – viii, 376 stran. – (Stanford Studies in Middle Eastern and Islamic Societies and Cultures). ISBN 978-1-5036-2815-1 (brožováno).
- 63 622
Marzec, Wiktor, 1985–
 Rising subjects: the 1905 revolution and the origins of modern Polish politics / Wiktor Marzec. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2020. – xv, 294 stran. – (Russian and East European studies). ISBN 978-0-8229-4612-0 (vázáno).
- 63 452
Morse, Yonatan L.
 How autocrats compete: parties, patrons, and unfair elections in Africa / Yonatan L. Morse. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020. – xxi, 336 stran. ISBN 978-1-108-46546-5 (brožováno).
- 63 440
Stewart, Katherine
 The Power worshippers: inside the dangerous rise of religious nationalism / Katherine Stewart. – New York; London; Oxford: Bloomsbury Publishing, 2020. – 342 stran. ISBN 978-1-63557-343-5 (vázáno).
- 63 539
Türkmen, Gülay
 Under the banner of Islam: Turks, Kurds, and the limits of religious unity / Gülay Türkmen. – New York, NY: Oxford University Press, 2021. – xiv, 186 stran. ISBN 978-0-19-751181-7 (vázáno).
- 63 510
Unfinished
 The Unfinished Arab Spring: micro-dynamics of revolts between change and continuity / edited by Fatima El-Issawi and Francesco Cavatorta. – London: Gingko, 2020. – 296 stran. ISBN 978-1-909942-48-6 (vázáno).
- 63 487
Wilson, Andrew, 1961–
 Belarus: the last European dictatorship: new edition / Andrew Wilson. – New Haven; London: Yale University Press, 2021. – xii, 362 stran. ISBN 978-0-300-25921-6 (brožováno).
- 63 512
Women
 Women rising: in and beyond the Arab Spring / edited by Rita Stephan and Mounira M. Charrad. – New York: New York University Press, 2020. – xv, 406 stran. ISBN 978-1-4798-0104-6 (brožováno).

